ZOZOLALA

tweemaandelijks stripinformatieblad juni / juli 1998 100

DE REDACTIE PRESENTEERT

MET TROTS

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat tweemaandelijks verschijnt. ZozoLala is gratis voor de klanten van onderstaande stripwinkels. Verantwoordelijke uitgever: Stichting Zet.El

ALKMAAR
BOOKERS & STRIPPERS
Boterstraat 19
1811 HP / 072 - 512 19 16

AMSTERDAM
LAMBIEK
Kerkstraat 78
1017 GN / 020 - 626 75 43

NOU MOE !?!
Krugerplein 17
1092 KA / 020 - 693 63 45

ANTWERPEN
BEO
Hopland 15
2000 / 03 - 233 25 36

RICHARD
Rombout Hogerbeetsstraat 78
1052 HX / 020 - 684 29 23

SNOEK
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC / 020 - 668 47 64

APELDOORN
DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK / 055 - 542 72 02

ARNHEM
DE NOORMAN
Koningstraat 43
6811 DH / 026 - 442 09 09

BUDDY'S
Meir 125 (1e verd.)
2000 / 03 - 232 16 31

ASSEN
PLOK, STRIPS EN EH...
Stationstraat 1 DINGES!
9401 KV / 0592 - 31 32 92

BERGEN OP ZOOM
GILLES DE GEUS
Bosstraat 4 (passage)
4611 NC / 0164 - 24 74 62

MEKANIK STRIP
St. Jacobsmarkt 73
2000 / 03 - 234 23 47

BREDA
FRANKA
Torenstraat 9 (passage)
4811 XV / 076 - 521 41 53

BRUGGE
DE STRIEP C.V.
Katelijnestraat 42
8000 / 050 - 33 71 12

BRUSSEL
HET B-GEVAAR
Greepstraat 15
1000 / 02 - 513 14 86

DELFT
BUL SUPER
Breestraat 18 - 22
2611 RG / 015 - 212 60 97

DEN BOSCH
SPIRIT
Hinthamerstraat 90
5211 MS / 073 - 614 55 30

DEN HELDER
BOEKIE
Reigerstraat 24
1781 VH / 02230 - 61 23 77

DEN HAAG
HAAGSE STRIPSHOP
Wagenstraat 104c
2512 AZ / 070 - 363 41 15

MIEKE'S STRIPTIEK
Chassestraat 71
2518 RW / 070 - 365 07 38

DORDRECHT
SJORS
Scheffersplein 1
3311 EJ / 078 - 614 20 12

EINDHOVEN

PANDA
Frederikstraat 955 - 959
2514 LJ / 070 - 363 59 50

WALK IN
Herengracht 13
2511 EG / 070 - 364 63 36

ENSCHEDE
DE STRIP-AAP
Kuipersdijk 66
7512 CJ / 053 - 430 52 61

GEEL
ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 / 014 - 58 43 80

GENT
PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 / 09 - 227 70 86

GOES
HET PAARD VAN TROJE
Langevorststraat 2
4461 JP / 0113 - 21 46 91

GRONINGEN
LAND VAN LANGVERGETEN
Nieuwe Ebbingstraat 19
9712 NC / 050 - 314 85 40

HALLE
DE STRIPOMAAN
Kardinaal Cardijnstraat 3
1500 / 02 - 356 15 89

HASSELT
WONDERLAND
Paardsdemerstraat 17
3500 / 011 - 22 82 00

MODERN PAPIER
Pelsterstraat 20
9711 KL / 050 - 313 25 21

HELMOND
DE BOEKENWURM
Helstraat 60
5701 HP / 0492 - 59 08 83

HOORN
HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR / 0229 - 21 86 23

KAMPEN
DE FANTAST
Burgwalstraat 16
8261 HK / 038 - 332 03 25

LEEUWARDEN
DE BALLOON EXPRESS
Korfmakersstraat 1
8911 LA / 058 - 212 79 97

DE RAT
Voorstreek 83
8911 JL / 058 - 215 16 00

LEIDEN
DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC / 071 - 512 64 04

LEUVEN
HET BESLOTEN LAND
Parijsstraat 16
3000 / 016 - 22 58 40

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 / 016 - 23 55 86

LEIDSE STRIPSHOP
Aalmarkt 4
2311 EC / 071 - 512 18 02

MECHELEN
DE STRIPKEVER
p/a Leermarkt 50,b.024
2800 / 015 - 21 76 05

MIDDELBURG
HET PERRON
Sint Janstraat 13
4331 KA / 0118 - 63 47 47

OOSTENDE
DE STRIEP
Paulusstraat 36
8400 / 059 - 51 54 60

ROESELARE
WILLI'S WERELD
H. Consciencestraat 36
8800 / 051 - 24 64 15

ROTTERDAM
DICK BOS
Junolaan 2
3054 PW / 010 - 461 31 47

DONNER BOEKEN
Lijnbaan 150
3012 ER / 010 - 413 20 70

YENDOR
Korte Hoogstraat 16
3011 GL / 010 - 433 17 10

GALERIE SLAPHANGER
Rözener Manzstraat 67
3026 TV / 010 - 476 91 53

NOORD
Zaagmolendrift 33
3036 HC / 010 - 466 43 68

SCHIEDAM
't CENTRUM
Korte Singelstraat 20a
3112 GB / 010 - 426 25 84

SINT TRUIDEN
DE GALLIER
Beekstraat 58
3800 / 011 - 67 17 39

TILBURG
TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5098 SN / 013 - 535 83 19

TORNHOUT
't STRIPJE
Oostendestraat 32
8820 / 050 - 21 71 82

TURNHOUT
TISTJEN DOP
Peterstraat 98
2300 / 014 - 42 88 29

UTRECHT
PIET SNOT
Vismarkt 3
3511 KR / 030 - 231 84 72

VEENENDAAL
SUPERHEROES
Scheepjeshof 8
3901 CV / 0318 - 561 099

VENLO
BOLSTER
Grote Kerkstraat 14
5911 CH / 077 - 354 40 69

STRIP EN LEKTUURSHOP
Oude Gracht 194
3511 NR / 030 - 233 43 57

ZWOLLE
DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH / 038 - 422 10 77

IJzeren regelmaat

Ons ongeloof is bijna net zo groot als jullie verwarring. De honderdste ZozoLala *is een feit. Wie denkt dat de redactie een rekenfoutje heeft gemaakt, kan zich in Haarlem van het tegendeel vergewissen. In Galerie Burgwal en bij de stand van* ZozoLala *ligt nummer 99 als catalogus van de Acacialaan-expositie. Vanaf hier is het geween en tandengeknars te horen.*
Met een ijzeren regelmaat die in het stripcircuit zeldzaam is, hebben enkele generaties betweters, zeikertjes en azijnpissers de kolommen gevuld van het grootste stripinformatieblad van Nederland en Vlaanderen. Het huisblaadje van stripwinkel De Noorman *in Arnhem is uitgegroeid tot een toetssteen of een steen des aanstoots voor stripminnend Nederland. Honderd nummers lang hebben we getracht een bijdrage te leveren aan de Nederlandstalige stripcultuur. Soms leverde dat matige nummers op van overspannen vrijwilligers, soms gedegen producten van bevlogen strip liefhebbers. Elke twee maanden lag er echter weer een nieuw nummer. Onze erkentelijkheid gaat vooral uit naar al die stripwinkeliers die door de jaren heen ons blad kochten om het gratis aan de lezers door te geven. Een maand lang zijn we apetrots. Daarna moet er weer een nieuw nummer verschijnen.*

De redactie

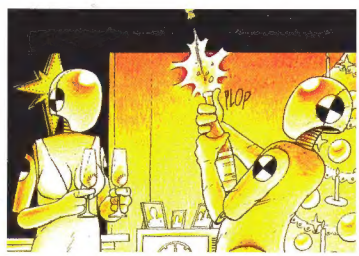

Redaktieadres ZozoLala: Postbus 344, 3720 AH, Bilthoven, Nederland
e-mail: hvsoest@gpd.nl

REDAKTIE: Paul van Gremberghen, Jef Nieuwenhuis, Hans van Soest, Toon Dohmen, Karin van Wylick & Gerard Zeegers.

LAY-OUT: Xander Elink Schuurman.

VASTE MEDEWERKERS: Peter Boel, Marq van Broekhoven, Anton Damen, Maaike Hartjes, Inktvis Prutduktie, Jantien van Leeuwen, Mike Marsfelder, Bert van der Meij, Bert Meppelink, Pieter van Oudheusden & Barbara Stok.

OOK WERKTEN MEE: van doornik & co, J. Swarte, P. Kuipers, P. de Wit, G. de Jager, Gleever, C. Bieker, R. Thomassen, S. Borkingh, F. de Hey, M. Giesen, A. Oosterwijk, Andreas, Baru, E. Baudoin, G. van Driel, Frank, F. v.d. Heuvel, Ceppi, J. Bosschaert, Derib, P. van Bongen, H. Kuypers, D. Lawrence, J. Kelly, D. Lloyd & P.Teng.

DRUK & AFWERKING: Drukkerij SSN (Nijmegen), Van den Burg Boekverzorging (Weurt).

BIJ DE VOORPLAAT: Originele illustratie van M. Retera

ABONNEMENTEN ZIJN MOGELIJK voor één jaar (ƒ 20,00 / BF 370) of voor twee jaar (ƒ 33,00 / BF 600). Belgische CJP-houders betalen per jaar BF 320, of per twee jaar BF 500.

ABONNEMENTEN GAAN IN na storting van het totaalbedrag op Postbank giro 3253937 (NL) of Postgirorekening 000 - 1848405 84 (B) t.n.v. Stichting Zet.EL te Tilburg o.v.v. je eigen adres en evt. je CJP-nummer.

COPYRIGHT 1998 bij Stichting Zet.EL. Overname van artikelen, strips, of illustraties enkel in overleg met de uitgever.

OPLAGE: 7.500 exemplaren

ISSN: 1382 - 8630

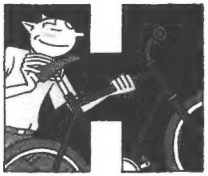

JOOST SWARTE

Het handschrift is de taal van de tekenaar

Misleid door de gedrevenheid waarmee de 50-jarige ontwerper en stripmaker Joost Swarte steeds weer met nieuwe aktiviteiten naar buiten treedt, zou men bijna vergeten dat hij een stripveteraan in de ware zin des woords is. De Amerikaanse stripmaker Art Spiegelman heeft in een interview in Comics Journal *(zie* ZozoLala *nummer 86) gezegd dat de vernieuwende stroming die aan het eind van de jaren zestig begon met de Amerikaanse undergroundcomics een belangrijke impuls heeft gekregen door de groep tekenaars rond* Tante Leny presenteert, *en Joost Swarte in de eerste plaats. Swarte wil zelf wel enkele kanttekeningen plaatsen.*

Wat Spiegelman zegt, is ten dele waar. De groep rond *Tante Leny Presenteert* was niet de enige vernieuwende stroming in de Nederlandse stripwereld. In ons land was er, min of meer paralel met de beweging in Amerika, al een ontwikkeling gaande waarin de tekenaar Willem een belangrijke rol speelde. Ook Theo van den Boogaard heeft in het blad *Aloha* een aantal grensverleggende strips gepubliceerd.
Natuurlijk is de Amerikaanse underground van grote invloed geweest op de Nederlandse underground zoals deze was terug te vinden in *Tante Leny Presenteert* en *Modern Papier*. Er was ook vrij veel contact met Amerikaanse undergroundtekenaars. Daarnaast had ik zelf vrij veel contact met Franse tekenaars uit het alternatieve circuit. Daardoor hebben Nederlandse undergroundpublikaties ook wel invloed gehad op de Franse strip. Aan de andere kant waren de Franse stripmakers op eigen houtje ook al een nieuwe koers ingeslagen.
Voor Spanje - zeker tijdens het bewind van Franco - heeft de Nederlandse undergroundstrip wel ontegenzeglijk een heel belangrijke rol gespeeld. Dat had te maken met het feit dat *Real Free Press* in Amsterdam een soort ruilafspraak met een boekhandel, *ZAP 275* in Barcelona. Door de Nederlandse publicaties die op deze manier in Spanje terecht kwamen, lieten veel Spaanse tekenaars zich weer inspireren.

In de loop der tijd heeft Swarte zich een zekere autoriteit verworven die zich uitstrekt tot buiten de stripwereld en over onze landsgrenzen heen. Toch is hij geen stripmaker die stellige overtuigingen uitdraagt in zijn werk.

Ik weet dat wat ik als tekenaar of schrijver maak door de lezer anders zal worden geïnterpreteerd. Dat is een groot voordeel. Het is heel belangrijk dat de lezer door zijn interpretatie het boek als het ware tot een deel van hemzelf maakt. Het contact dat daardoor ontstaat tussen de schrijver/tekenaar en de lezer is veel sterker dan wanneer je alleen maar iets beweert dat slechts voor een uitleg vatbaar is.

Daarom moet je ruimte voor interpretatie laten. Ik krijg vaak reacties op mijn werk die heel uiteenlopend zijn. De ene lezer vind duidelijk iets heel anders belangrijk dan een ander.
Een goed voorbeeld is de serie *Niet zo, maar zo!* De ironische titel verwijst naar het geheven vingertje. Maar wat er feitelijk gebeurt, is dat ik een aspect van een zekere gebeurtenis laat zien, en op het volgend plaatje een ander aspect. De lezer moet dan maar uitmaken wat hij daarmee doet. Wat je daarmee te weeg brengt, is dat een gedachtengang in werking wordt gezet. Dat vind ik veel interessanter dan een mening verkondigen. Volgens mij ligt het ook veel dichter bij de realiteit, want in werkelijkheid ligt allerlei informatie voor het oprapen en maak je daaruit konstant keuzen. Je kiest dat wat het meest aansluit bij je belevingswereld of bij je ervaringen. Als tekenaar vind ik het leuk om iets aan te geven zonder te beweren dat dat het enige geldige is.

100% VRIJ
AARDIG VAN DE BAAS OM ME MEE UIT TE NEMEN NAAR'T BOS
DE INTELLIGENTIE IS ONEERLIJK ONDER DE MENSEN VERDEELD. DE WIJZE MENSEN WORDEN STEEDS WIJZER, DE DOMMEN BLIJVEN DOM. ECHTER: EEN INTELLIGENTIEKLOOF IS NIET NODIG!
IK HEB WEER IEMAND VOOR JE JANSSENS, JE HEBT NOG GENOEG OVERKAPACITEIT.
ALS DAT ZO DOORGAAT WORD IK VOLGENS KONING... OF NEE: LIEVER KEIZER.
DE HERSENS VAN DOMME MENSEN KUNNEN WORDEN UITGESCHAKELD, WAARNA ZIJ ZICH VIA EEN RECHTSTREEKSE VERBINDING KUNNEN LATEN LEIDEN DOOR EEN KNAPPE KOP.

Uit: 'Niet zo, maar zo!'

Daardoor kan ik er ook iets ironisch in leggen. De strip leent zich daar uitstekend voor. Je kunt mensen iets anders laten zien dan het personage in de strip beweert. Overigens geldt dat natuurlijk ook voor film en theater, maar eveneens voor muziek. Het is binnen heel veel media mogelijk.

Met een opleiding aan de Academie voor Industriële Vormgeving als achtergrond blijkt echter al snel dat Joost Swarte zich niet wenst te beperken tot het maken van strips. Gedurende zijn gehele loopbaan toont hij een onverzadigbare belangstelling voor alles wat zijn pad kruist. De neiging om uitstapjes te maken naar andere media lijkt met het vorderen van de leeftijd of het toenemen van de levenservaring alleen maar groter te worden.

Ik denk ik ook. Maar het tekenen van strips nodigt altijd wel uit om te letten op andere dingen. Als je een jukebox moet tekenen, ga je er anders naar kijken. En opeens wordt je gefascineerd door de werking van die machines en hoe ze er uit zien. Het is een beetje onderdeel van mijn analytische geest.
Mijn drijfveer is om op een avontuurlijke manier mijn werk te doen. Met striptekenen zit je veel alleen. Je moet toch ergens je inspiratie vandaan halen. Tenminste, zo werk dat bij mij. Het zal ook wel een kwestie van karakter zijn. Ik moet dingen ervaren, eerder dan ze uit boeken of publikaties te halen. Daarom maak ik zoveel uitstapjes naar andere uitingsvormen. Het avontuurlijke van voortdurend met een ander medium bezig te zijn of met andere mensen te werken, trekt me aan.

Het zou dus niet vreemd zijn als je je plotseling met film zou gaan bezig houden?

Dat is inderdaad helemaal niet uitgesloten.

Ben je niet bang dat je nieuwsgierigheid en het aftasten van je grenzen, je zullen doen afdwalen van het oorspronkelijke onderwerp?

Ik heb langzamerhand geaccepteerd dat ik me heel makkelijk laat meeslepen in allerlei avonturen. Het draait er ook altijd op uit dat ik het veel te druk heb. Dat heeft ook te maken met het feit dat ik het liefst ruim de tijd voor mijn opdrachten heb. Het voordeel van een deadline is echter dat het je op scherp zet en je dwingt je te concentreren op een ding. De druk van een deadline dwingt je ook voortdurend op basis van ervaring impulsief beslissingen moet nemen. Het is toch vaak zo dat intuïtief genomen beslissingen vaak goed zijn.
Maar ook deadlines voorkomen niet dat ik mezelf met veel te veel aktiviteiten opzadel. Het gevaar blijft dat ik zover afdwaal dat het oorspronkelijk tekenen in het gedrang komt. Mijn laatste strip - en dat was een kleintje - dateert alweer van meer dan een jaar geleden.

Is dat rusteloze een zoeken naar waar je grenzen liggen?

Dat denk ik wel, al is het ook wel een vorm van nieuwsgierigheid. Je moet natuurlijk oppassen dat je niet met luchtkastelen bezig bent. Toen we met de stripdagen van Haarlem begonnen, hebben we ook eerst voorzichtig gepolst of er belangstelling bestond. Als blijkt dat er voldoende draagvlak bestaat, ga je pas verder. Als je in de loop van een proces merkt dat je tegen een grens aanloopt, moet je er niet overheen want dan stoot je je kop.

Artistieke grenzen probeer je wel steeds te overschrijden.

Absoluut. Maar ik onderzoek dan of het wel de werkelijke grenzen zijn. Het kan ook zijn dat de opdracht niet goed is of dat het een gebrek aan kennis en inventiviteit is. Ik ben een perfectionist. *Katoen en Pinbal* wordt door Casterman uitgegeven en dan ben je gebonden aan een bepaalde bindwijze, want ze hebben eigenlijk een soort stripfabriek. Dat is helemaal ingesteld op het maken van stripboeken volgens een bepaald stramien. Dat maakt de albums goedkoper in produktie en dus goedkoper in de winkels. In zo'n situatie vind ik het dan weer interessant om te bekijken wat er onder die technisch beperkte omstandigheden nog mogelijk is. Ze hebben een aangedrukt schutblad van hetzelfde papier als de strippagina's in het album, waardoor het schutblad-idee helemaal weg is. Door het op een bepaalde manier te bedrukken met een speciaal ontworpen dessin heb ik dat effect weer terug kunnen halen. Bovendien heb ik de achterkant een raster gegeven zodat het net lijkt alsof het grijs papier is. Dan is de vormgeving het gevolg van en een antwoord op een beperking.

Ontwerp voor een taart

Uit: 'Dichtertje (Nescio)'

Je moet het terrein dat een medium bestrijkt ook niet te streng afbakenen. De reden dat de stichting die de stripdagen in Haarlem organiseert, Stichting Beeldverhaal Nederland heet, is niet voor niets. De term strips beperkt; dat houdt alleen maar boekjes en tijdschriften met stroken plaatjes erin. Er zijn veel meer manieren om vergelijkbare zaken aan de orde te laten komen. Beeldverhaal is een ruimer begrip. Beeldverhaal kom je ook tegen in de beeldende kunst. Ik vind ook niet dat we wat dat betreft gebonden zijn aan drukwerk. Er zijn in het verleden wel pogingen gedaan om het begrip strip nauwkeurig te definiëren, maar dat heeft weinig zoden aan de dijk gezet. Je moet het allemaal niet zo benauwd zien. Uiteindelijk moet een kunstenaar of tekenaar de vrijheid hebben om de expressievorm te kiezen die het best bij hem past. Of daar dan wel of niet tekstballonnen in staan is van ondergeschikt belang.

Duidelijk is dat de eigen stripproduktie danig in het gedrang is gekomen en volledig dreigt te stagneren. De naderende Haarlemse stripdagen maken het er niet beter op. Joost Swarte is druk.

Voor de Haarlemse stripdagen worden hier een aantal uitgaven voorbereid van Oog en Blik. Een groot boek over Robert Crumb, een boek van Gilbert Shelton dat na jaren uit komt. Bovendien zijn we als bestuur van de Stichting Beeldverhaal Nederland naar buiten gekomen met de plannen voor de verbouwing van het gebouw De Zanderzaal tot het Nederlands Centrum voor het Beeldverhaal. Het ontwerp voor die

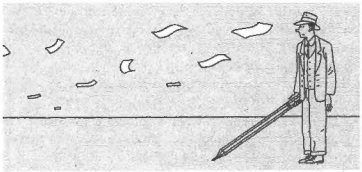

Uit: 'Dichtertje (Nescio)'

verbouwing is van mij en architect Thijs Asselbergs. Volgend jaar willen we namelijk al open. Er is nu een schetsontwerp, een bedrijfsplan waarin wordt aangetoond dat het centrum zonder structurele subsidie kan draaien, en er is een budget voor de verbouwing. Het ministerie van economische zaken had al een budget van 5 ton ter beschikking gesteld omdat het plan ook arbeidsplaatsen oplevert. Het bestuur van de stichting heeft zich garant gesteld voor 4 ton om een verbouwing van 9 ton mogelijk te maken. Alles wat we meer binnen halen, is meegenomen. We gaan er vanuit dat er een verbouwing komt van 9 ton die gefaseerd zal worden uitgevoerd. De 5 ton van economische zaken moet voor juni aanbesteed zijn en dat gebeurt ook. Volgend jaar zomer gaan we open.

Het lijkt allemaal nogal soepel en vlot te verlopen. Wat is het verschil tussen jullie en Groningen?

We hebben een andere ambitie. In Groningen willen ze een Nederlands Stripmuseum maken met tentoonstellingen waar veel mensen naar toe moeten komen. Daardoor zijn de aanloopkosten hoog en vallen ook de exploitatiekosten hoog uit. Bovendien willen ze een collectie aanleggen van origineel werk van striptekenaars. Onze ambitie sluit meer aan bij wat we op de Haarlemse stripdagen ook hebben laten zien. We willen graag de strip voor het voetlicht brengen met gebruikmaking van bestaande organisaties. We zijn een instituut dat stimuleert, maar niet per se alles zelf in huis hoeft te hebben. Wel is het zo dat vanwege de documentaties een bibliotheek in huis willen hebben. We hebben daarvoor de stripbibliotheek van de universiteit van Amsterdam op het oog. Dat is een gigantische collectie. Er zijn al gesprekken geweest. Het zou prachtig zijn als wij die open kunnen stellen.

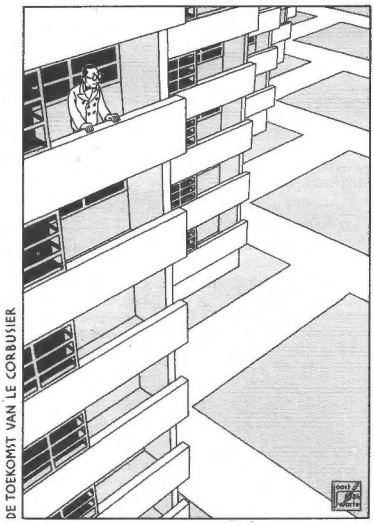

Uit: 'De vooruitkijkspiegel'

Een belangrijk onderdeel van de verbouwing is dan ook de inrichting van de bibliotheek. Daarnaast is er een gehoorzaal waar we documentaires over strips kunnen laten zien en workshops kunnen plaats vinden. Er komt een bescheiden expositieruimte en een ruimte met een leestafel en via de computer een ingang tot onze bibliotheek en de collectie van de bibliotheek van Rotterdam. Samen met hen hebben we de intentie uitgesproken de organisatie van onze collecties op elkaar af te stemmen. Als we iets niet in huis hebben, kunnen we naar elkaar verwijzen. We worden echter geen uitleenbibliotheek. Alles blijft in huis. Ons uitgangspunt is altijd geweest dat het accent behoort te liggen op de strip zoals deze uiteindelijk is uitgegeven. Originelen kunnen inzicht verschaffen, maar zijn niet het belangrijkst.

Het is natuurlijk wel zo dat als het in Groningen lukt om zoveel geld te genereren voor de aanleg van een collectie van originelen, dat dat zeer de moeite waard is. Ik zit niet voor niets in het college van aanbeveling. Je moet ook niet denken in termen van concurrentie. De ervaring heeft geleerd dat zulke initiatieven elkaar heel goed kunnen ondersteunen. De komst van de stripdagen in Haarlem heeft niet betekent dat er minder mensen naar de stripdagen in Breda gingen, in tegendeel. De publiciteit die ons stripfestival genereert, zorgt er voor dat veel mensen de strip wat hoger hebben zitten.

Hoe verliep de samenwerking met de architect?

Heel goed. We zijn van het begin af aan gezamenlijk bezig geweest. We zijn begonnen met een inventarisatie van de ruimte. Als Thijs riep dat de trap op een andere plaats moest komen omdat hij anders moeilijk te vinden was, dan reageerde ik gelijk met het idee om het trapgat groter te maken zodat we er meer mee konden doen. Als de een wat aangaf, borduurde de ander daar gelijk op door. Dat was heel stimulerend. Bij de verbouwing van de Toneelschuur was dat anders. Dat heb ik helemaal op eigen houtje gedaan. Weliswaar was Thijs Asselbergs af en toe beschikbaar voor advies, zodat ik hem kon raadplegen of iets wel mogelijk was of constructieproblemen zou opleveren, maar het ontwerp was helemaal van mij.

Het is eigenlijk vreemd dat je niet uitgenodigd bent om mee te doen aan die architectuurcompetitie voor striptekenaars van het Stripmuseum in Groningen.

Ze hebben me wel degelijk uitgenodigd. Ik wilde ook wel mee doen, maar op het laatste moment heb ik afgezegd, vanwege tijdgebrek en mijn manier van werken. Ze vroegen namelijk aan tekenaars om eens na te denken over de vormgeving van het museum. Dat zou dan als inspiratiebron moeten dienen voor een architect. Er zat wel een eenvoudig programma van eisen bij, maar ik vond het ontzettend moeilijk om uit de losse pols ideeën te ontwikkelen als je niet kunt

nadenken over de functie van het gebouw. Hoeveel mensen kunnen er terecht, hoe komen ze binnen en hoe lopen de bezoekersstromen. Als je dat niet weet, is de rest alleen maar wilde fantasie.
Schuiten heeft nu gewonnen en daar ben ik erg verheugd over. Ik ken hem al uit de tijd dat we beiden broekjes in het vak waren en sinds die tijd hebben we elkaar regelmatig gesproken. Natuurlijk gingen onze gesprekken over tekenen en tekenaars, maar opvallend was dat onze gesprekken ook altijd over architectuur gingen.
Ik heb altijd al veel affiniteit met de architectuur gehad. Waar het me echter vooral om gaat is de kreativiteit. Het is leuk als iemand een bepaald kunstje goed beheerst. Maar na twee of drie keer wordt het al een stuk minder interessant. Dus als iemand een goed idee op een originele manier weet te realiseren dan heeft dat mijn belangstelling.

Uit: 'Katoen + Pinbal'

Al met al lijk je zo langzamerhand meer een regelneef en organisator te zijn geworden dan een uitvoerend kunstenaar.

Dat is een beetje het proces. In de architectuur is het niet ongewoon dat 95% van de tijd opgaat aan overleg en de overige 5 % aan het creatief proces. Dat overleg is allemaal nodig ten einde de voorwaarden te scheppen om dat kleine creatieve gedeelte te kunnen realiseren. Het is dus niet onbelangrijk, maar mijn handen jeuken weleens om weer lekker te gaan tekenen.
Ik moet wel zeggen dat ik daar meestal niet zo'n nadrukkelijk onderscheid in maak. Ik vind het soms heel creatief om oplossingen te vinden voor problemen. Maar het ambachtelijk van het tekenen mis ik soms wel. Aan de andere kant zijn er een aantal dingen op mijn weg gekomen waarvan ik het leuk of interessant vind dat ze gerealiseerd worden. Zo iets als het Centrum voor het Beeldverhaal heeft nog nooit bestaan in Nederland. Ik denk dat het een stimulerende rol kan spelen voor de Nederlandse strip en de continuïteit van de Haarlemse stripdagen is er door gewaarborgd. De goodwill die de stripdagen in Haarlem elke keer kweken, kan door het Centrum ook een vervolg krijgen. We krijgen nogal eens verzoeken uit het buitenland om Nederland speerpunt te laten zijn op een festival of advies voor het organiseren van een tentoonstelling. Nu moet dat allemaal tussen neus en lippen door op worden gereageerd.
Als dat Centrum er eenmaal staat en er is een directeur voor, dan is mijn werk wel gedaan.

Tussen de bedrijven door heb je ook een Swatch-horloge ontworpen.

Ja, het was een serie van drie. Er is een verzoek uitgegaan naar drie tekenaars: Arthur Adams, José Muñoz en ik. Het plan was er een doorlopend verhaal van te maken. Arthur heeft een opzet gemaakt, Muñoz heeft daar op doorgeborduurd en ik heb weer doorgeborduurd op Muñoz. Uiteindelijk heeft Swatch alleen die van mij en Muñoz in produktie genomen. Niet die van Adams. Ik weet niet waarom. Leuke horloges, hoor.

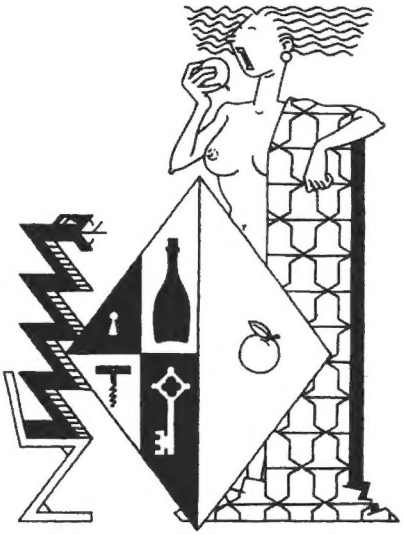
Heraldisch ontwerp

Ga je nog meer nieuwe dingen doen in de nabije toekomst?

Ik ben nu bezig met glas-in-loodramen voor een nieuwbouwproject in Amsterdam. Een woningbouwvereniging wil 34 trapportalen van zulke ramen voorzien en het Amsterdams Fonds voor de Kunst heeft mij benaderd om dat te ontwerpen. Het is voor het eerst dat ik zoiets doe. Ik verheug me er enorm op. Drukinkt is heel wat anders dan glas.

Jef Nieuwenhuis

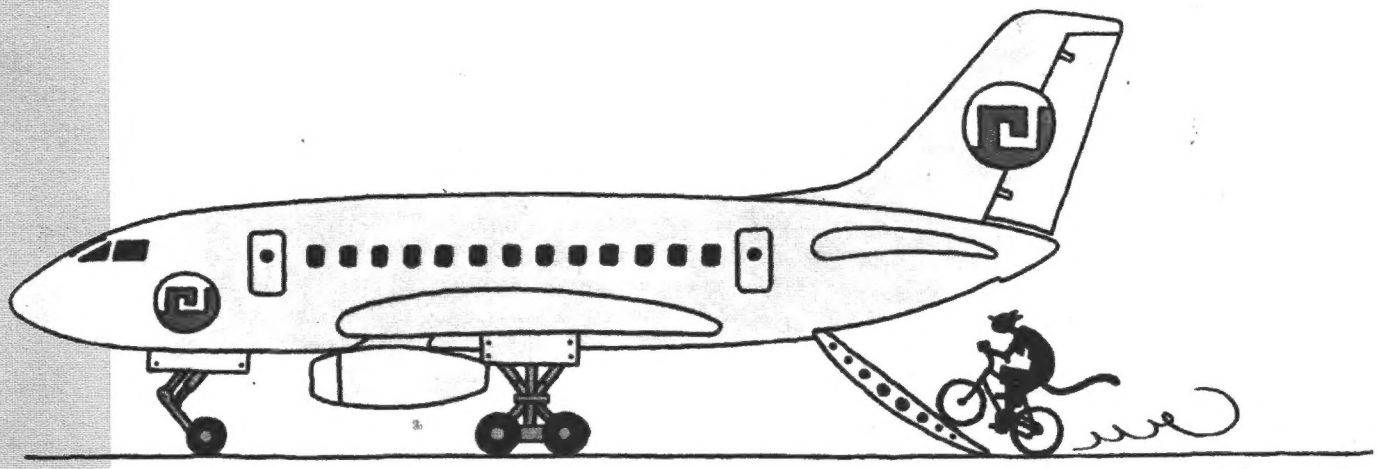
Uit: 'Jannes op Korfoe'

(advertentie)

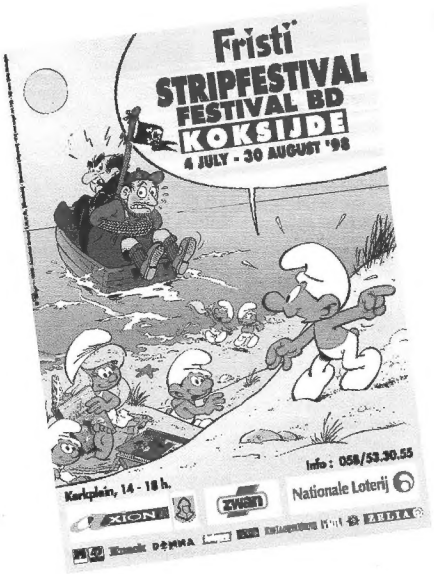

STRIP KOKSIJDE '98

4 juli - 30 augustus
SMURFENFESTIVAL
+ URBANUS

18 juli - 16 augustus
FRISTI STRIPFESTIVAL
+ BUCK DANNY, 50 jaar ALEX,
10 jaar CLAIRE, SIMPSONS, BIEBEL, ...

RUILBEURZEN
26 juli en 9 augustus

SPECIALE UITGAVEN
URBANUS klein boekje '**15 jaar**' - 500 ex.
25 soorten EX-LIBRIS : 'striphelden ontmoeten De Smurfen', met oa. Griffo, Tibet, P. Geerts, Merho, Biddeloo ; elk 100 ex.
De **PIN-UPS** van **BOSSCHAERT**,
BOEK MET PLAAT van **IKKE** (BIEBEL),
4 PRENTEN van **MARC SLEEN**

INFO : (00.32)(0)58.51.88.10

De Keuze van ..... Peter Kuipers

De redactie van dit onafhankelijke stripblad is eigenwijs, eigenzinnig en eigengereid wanneer het gaat om kwaliteit van verschenen albums. Na bijna honderd nummers kunnen wij ons voorstellen dat de lezer van Zozolala *wel eens behoefte heeft aan een andere mening of zienswijze met betrekking tot de wereld van de strip. Wij willen met deze rubriek een podium voor andere stripbemoeïals creëren. Wat vinden zij nu de beste strip van de afgelopen twaalf maanden en waarom.*

Peter Kuipers *is samen met* Mat Schifferstein *verantwoordelijk voor het welzijn van uitgeverij Sherpa. Tijdens de Stripdagen te Haarlem zal de langverwachte nieuwste editie van hun* Stripjaarboek *aan de lezer gepresenteerd worden. Deze grafisch ontwerper is medeoprichter van* ZozoLala, *een goede reden om in dit jubileumnummer zijn mening te ventileren.*

Jimmy Corrigan, the smartest kid on earth van Chris Ware is volgens mij een van de mooiste stripseries. Deze niet al te slimme hoofdpersoon van middelbare leeftijd boeit me door zijn alledaagse belevenissen. De eenzaamheid en de leegheid van Jimmy's bestaan zijn heel voelbaar. Het is geen strip die je moet lezen wanneer je in een sombere bui bent. Als ontwerper smul ik van de gedetailleerd uitgewerkte omslagen. Het is allemaal heel secuur vormgegeven in albums in verschillende maten.
De teksten van de advertenties in de strip zijn hilarisch, in tegenstelling tot het verhaal zelf. De vragenrubrieken en de bouwplaten zijn een lust voor het oog. Al deze feiten samen vormen voor mij de grote aantrekkingskracht van deze strip.

Kijken in de keuken

Wie met genoegen een strip gelezen heeft en tenslotte voldaan het album sluit, verlangt naar meer. De lezersrubrieken in stripbladen worden overheerst door de vraag wanneer een bepaalde strip terugkeert. ZozoLala zou geen goed stripinformatieblad zijn als het aan deze vraag geen aandacht besteedde. Speciaal voor het honderdste nummer heeft de voltallige redactie het telefoonverkeer in Nederland ontwricht met de prangende vraag aan talloze stripmakers: Waar zijn wij nou helemaal mee bezig?

René Uilenbroek is vooral druk met *Stanley*, de komische gagstrip die hij in samenwerking met Willem Ritstier maakt voor het Suske en Wiske Weekblad. Tevens verschijnt deze strip in een Belgisch dagblad. René aarzelt tussen *De Standaard* en *De Limburger*. Op de dringende vraag naar *Soeperman* weet René te melden dat deze zomer een album met de eerste avonturen zal verschijnen. Bij welke uitgeverij dat zal gebeuren, wil René even niet te binnen schieten. Een herrijzenis van de grote held zal het echter niet betekenen. "Soeperman zit in de vrieskist en het is onwaarschijnlijk dat hij er ooit nog uitkomt" aldus de geestelijke vader.

Fred de Heij meldt bijna verontschuldigend dat hij voorlopig meer van hetzelfde maakt. Dit betekent dat de lezeressen van Tina weer nieuwe afleveringen van *De zeemeeuw* en one-shots kunnen verwachten en de striplezende *Penthouse*-fans met driepagina-verhalen volledig aan hun trekken kunnen komen. Bovendien verschijnt binnenkort de zevende editie van Freds' eigen stripblad *Filo*. Het heeft enige tijd geduurd voor deze editie verscheen. Dat heeft echter niets te maken met gebrek aan materiaal, maar alles met financiën. Van een oplage van 500 exemplaren, bereiken gemiddeld zo'n 200 de lezers. Dus moet er geld bij, wat door Fred bloemrijk "een verlieslijdend onderdeel van de bedrijfsvoering" wordt genoemd. Hij blijft er echter veel genoegen aan beleven.

Lange strips van **Berend Vonk** zitten er voorlopig niet aan te komen. „Of er moet nog eens een uitgever zo gek zijn een album van mij uit te willen geven", grapt hij. Op de vraag waar hij momenteel mee bezig is, geeft Vonk een duidelijk antwoord: „Ach, ik maak toch elke dag iets bijzonders?"

Tussen zijn drukke werkzaamheden als illustrator door, tekent **Willem Vleeschouwer** aan een vervolg op *De wraak van de dikke ong*. „Iedere keer als ik niets te doen heb, pak ik de draad weer op", zegt hij. „Ik heb pas drie pagina's af, maar ben wel van plan er wat sneller mee te komen dan met mijn vorige album. Ik vond alle aandacht die ik toen kreeg veel te leuk. Je doet het tenslotte toch voor het applaus. De werktitel van het album is: We houden het sportief tot we achter staan, dan gaan we op het vlees af.„Maar misschien dat het anders gaat heten", lacht hij.

Bert van der Meij storen we midden in een verherbouwing en verhuizing. Dit betekent niet dat hij voor de strip verloren is. Onverdroten tekent hij voor het *Suske en Wiske Weekblad* aan de avonturen van *De mormels*.
Daarnaast is hij aan een nieuwe strip met de naam *Dummy's* begonnen. De strip handelt over een stel poppen die in autofabrieken bij testongelukken worden gebruikt, en samen in een huis wonen. Bert is erg enthousiast over zijn jongste geesteskind dat nu ter beoordeling bij de *SjoSji*-redactie ligt.

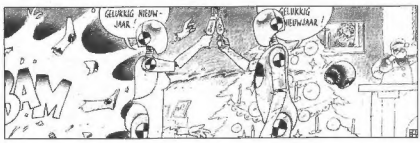

Mat Giesen is nog niet helemaal bekomen van de schrik. De door hem gewonnen VSB-aanmoedigingsprijs komt op het moment dat net zijn eerste 'echte' boekje in de winkels ligt: *Gordijnen voor beginners*, bij uitgeverij Sherpa. „Tot het jaar 2000 doe ik dan ook niets meer", is zijn eerste reactie. „Ik ga wel gewoon door met het tekenen van cartoons en dan komt er vanzelf wel weer een nieuw boekje. Maar misschien komt iemand er wel achter dat mijn grappen eigenlijk helemaal niet leuk zijn. Tot nu toe trapt iedereen er in."

Aloys Oosterwijk werkt hard aan zijn tweede album van *'Willems wereld'* dat deze zomer moet verschijnen. „Het eerste album heeft aardig verkocht", vertelt hij. „In ieder geval beter dan mijn *Morelli*-albums deden. De redactie van *Panorama* (het blad waarin *Willem's wereld* verschijnt, red.) staat achter me, ik krijg de tijd de serie te laten groeien. Een succes à la Doorzon zal het niet worden, maar de verkoop zit wel in de lift."

De tekenaar beleeft naar eigen zeggen veel plezier aan het maken van *Willem's wereld*. „In het begin dacht ik dat ik niet verder zou komen dan drie grappen, maar ze komen vanzelf. Ik probeer in ieder geval wel er geen al te platte strip van te maken, want het blijft wel draaien om het thema: man zoekt vrouw." Naast zijn werk voor *Panorama*, maakt Oosterwijk nog steeds strips voor *Tina* en heeft hij onlangs een erotisch strip gemaakt voor de Spaanse markt.

Andreas stort zich de komende tijd volledig op het seriewerk. De nieuwe *Capricornus, Deliah*, ligt al een kleine twee maanden in de winkels, de volgende, *De numerieke kubus*, zal april komend jaar uitkomen. In oktober wisselt hij de opeenvolgende *Capricornussen* af met een nieuw deel van *Arq, Herinneringen 1.*

Peter de Wit is definitief gestopt met *De Familie Fortuin.* „Het werd me allemaal wat teveel. Niet dat ik me er niet meer voor kon opladen, maar met *Sigmund* ben ik met heel andere dingen bezig. Het maken van een grap in één pagina of drie plaatjes, gaat me beter af dan het maken van een verhaaltje in twee pagina's. Daar moest ik altijd erg hard aan trekken." Aanvankelijk was het de bedoeling de strip voor een half jaartje te laten rusten, maar dat beviel De Wit te goed. Naast het dagelijkse portie *Sigmund* in *de Volkskrant*, schrijft hij het scenario voor een nieuwe strip van studiogenoot Michiel de Jong. De strip heet *BIGG* en zal worden gepubliceerd in *SjoSji.*

Erika Raven is gestopt met het uitgeven van strips in eigen beheer. „Financieel was het niet meer haalbaar", verzucht ze. Dit betekent echter niet dat ze haar tekenpen aan de wilgen heeft gehangen. Integendeel, binnenkort verschijnt haar nieuwe strip op Internet (http://www.domino.be/erika.htm). De strip heeft *Nam Madol* en zal, omdat Internet nu eenmaal niet alleen de Nederlandstalige lezers bedient, in het Engels verschijnen. „Dit is voor mij echt een uitkomst", zegt Raven. „Zo kan ik toch mijn strips onder de aandacht brengen van een groot publiek. Maar ik hoef nu geen bom duiten op tafel te leggen voor de drukkosten en de verspreiding."

'Het was een groter succes dan verwacht.' Met enige tevredenheid kijkt **Baru** terug op de verkoop van *Onderweg*, zijn eerste album in het Nederlands. Wellicht dat het de kans vergroot dat Baru's nieuwe strip *Bonne année* - eerder aangekondigd onder de werktitel *Science fiction* - ook door Casterman vertaald zal worden. 'Maar ik kan zelf ook niet meer doen dan afwachten,' haast Baru zich te zeggen. Casterman brengt het album in ieder geval komende september in het Frans uit. Inmiddels weet Baru al wat hij na *Bonne année* gaat maken. 'Het wordt een serie à la *De oriëntaalse dagboeken* van Ferrandez, maar dan in een gangbaarder formaat, achtenveertig pagina's per deel in kleur. In ongeveer vier delen wil ik daarin het verhaal vertellen van een Italiaanse immigrantenfamilie in Frankrijk tegen de achtergrond van de opkomst en ondergang van de metaalindustrie.'

De werktitel van Baru's nieuwe reeks is *La communion* en het eerste deel zal op zijn vroegst volgend najaar in Frankrijk verschijnen.

Een telefoontje naar *Storm*-tekenaar **John Kelly** leverde weinig op. Het mysterie Kelly mag niet worden opgehelderd, dus weigerde de man achter het pseudoniem beleefd te vertellen waar hij zoal mee bezig is de komende tijd.

Eric Joris werkt in het verlengde van *'Les cuisiniers dangereux'* met de Vlaamse schrijver Paul Mennes aan 'Kaufhaus', een multimediaproject (strip, Internetsite, theatervoorstelling), dat is gebaseerd op *'De hel'* van Dante. Begin volgend jaar moeten de verschillende onderdelen klaar zijn.

Marvano werkt aan het vierde deel van *Dallas Barr.* Het derde deel moet bij het verschijnen van deze *ZozoLala* inmiddels in de winkels liggen. Verder werkt hij aan een album voor de Vrije Vlucht-reeks van Dupuis, waar hij nog niet al te veel over wil en kan zeggen.

Marcel Ruijters is zijn eerste drie *Dr. Molotow*-albums aan het hertekenen. Het eerste deel zal binnenkort verschijnen bij uitgeverij De Schaar. Ondertussen werkt hij ook al aan een zesde aflevering van de reeks. „Wanneer het zal verschijnen, weet ik nog niet", zegt Ruijters. Als het aan de tekenaar zelf ligt, gaat de reeks nog wel een tijdje door.

Een roman gebaseerd op een strip. **Edmond Baudoin** werkt al langere tijd aan. 'Bij mijn weten is zoiets nog niet eerder gedaan. Voor dit boek gebruik ik mijn eigen strip *Terrains vagues* als vertrekpunt. Ik ben er al vaak opnieuw aan begonnen, maar ik weet zeker dat het me uiteindelijk gaat lukken.' Voor die tijd kunnen we nog de nodige strips van Baudoin tegemoet zien. Zo heeft hij al een complete verhalenbundel op de plank liggen. 'Het zijn korte verhalen over verschillende wijken in Nice, die ik heb gemaakt voor een Japanse uitgever. Vanwege financiële redenen ben ik er inmiddels mee gestopt. Misschien dat ze in de toekomst nog eens vertaald zullen worden. Verder werk ik aan een strip voor Seuil Jeunesse, waarvoor ik eerder al *Pierrot* en *Mat* maakte, en aan een kort verhaal over jongeren in een buitenwijk voor een themabundel van uitgeverij Autrement. Mijn eerstvolgende grote strip bevindt zich nog in het beginstadium. Het wordt een autobiografisch verhaal over een weg in de wijk waarin ik woon en heeft als werktitel *Le chemin.*

Fritz van den Heuvel houdt zich momenteel vooral bezig met tv-scenario's en zijn eigen stand-up comedy act. De hoop ooit nog met strips zijn brood te kunnen verdienen, is bij Van den Heuvel diep de grond in geslagen nadat de voorpublicatie van zijn strip *De rijzende ster* in *Humo* plotseling werd gestaakt. De *Humo*-redactie kon niet lachen om Van den Heuvels satire op de rock- en popwereld, waarin culturele ambassadeurs van een andere planeet naar de aarde kwamen om hier de hitlijsten te bestormen. 'Nu de voorpublicatie halverwege gestaakt is, heb ik ook geen zin meer het verhaal nog af te maken,' zegt Van den Heuvel daarover. 'Mocht *De rijzende ster* alsnog in album verschijnen, dan zou iedereen het toch dubbel-kritisch gaan lezen. Het zou dan meer gaan om de vraag waarom het uit *Humo* moest verdwijnen dan om het verhaal zelf. Ik denk daarom dat ik beter aan iets nieuws kan beginnen.

Ik heb nog wel ideeën voor meer verhalende strips, waarin de humor minder absurd is en meer voortkomt uit de situaties en de personages. Een beetje zoals in *Four weddings and a funeral* of de films van Woody Allen. Gezien mijn ervaringen in de stripwereld, zie ik dat echter als een low budget-project, niet meer als een broodwinning. Ik zoek nog naar een uitgever, maar breng het misschien ook wel in eigen beheer.' Zeker is alleen dat Van den Heuvel dit najaar met zijn nieuwe programma *Verlengd wegens succes* de zalen aandoet. Let in uw theater op de affiches met de verlengde penis.

Er komen een groot aantal nieuwe albums van **Gerrit de Jager** uit. De nieuwe *Doorzon* zal *Hop* gaan heten. De belevenissen van *Roel en zijn Beestenboel* uit de *KRO-gids* worden gebundeld op klein formaat en getiteld: *Bok 7*. Een derde *Eva en Adam* heet *En God schiep de schoonmoeder*. Later, na Haarlem, zal er nog een zevende *Liefde & Geluk* album uitkomen: *Dat grote gevoel*. De Jager is verder bijna klaar met een speelfilmscenario waaraan hij drie jaar heeft gewerkt. Het gaat om een zwarte comedy over Hollandse zuinigheid en zal verfilmd worden door Jan Keja De opnames beginnen in het voorjaar van 1999. In Duitsland wordt gewerkt aan een tekenfilmserie op basis van zijn kinderboek *Storn*. De pilot-aflevering is inmiddels klaar voor uitzending op de Duitse televisie. De Jager gaat net als Peter Pontiac zijn archief opruimen. Twee vrienden van De Jager, Spaans & Luns, zullen de boel gaan verherbouwen. Pas over ongeveer vijf jaar verwacht De Jager dat het geheel in een héél dik boek zal resulteren waar wel een verhaallijn in verweven zal worden en dat de werktitel *Doorzon live* draagt.

De wetten van de markt noemt **Max Cabanes** het. Hij heeft nog genoeg ideeën voor nostalgische, autobiografische strips à la *Blindemannetje*, maar de bescheiden verkoopcijfers van deze prachtige albums dwingen hem toegankelijker werk te maken. Dat is de reden waarom hij momenteel werkt aan een paranormale thriller op scenario van de Franse schrijver Patrick Cauvin (niet te verwarren met zijn lollige naamgenoot). Het gaat om een trilogie in kleur voor uitgeverij Casterman met als werktitel *Maison préhanté*. Toen wij hem belden, experimenteerde Cabanes met het computerprogramma Photoshop om sneller te kunnen werken. Als hem dat lukt, kunnen we het eerste deel van *Maison préhanté* volgend jaar tegemoet zien.

TROIS SEMAINES PLUS TARD...
CETTE VOITURE, PÈS QUE JE NOMME PEDRO, J'AI L'IMPRESSION DE RESEMBLER À RITA HAYWORTH.
C'EST UNE ERREUR.
VRRR

Het komische duo **Windig & De Jong** doet het rustig aan. Binnenkort komt er een nieuw, achttiende deel van *Heinz* uit: *Da draußen läuft ein Schaf*. "Verder doen we helemaal niks. Beetje rotzooien, golfen en bierdrinken".

Stefan van Dinther zal in Haarlem samen met zijn *Eiland*-vrienden waarschijnlijk een opvolger van het verrassende eerste deel van dit periodiek presenteren. Het zoeken naar sponsors voor de afzonderlijke bladzijden is bijna rond en boekhandel *Asheneum* zal het in de etalage presenteren. Dit zal opgeluisterd worden met een 'object'. Eerst moet Stefan echter nog hard gaan werken aan zijn tekstloze strip *CRHZ*.

François Boucq zet de komende tijd trouw zijn lopende series voort. Achtereenvolgens mogen we tegemoet zien: een nieuwe *Fré Vandermugge* in het najaar, een nieuwe *Avonturen van magere Hein en Lau-Tie* en een nieuw deel van *Maankop*. De enige verrassing die we voorlopig van hem mogen verwachten, zijn illustraties bij een bundel korte filosofische verhalen van *Maankop*-scenarist Jodorowksy, die eind 1998 bij Les Humanoïdes Associés moet verschijnen.

Maandenlang kampte **Didier Comès** met gezondheidsproblemen. Inmiddels is het herstel weer ingetreden en heeft hij zich weer achter de tekentafel gezet. De opvolger van zijn meest recente strip *Het huis waar de bomen dromen* zal *Les larmes du tigre* gaan heten. Het wordt een lange, met fantastische elementen doorspekte zwart-witstrip over het denkbeeldige natuurvolk de Tijgers. *Les larmes du tigre* zal op zijn vroegst volgend jaar verschijnen.

Door haar plotselinge verhuizing van Berlijn naar Montreal was het even stil rond **Julie Doucet**. De liefhebbers kunnen echter gerust zijn, want in augustus ligt de twaalfde *Dirty plotte* toch echt in de winkels. Met daarin het slot van het relaas van Doucets ervaringen in New York. Deze strip uit *Dirty plotte* zal ook in het Engels, Frans en (waarschijnlijk) Duits als op zichzelf staand album worden uitgebracht.

Derib werkt momenteel, zoals wel vaker het geval is, aan twee strips tegelijk. Hij is bezig aan de vierentwintigste *Yakari* en aan *Wakan*, het vierde en laatste deel van *Red road*. Beide albums moeten in september uitkomen. En daarna? "Daarna begin ik aan de vijfentwintigste *Yakari*.' Tevens moet Derib tegen die tijd beslissen of hij verder gaat met de serie *Buddy Longway* of dat hij nog een album maakt in de lijn van *Jo* en *Voor jou, Sandra*. 'Ik ga in elk geval door met *Buddy Longway*. Ik weet alleen nog niet wanneer. *Buddy Longway* wordt een reeks van twintig delen. Ik heb er tot nu toe zestien gemaakt. Er volgen er dus nog vier. Misschien begin ik er eind dit jaar aan, misschien later.'

Acht jaar na *Muizentheater* staat er van **Peter van Dongen** weer een nieuw stripalbum op stapel: *Rampokan*. De auteur meldt echter dat de voor de stripdagen in Haarlem voorziene albumuitgave is uitgesteld tot september of oktober van dit jaar. Van Dongen moet de 64 platen tellende strip nog van een steunkleur voorzien en wil dat zelf en met de hand in plaats van met de computer doen. *Rampokan* wordt een verhaal in twee delen en gaat in op de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd. Van Dongen heeft ruim drie jaar aan het scenario en vijf jaar aan de tekeningen van het eerste deel gewerkt, mede omdat hij een paar keer opnieuw is begonnen. Voor het tweede deel, waarvan het scenario grotendeels gereed is, verwacht de auteur drie jaar nodig te hebben. Sinds Van Dongen het reclame- en

illustratiewerk grotendeels laat liggen ('Ik leef op een minimumniveau, maar ik moet zo af en toe mijn huur kunnen betalen.'), komt er vaart in de voltooiing van zijn strips. Van Dongen is afgestapt van zijn eerdere idee de strip in kleur uit te voeren. 'Omdat het in Indonesië speelt, zouden de felle kleuren het al snel op een reclamefolder laten lijken. Door met een steunkleur te werken, krijgt het verhaal iets ingetogens, wat beter past bij het karakter van het verhaal, en wordt vanzelf een ouderwetse sfeer opgeroepen.'

Nee, de eerstvolgende strip van **Guido van Driel** zal toch niet - zoals we eerder meldden - spelen in Zaandam, de plaats waar hij opgroeide. 'Ik heb dat verhaal tijdelijk stilgelegd, omdat het zo enorm bewerkelijk is. Voor die strip werk ik heel realistisch met acrylverf op papier. Een vergissing kost me daardoor meteen dagen werk.' Wel legt Van Driel binnenkort de laatste hand aan *Bent u dat, meneer Lincoln*. 'Dat is een surreële strip, waarbij ik ook met acryl op zwart papier werk maar dan veel soberder. Het is te vergelijken met wat ik bij *De bovenman* heb gedaan, dat verhaal voor de jubileumuitgave van *Bzzlettin.' Bent u dat, meneer Lincoln* moet nog dit jaar verschijnen bij Oog & Blik.

Jan Bosschaert bereidt zich voor op een nieuwe *Sam*, die hij voor het eerst helemaal alleen zal gaan tekenen. Tot nu toe werden de decors verzorgd door Steven Dupré, maar die heeft het te druk met zijn eigen serie *Sarah & Robin*. 'Bovendien had ik de indruk dat de strip steeds meer Dupré en steeds minder Bosschaert aan het worden was.' De nieuwe *Sam* luistert naar de titel *Hazera* en staat gepland voor begin volgend jaar. Bosschaerts jongste albumuitgave, *De geverniste vernepelingskes,* die twee maanden geleden alleen in Vlaanderen verscheen, blijkt inmiddels een succesnummer. Van deze strip, waarvoor het scenario door Urbanus werd geschreven, was de eerste druk van 25.000 exemplaren binnen twee weken volledig uitverkocht. Tevens werkt Bosschaert aan een nieuwe reeks pin-ups, die volgend jaar tijdens de stripbeurs van Koksijde zal worden tentoongesteld.

Aangezien een vertaling ontbreekt, zal het de meesten van ons zijn ontgaan dat **Ceppi** na zijn vertrek bij Casterman zijn reeks *Stefan* heeft voortgezet. Ceppi is begonnen aan een volgend deel, dat zich in Genève afspeelt in de kringen van de door Russen beheerste vrouwenhandel. Het album zal volgend voorjaar in het Frans worden uitgegeven.

Het zal geen verrassing zijn, dat **Henk Kuijpers** druk bezig is met de volgende *Franka,* die - zo heeft hij net besloten - *Succes verzekerd* gaat heten. De voorpublikatie start over enkele weken in het Veronica-blad. Voor de stripdagen in Haarlem heeft Kuijpers al zijn overige tijd in de *Mega-editie* gestopt, wat het summum onder de luxe *Franka*'s belooft te worden. Het wordt een album op het formaat van de originelen met tal van extra's, waaronder een origineel. Op voorintekening bijna uitverkocht voor prijzen vanaf *f* 1.750,00. Voor de stripdagen in Breda belooft Henk dit keer toch echt de *Harley Collection*, zijnde de opvolger van de roem ruchte *Cadillac Club*.

Waar blijft het tweede deel van *Zoo?* **Frank** kan er wel om glimlachen. Het wachten op *Zoo 2* duurt inderdaad langer dan verwacht, maar eind 1998, begin 1999 komt het album er dan toch echt. Tegen die tijd is de belangrijkste oorzaak van de vertraging al in de bioscopen te zien geweest, namelijk *Excalibur the magic sword*. Tien maanden lang heeft Frank als *conceptual artist* personages en decors ontworpen voor deze lange animatiefilm van Warner Bros (première: juni 1998). Van half juni tot half juli zal de Brusselse galerie Ziggourat Franks bijdragen aan *Excalibur* exposeren. Daarnaast staat ook een boekje met Franks ontwerpen voor de film op stapel. Aan het einde van het jaar vertrekt Frank nog als *conceptual artist* naar Denemarken voor de Deense animatiefilm *Help I'm a Fish*, daarna kruipt hij in Brussel weer achter zijn tekentafel. Met als resultaat dat we tussen het tweede en het derde deel van *Zoo* een reeks korte strips rond *Ragebol* mogen verwachten. Tot slot is het voor de liefhebbers interessant te weten dat de Éditions Luc Pire eind dit jaar een monografie aan Frank wijden met een lang interview en veel origineel illustratiemateriaal.

'Wat ik dit najaar ga doen, weet ik nog niet precies.' **Maaike Hartjes** is voorlopig nog druk met haar eindopdracht voor de kunstacademie. Na haar afstuderen wil ze allereerst geld verdienen met part-time illusteren en internet-ontwerpen. Zodra dat begint te lopen, heeft ze weer tijd voor strips. Dan is de kans groot dat uitgeverij De Harmonie nieuw werk van haar zal brengen. Wie niet zo lang wil wachten, kan uiterlijk oktober dit jaar al terecht bij de serie Créscendo van de Belgische uitgever La Cafetière voor een nieuwe portie dagboek-strips. Deze nieuwe Maaike-bundel verschijnt tegelijkertijd in het Frans, Engels en Nederlands en zal meer lange autobiografische strips bevatten dan we van Maaike gewend zijn.

Voor **Don Lawrence** gaat het vervolg op *Storm: De genesis-formule* langzaam. 'Ik hoop er nog ergens voor de eeuwwisseling mee klaar te zijn.' Op korte termijn zullen zijn fans zich tevreden moeten stellen met de nieuwe covers voor de herdrukken van zijn strips.

David Lloyd heeft net een paar projekten af, waaronder korte verhalen voor *The Spirit* van uitgeverij Kitchen Sink en *Gangland* van uitgeverij DC. Hij bereidt zich nu voor op een

vierdelige miniserie op scenario van Jamie Delano, die bij uitgeverij Dark Horse gaat verschijnen. Het wordt een verhaal over een man, die wakker wordt in een wereld die is opgebouwd met de clichés waarmee de pulpverhalen uit de jaren twintig tot vijftig gevuld waren. Hij weet niet waar hij is en evenmin waarom en moet op zoek naar de zin van zijn bestaan. Daarmee wordt de diepere betekenis van de strip aangesneden. De auteurs willen het verhaal gebruiken om in te gaan op vragen als waarom mensen zo graag in een fantasiewereld willen opgaan. Het is een nieuwe poging van de auteurs een diepgaander verhaal te brengen in de Amerikaanse stripwereld, die - aldus Lloyd - wordt overheerst door kinderachtige troep.

Paul Teng is druk bezig met het tekenwerk voor het vervolg van *Shane*, zijn nieuwe serie waarvan het eerste deel net is verschenen. Le Lombard wil het volgende deel graag zo snel mogelijk in de winkels hebben. In het huidige tempo wordt dat eind dit jaar of begin volgend jaar. Na twee delen wordt door de uitgever bekeken of de verkoop voldoende is om de reeks voort te zetten. In het positieve geval zal de plaats van handeling zich vanaf het derde deel verplaatsen van Normandië naar Ierland en zullen mystieke elementen een rol gaan spelen. *Shane* wordt overigens ingekleurd door Graza, de inkleurster die ook *Thorgal* voor haar rekening neemt.

„Als alles volgens plan verloopt, wordt 1999 een heel leuk jaar voor mij", vertelt **Hanco Kolk**. Bij het ter perse gaan van deze *ZozoLala* legt hij nog de laatste hand aan een album van Inspecteur Netjes dat in juni bij uitgeverij De Harmonie moet verschijnen. Daarna gaat hij verder aan het langverwachte derde deel van Meccano, dat nog dit jaar in de winkel zal liggen. „Het heet *Schlager* en gaat over, hoe kan het ook anders, een schlagerzanger. Het verhaal lijkt in niets meer op het oorspronkelijke verhaal, zoals dat een aantal jaar geleden in het *AD* stond." Zoals bekend tekende Kolk het oorspronkelijke derde deel van Meccano voor *het Algemeen Dagblad*. Hij was echter niet tevreden over het eindresultaat en besloot het helemaal opnieuw te maken. Na acht pagina's begon hij nog eens overnieuw. „Het heeft me veel tijd en energie gekost, maar uiteindelijk weet ik wat ik nu eigenlijk wil vertellen. Ik had wel veel grappen verzonnen, maar ik wil toch vooral mezelf verrassen. Het lijkt dan ook totaal niet meer op het oorspronkelijke AD-verhaal. Het gaat nog wel om een burgeroorlog, maar is niet langer een satire op een bestaande situatie. Het is persoonlijker geworden." Verder gaat Kolk deze zomer ook weer om de tafel zitten met Peter de Wit om een nieuw 46-pagina verhaal te maken van *Gilles de Geus*. Werktitel: *De Zeven Provinciën*. „In 1999 moet het klaar zijn." Het meest verrassende project waar de auteur momenteel mee bezig is, is een scenario voor Thé Jong King. Kolk: „Hij gaat er in september aan tekenen. Het is een thriller. Het is echt te gek dat dit doorgaat. Als jongetje van 15 schreef ik fanmail naar die man en nu werk ik met hem samen. Wauw."

Het gaat goed met **Gerard Leever**. Naast zijn werk voor de jeugdbladen *Oktoknopie* en *Suske & Wiske Weekblad* publiceert hij tegenwoordig ook wekelijks in *Tros Kompas*. Op scenario van Jan van Die bereikt hij op die plek met de humoristische gezinsstrip *Gemengd dubbel* de ruim half miljoen leden van de grootste familie van Nederland. Tijdens de komende Bredase Stripdagen moet het eerste album van *Gemengd dubbel* in eigen beheer verschenen zijn. *Gleevers dagboek* blijft ondertussen rustig toenemen in het vertrouwde tempo van zo'n vier pagina's per jaar.

(advertentie)

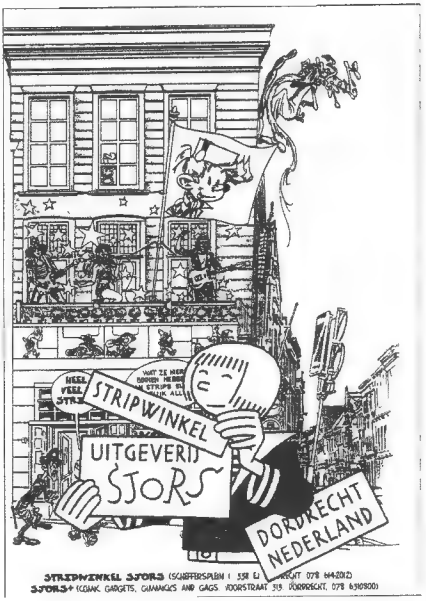

Barbara Stok

'Als ik maar één strip mag noemen, wordt het **Love that bunch** van Aline Kominsky-Crumb. Op het eerste gezicht lijken Kominsky's tekeningen lelijk en rommelig, het werk van een twaalfjarige. Ook de verhalen komen aanvankelijk vooral over als pijnlijk en lullig. Maar als je even de tijd neemt om er doorheen te kijken, blijf je lezen. Dan is het spannend om met Kominsky mee te gluren. Haar onhandig ogende, bijna neurotisch volgetekende plaatjes zeggen dan opeens veel over de personages. Zo tekent ze zichzelf op sommige plaatjes opvallend lelijk. Eerst snap je niet waarom ze dat doet, later realiseer je je dat ze zichzelf zo tekende omdat ze zich op dat moment ook echt zo voelde. *Love that bunch* doet me erg denken aan wat je in de muziek ziet bij punk of low fi: het maakt niet uit of het technisch volmaakt is, als het maar swingt.'

(advertentie)

MEKANIK STRIP

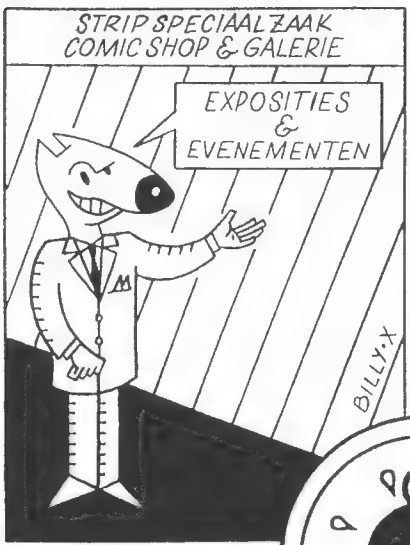

WEEKLY DELIVERIES OF USA COMICS, STRIPS, B.D. FRANÇAISE, MANGA, VIDEO STAR TREK , MERCHANDISING TRADING CARDS, POSTERS, PRINTS, ORIGINAL ART WORK ETC.

MEKANIK STRIP
ST. JACOBSMARKT 73
2000 ANTWERPEN
T·03·234·234·7 / F·03·232·09·98
HTTP://www.net.be/mekanik

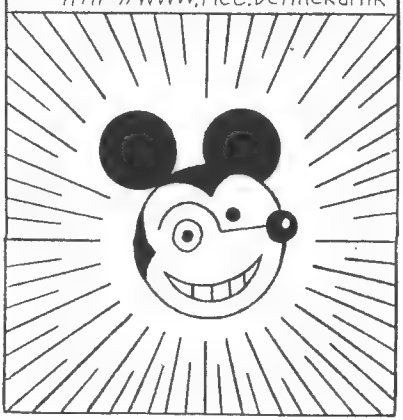

Fantasystrips

Vanaf eind jaren tachtig is er sprake van een constante stroom van (nieuwe) fantasyseries, veelal van Franse makelij. Slechts zelden leidt het verschijnen van weer een nieuwe fantasystrip tot enthousiasme bij de recensent. Gevoelens van deja-vu, oude wijn in nieuwe zakken overheersen. Toch is het een genre dat goed verkoopt. De verhalen sluiten blijkbaar goed aan bij de belevingswereld van de lezer. Is de lezer niet kritisch, heeft de recensent het mis? Ik probeer hier aan te geven hoe het komt dat de fantasy-strip zo weinig verrassingen biedt en maak daarbij gebruik van een studie van de Rus Vladimir Propp, getiteld De morfologie van het toversprookje. *Dit werk van Propp is ruim zeventig jaar geleden verschenen, maar is qua onderwerp nog steeds actueel. Sinds kort bestaat er een Nederlandse vertaling van deze studie. Op een heel levendige en toegankelijke wijze bespreekt Propp de opbouw van het toversprookje. In zijn studie naar de vormleer van sprookjes betrekt de Rus enige honderden toen bekende toversprookjes. Zijn studie is echter ook goed toepasbaar op andere, aanverwante genres. De fantasy-strip is zo'n genre. Onderstaande - globale - bespreking van het fenomeen fantasy (en met name sword and sorcery) doe ik aan de hand van drie, willekeurig gekozen, fantasystrips. Slechts het feit dat de tekenaars van deze strips een min of meer karikaturale stijl gebruiken is hun onderlinge overeenkomst.*

De tegenstander

Vaste patronen

Propp heeft in zijn studie de vormleer van toversprookjes bestudeerd: hij heeft bekeken uit welke verhaalelementen een sprookje bestaat en de verhouding van die verhaalelementen tot elkaar en tot het geheel in beeld gebracht.
Propp stelt dat het toversprookje een beperkt aantal constante verhaalelementen bevat die een altijd identieke volgorde aanhouden. In het doorsnee sprookje is sprake van een misdaad of gebrek, waarna een held de opdracht krijgt om op zoek te gaan naar de misdadiger of een oplossing voor het ontstane "gebrek". De held wordt bijgestaan door een aantal helpers. Op zijn weg ondervindt de held tegenstand en zal hij enkele beproevingen moeten doorstaan. Ook zal de held een of verschillende personen tegenkomen die hem (zal) zullen helpen. De hulp bestaat uit de gift van een (magisch) geschenk waardoor zijn opdracht (zijn queeste) kan slagen. De held ziet zich na een lange reis geconfronteerd met de ultieme tegenstander. Met deze zal hij een strijd op leven en dood aangaan (en die over het algemeen winnen). Het ongeluk of het gebrek wordt hersteld, waarna de held terugkeert naar zijn thuisbasis. Hier wacht hem niet altijd direct het geluk. In een aantal gevallen heeft een "onechte" held zich een plaats veroverd in de thuisbasis van de held. De bedrieger zal eerst moeten worden uitgeschakeld, voordat de echte held zijn beloning in de vorm van een huwelijk met een prinses, of een geldelijke beloning in ontvangst kan nemen.
Op grond van deze verhaalelementen onderscheidt Propp zeven soorten personages, te weten: de held, de onechte held, de tegenstander, het gezochte personage of object, de helper, de opdrachtgever en de donor. Deze worden hieronder besproken. Propp stelt dat de variatie in het sprookje wordt verzorgd door de "gezamenlijke uiterlijke eigenschappen en nomenclatuur van de verschillende personen". Propp spreekt zich niet uit over de mate van variatie, maar als het sprookje (of de fantasy-strip) zijn variatie moet ontlenen aan de personages is dat een magere basis voor een genre. Het risico bestaat dat men er gauw op uitgekeken raakt, zoals we zullen zien.

Door de toversprookjes terug te brengen tot een verzameling verhaalelementen en (standaard) hoofdpersonages geeft Propp aan dat toversprookjes verbazingwekkend eenvormig zijn. De hierboven geschetste opbouw van het toversprookje gaat naar mijn mening op voor een aanzienlijk deel van alle fantasy-strips. Overigens kan de studie van Propp en de door hem geconstateerde opbouw van verhaalelementen ook opgaan voor een aantal andere doorsnee (avonturen)strips. Ik leg zelf de relatie met de fantasy-strip, omdat dit genre nog steeds een grote groei kent en zeer populair is. Ik was benieuwd of de verhalen onderling nu zoveel van elkaar verschillen of dat de verhalen feitelijk teruggebracht kunnen worden tot een eenvoudige, telkens terugkerende opbouw. Ik bekijk slechts drie series met de vraag of de serie een variatie op het thema is of dat deze echt iets nieuws toevoegt door de aard en opbouw van het verhaal. De volgende series worden daarbij belicht: *Het Kristallen Zwaard* (door Crisse en Coupil), *Lanfeust van Troy* (door Arleston en Tarquin) en Op zoek naar *De Tijdvogel* (door Loisel en Letendre). Van deze series is alleen *De Tijdvogel* afgesloten. De andere twee series lopen nog.

De wereld van de held

Het Kristallen Zwaard is een sprookje over de strijd tussen goed en kwaad. De in deze serie beschreven wereld is als Middeleeuws te typeren. De wereld die ons wordt getoond heeft, zoals we lezen, bestaansrecht, zolang als er evenwicht is tussen de vijf zintuigen: zicht, reuk, smaak, gevoel en gehoor. Elk zintuig wordt gepersonifieerd door een "meester", die over een deel van de wereld waakt. Als een meester sterft, sterft ook een zintuig en dus een deel van de wereld. Het Niets, een krijgsheer die chaos en verderf predikt (en reeds een deel van de wereld bezit), neemt dan bezit van dat deel. De vijf zintuigen zijn verenigd in een pentakel. Het pentakel wordt bewaakt door een wachter. Eenmaal in de zeven eeuwen start een nieuwe cyclus. De wachter sterft dan en het pentakel scheurt. Om de wereld te behoeden voor het Niets, moet een nieuwe wachter het pentakel herstellen. Daartoe is het nodig dat de wachter de vijf meesters gaat opzoeken en de zintuigen veilig stelt. Hoofdpersone Zorya is de nieuwe wachter. Zij start haar queeste, op zoek naar de meesters. Zorya bezit een zwaard, dat ooit een bepaalde magie bevatte en van kristal was. Die magie is bij aanvang van haar zoektocht niet aanwezig. *Het Kristallen Zwaard* zal echter een grote rol in het verhaal gaan spelen.

Lanfeust van Troy is een fantasy-strip rond de persoon Lanfeust op de planeet Troy. Troy is eveneens in een soort Middeleeuwen gesitueerd. In deze wereld heeft iedere inwoner een bijzondere gave. Soms is die gave nuttig, soms zinloos. Lanfeust is in staat met zijn ogen metaal te laten smelten. Aan het begin van deze fantasy-serie wordt duidelijk dat Lanfeusts gaven veel groter zijn.

Hij blijkt de 'totale kracht' te hebben. Deze totale kracht wordt hem geschonken door het ivoor van een oud, naar men aanneemt uitgestorven en van magie verdacht schepsel op Troy, de Magohamoth. Lanfeust heeft, zo vertellen wijze mannen van Troy hem, een belangrijke rol in het voortbestaan van Troy. Lanfeust besluit dan ook op zoek te gaan naar de Magohamoth, de bron van alle magie.

De Tijdvogel is een serie die eveneens in een soort Middeleeuwen is gesitueerd. De wereld heet nu Akbar en is eveneens in gevaar. Er is een boze godheid Ramor, die lang geleden aan banden is gelegd door meer goedwillende goden. De betovering loopt echter ten einde. Er is te weinig tijd om opnieuw de toverspreuken te formuleren om Ramor opgesloten te houden. Om meer tijd te krijgen moet de tijd worden stilgezet. Daartoe moet een tijdvogel worden opgespoord die dat kan. De dochter van de koningin van Akbar, Hermelijn, moet ervoor zorgen dat de tijdvogel wordt gevonden.

Zoals gebruikelijk in de meeste fantasy-reeksen hebben de tekenaars van bovengenoemde reeksen zich uitgeput in fantasierijke werelden. Natuurlijk is niet iedere wereld uniek, maar het blijft boeiend om die weelderige, danwel barre werelden met al hun details te bekijken. Ook de drie hier besproken series scoren in dit opzicht goed. Ondanks het feit dat het in deze gevallen steeds om Middeleeuwse werelden gaat (en ook andere series vallen daar graag op terug) blijven er genoeg mogelijkheden tot variatie in de plaatsing van het avontuur. In sommige series wordt met regelmaat tekst en uitleg gegeven over vreemde verschijningen of elementen van de gecreëerde wereld. Dat levert bij tijd en wijle aardige intermezzo's op, anderzijds kan dit voor het verhaal niet terzake doende informatie opleveren en werkt het vertragend op de verhaalloop. In de meeste fantasy-series is deze aanvullende informatie beperkt tot het eerste, introducerende, deel en wordt deze ballast niet tot het einde meegenomen. Is de introductie van de fantasy-wereld op zich een gegeven waaraan behoorlijk wat aandacht wordt besteed, de plaatsing en onderbouwing van het verhaal is van een heel andere orde. Bij *Het Kristallen Zwaard* moet de lezer zich vanaf het begin door hoogdravende en vaak nietszeggende tekst en uitleg heenwerken. Uit de hierboven opgenomen korte (en moeizame) beschrijving mag dat al blijken. Het is onduidelijk wat er precies aan de hand is in *Het Kristallen Zwaard*. Er is een dreigend gevaar en er moet blijkbaar iets gebeuren, want Zorya gaat met veel gevoel voor drama op pad. Waarom en met welk doel is niet duidelijk: er wordt gesproken over "maskers en meesters" en een "pentakel en zintuigen", maar hoe deze nu met elkaar zijn verbonden komt niet uit de verf. Zorya kan blijkbaar zonder die essentiële informatie want zij vertrekt en weet blijkbaar ook gelijk waar zij zich op moet richten. De lezer moet het stellen zonder enige verklaring. Een aantal zaken wordt alsnog in latere delen uitgelegd, maar van een evenwichtige opbouw is gen sprake. De scenarist moet zich bedienen van stopwerk om het verhaal nog enigszins aan de gang te houden. Ook Lanfeust vertrekt zonder dat hem duidelijk is waarom. Hem wordt niet meer meegedeeld dan dat de wijzen van de planeet van zijn bijzondere gaven op de hoogte moeten worden gebracht. Hij ondergaat zijn lot en schikt zich naar de ideeen van Nicoledes, in de termen van Propp een "helper". Bij de Tijdvogel worden de helden volledig geïnstrueerd. Hen wordt het verleden geopenbaard, het gevaar wordt beschreven en een eerste aanknopingspunt wordt hen aangereikt. Maar ook in dit geval zijn de helden niet degenen die uitmaken wat er staat te gebeuren. Sommige scenaristen hebben ingeleverd op de logica in het verhaal ten gunste van een snelle introductie van het Avontuur: "laat de held maar op pad gaan, de rest is bijzaak". Propp stelde daarnaast dat de held vertrekt omdat hem iets is opgelegd of omdat er een gebrek is (of combinatie). Hij constateert dat de helden worden geleefd door hun omgeving en hun lot eerder ondergaan dan dat zij er invloed op kunnen uitoefenen. Ze hebben zelf niet al te veel te vertellen over hun avontuur. Degenen die dat wel hebben zijn veelal de helpers of de opdrachtgevers. Dit is zeker ook het geval bij de hier besproken fantasy-strips.

ALLES WAS ZACHT OM TE ZIEN DELIKAAT
OM TE HOREN HARMONIEUS OM TE VOELEN
UITGELEZEN OM AAN TE RAKEN EN VERFIJND
OM TE PROEVEN
De wereld van de held

De onechte held

De helden in de hier besproken fantasystrips (maar dit geldt zeker voor een groot aantal andere fantasystrips) hebben iets lichtzinnigs en naiefs over zich. Zonder dat duidelijk is wat er exact van hen verlangd wordt of welk gevaar hen bedreigt laten ze zich meevoeren naar gevaar en ellende. Van enig tegenstribbelen of enige voorbereiding is nauwelijk sprake. Een ander kenmerk van de helden in de drie fantasy-strips is dat zij karakterloos zijn ten opzichte van de hen omringende spelers. De held is behept met goede kwaliteiten en ziet er goed uit. Zorya is een knappe jongedame maar het omhulsel is leeg. Het duurt vier delen voordat zij iets meer karakter krijgt. De schrijver van Lanfeust weet waarschijnlijk nog niet zo goed waar hij zijn held moet plaatsen. Soms is Lanfeust niet meer dan een puberale sul, terwijl hij op andere momenten overkomt als een jonge edeling die zijn plaats in de wereld weet en daar naar handelt. De positie van Hermelijn is vergelijkbaar met die van Zorya. Zij maakt het verhaal niet. Anderen doen dat voor haar. In die zin zijn alle helden uit deze series op de een of andere manier ook "onechte" helden. Op een heel aparte manier wordt dat in het laatste deel van de Tijdvogel geïllustreerd: Hermelijn blijkt niet meer te zijn dan een projectie en dematerialiseert wanneer de queeste is beëindigd.

De opdrachtgever

Propp geeft aan dat in de meeste sprookjes een "opdrachtgever" huist. Deze opdrachtgever is degene die ervoor zorgt dat de held daadwerkelijk actie onderneemt om het gevaar te keren of het gebrek op te lossen. Een andere vorm van "opdrachtverstrekking" is het dat er een gebeurtenis plaatsvindt die de held dwingt tot het ondernemen van actie. Ieder van de helden uit de drie genoemde fantasy-strips krijgt te maken met een opdrachtgever of

opdrachtverstrekking. Bij *Het Kristallen Zwaard* is het de oude wachter die op sterven na dood is en een nieuwe wachter (Zorya) moet instrueren om het pentakel te herstellen. In het geval van Lanfeust ontbreekt een opdrachtgever, maar is er een gebeurtenis die maakt dat Lanfeust op pad gaat.
Bij *De Tijdvogel* is het Mara, de oude koningin, die haar dochter hermelijn sommeert een geschikte kandidaat te vinden om de Tijdvogel te gaan zoeken.
De drie fantasy-strips houden hier dus keurig de systematiek van Propp aan.

De metgezellen helpers

Per definitie krijgt de held steun tijdens zijn of haar queeste. In de meeste fantasy-strips gaat het dan om een bont gezelschap, dat tijdens de reis nog kleine veranderingen kan ondergaan. De samenstelling van het gezelschap is eveneens redelijk voorspelbaar: in ieder geval is er sprake van een dommekracht, een wijze, een wat simpele en een mogelijke verrader: zij vormen in de meeste fantasy-strips een vast gezelschap rond de hoofdpersoon.

DEUX L'ÉQUIPAGE DE DRAGON CUMULUS !
UN BALANT-LE MENANT DROIT VERS SA DESTINÉE
JE VOUS EN PRIE MONSIEUR ! AIDEZ MON COUSIN !
BUUS
UN ÉCUREUIL TROP VITE !
« TU VIENS CHERCHER ! »
« DU CALME ! »
De metgezellen

Zowel in *Het Kristallen Zwaard*, als bij *Lanfeust* en *De Tijdvogel* wordt dit patroon keurig voortgezet. De helden worden in hun queeste begeleid door helpers van verschillend pluimage: dommekrachten, nobele ridders en wijze mannen zijn in voldoende mate aanwezig en komen op tijd tevoorschijn om het verhaal weer op gang te krijgen.

Het gezochte personages of object

De held is op zoek naar een voorwerp dat het gevaar moet keren of het gebrek moet herstellen.
Lanfeust is op zoek naar een magisch ivoor. Het welzijn van de planeet Troy lijkt af te hangen van het succes van zijn zoektocht. Het is echter niet duidelijk wat er gebeurt op het moment dat Lanfeust in zijn missie slaagt of faalt.
Bij *Het Kristallen Zwaard* is het vanaf het begin verwarrend wat gezocht wordt. Zijn het de meesters zelf of maskers die ze (allemaal?) bezitten en die een bepaald zintuig moeten uitbeelden. Zorya slaagt er niet in om alle maskers te verzamelen. Soms lijkt het masker eigenlijk geen rol te spelen, maar lijkt het om de meester zelf te gaan. Ook is het belangrijk dat het kristallen zwaard zelf weer in zijn oude luister wordt hersteld, omdat haar missie alleen kan slagen als zij beschikt over het kristallen zwaard. Hier is sprake van een dubbele zoektocht. De zoektocht naar de magie van het zwaard is een voorwaarde voor het kunnen slagen van haar opdracht.
Bij *De Tijdvogel* is vanaf het begin af aan duidelijk dat er een vogel moet worden opgespoord die in staat is om de tijd te doen stilstaan. De vogel is, net als het Kristallen Zwaard, een voorwaarde voor het kunnen redden van de wereld.

De tegenstander

Wat dit aangaat kunnen we onderscheid maken tussen de ultieme tegenstander en de gebruikelijke tegenstand die de held op zijn weg ondervindt. Bij alledrie de strips treffen we beide vormen van tegenstanders aan. In dit verband is het aardig om te vermelden dat het in latere delen van *Het Kristallen Zwaard* duidelijk wordt dat de brave meesters van de zintuigen ook zo hun eigen bedoelingen hebben met de het herstel van het pentakel. Zorya wordt gemanipuleerd en keert zich tegen de meesters, haar nieuwe tegenstanders. Dit laatste is eigenlijk nog het meest onverwachte en aardige in deze strip.

De donor

De donor of schenker is een figuur in het verhaal zonder wie de zoektocht van de held tot mislukken zou zijn gedoemd. De donor is diegene die zorgt voor een tovermiddel of andere hulp waarmee de held zijn queeste kan vervolgen. De donor doet dat in de meeste gevallen niet voor niets. De held moet een zekere inspanning leveren voordat de hulp wordt gegeven. Propp zegt over deze donoren: "het gebeurt vaak dat bovennatuurlijke wezens onaangekondigd opduiken en dat deze hun diensten aanbieden en als helpers worden geaccepteerd". In de sprookjes die Propp belicht, betreft het veelal personen met uitzonderlijke attributen (voorwerpen) of personages die toverkrachten bezitten. Een goed voorbeeld uit de hier aangehaalde fantasy-strips is de figuur van Sot in *De Tijdvogel*. Sot is een stelselmatig opduikend fantasiefiguur die het gezelschap al rijmend raadsels voorhoudt die bepalend zijn voor de richting van de zoektocht van Hermelijn en haar metgezellen. Bij *Het Kristallen Zwaard* zijn het de meesters van de zintuigen die optreden als donoren. Bij *Lanfeust* is het de (regelmatig terugkerende) ridder Goudazuur die zorgt dat Lanfeust in aanraking komt met het magische ivoor.Ook dit in de studie van Propp genoemde "standaard"verhaalelement komt in de hier aangehaalde fantasy-strips dus zonder uitzondering voor.

De donor

Geweld en erotiek

De sprookjes waarnaar Propp studie deed, zijn soms zeer wreed en gewelddadig. Dit geweldsaspect heeft hij echter niet verder belicht. Waar Propp zeker niet op in is gegaan is de aanwezigheid van geweld en erotiek. Niet verwonderlijk voor een studie uit die tijd. De drie hier besproken fantasy-strips hebben alledrie een mix van geweld en erotiek. Ook andere fantasy-strips herbergen deze elementen in zich. Een veelgebruikte formule die een groot publiek aanspreekt: voor elk wat wils. De fantasy-strips zijn zeker niet zachtzinnig te noemen. In *Lanfeust* worden hoofden afgehakt waarbij het bloed bijkans van de pagina's afvliegt. Ook in *Het Kristallen Zwaard* worden bloedbaden aangericht en loopt men met wapens waar het bloed vanaf druipt. Ook in *De Tijdvogel* worden tal van wreedheden geëtaleerd. Ik doe hier slechts een constatering en ga niet in op de vraag of er sprake is van functioneel geweld. Dat moet in een ander kader maar worden belicht.
Daarnaast zijn de hier besproken fantasy-strips doorspekt van een

flinke dosis erotiek. De aanwezige dames lopen zonder uitzondering schaars gekleed door het verhaal en lijken niet uit het veld geslagen door barre kou of verzengende hitte. De heldin uit *Het Kristallen Zwaard* maakt het heel bont door met naaldhakken het avontuur in te gaan. In deze serie laat tekenaar Crisse zich maar al te vaak verleiden tot het neerzetten van theatrale standjes die maken dat Zorya, zelfs als zij gewond is, er nog bevallig bijligt. In *Lanfeust* wordt vaak een dubbelzinnige of erotisch getinte opmerking gemaakt van een bedenkelijk allooi: "Zijn trollen gevaarlijk? Ik hoor dat ze zwaar geschapen zijn". In *De Tijdvogel.* wordt aan de relatie tussen de "onbekende" en Hermelijn een continue erotische lading gegeven. De weinig subtiele passages zijn door hun repeterende werking zelfs dodelijk voor het verhaal. Na een deel heb je het wel gezien wat dit aangaat. De genoemde theatreale standjes en sexuele toespelingen hebben niets met het verhaal te maken. Het is het oude liedje: het verkoopt.

Geweld en erotiek

Op basis van een globale doorlichting van een beperkt aantal fantasy-strips op slechts een aantal voorkomende elementen is het praktisch onmogelijk om een conclusie te trekken. Het is opvallend dat een aantal elementen die in sprookjes voorkomen ook in de fantasy-strip welhaast standaard opduiken. Propp geeft in zijn studie aan dat er ondanks de vaste elementen in sprookjes genoeg variatie mogelijk blijft. Ondanks het beperkt aantal series dat hier is aangehaald lijkt me dat dit bij de schrijvers en tekenaars van het hedendaagse fantasy-genre onvoldoende wordt uitgebuit. Bij het verschijnen van *De Tijdvogel.* was men nog enthousiast: dit fantasy-verhaal werd door de combinatie van humor en tragiek, tesamen met de fraaie tekeningen van Loisel goed ontvangen. Sindsdien zijn er veel andere fantasy-strips verschenen die op basis van een beperkt aantal verhaalelementen een vlak verhaal afleveren en dit verdoezelen door het verhaal in een fraai geconstrueerde wereld te plaatsen, met mooie danwel afstotelijke inwoners. De recensent heeft het ermee te doen. Bij het verschijnen van een nieuwe fantasy-serie laait diens enthousiasme niet meer op. Kijken we naar de recensies van de afgelopen jaren dan zijn er maar weinig fantasy-series - helaas is het one-shot in dit genre niet populair en worden we met een beetje pech getrakteerd op een jarenlange aanwezigheid van een nieuwe held - die de toets der kritiek kunnen doorstaan. En dan heb ik het maar niet over het feit dat over een aantal nieuwe series helemaal niet geschreven wordt. Als dan blijkt dat series jarenlang worden gecontinueerd en zelfs in een duur jasje kunnen worden gestoken, dan lijkt het erop dat de lezer al gauw tevreden is. Veel lezers van fantasy-strips zijn blijkbaar niet kritisch waar het gaat om het verhaal, maar willen een strip zonder pretenties. Een goed ogende held(in) in een eenvoudig avontuur , gelardeerd met een snufje erotiek. Mooie plaatjes. Meer van hetzelfde.

Carl Bieker

Bron: Vladimir Propp: De morfologie van het toversprookje. Vormleer van een genre. (Spectrum, 1997)

Fred de Heij
HAHA, SCHUITLAARS, IN DE FILO HEB JE ALTIJD ZON GROTE BEK! KOM NOU, HET AVONTUUR LONKT!
EH LA MAAR LONKEN, EH.. IK HEB HOOGTEVREES IK BEDOEL EH.. SORRY FRE, BIJ NADER INZIEN KIES IK TOCH VOOR DE NIEUWSTE BLUEBERRY TOMB STONE OF ZO LEKKER RUSTIG IN BED LIGGEN JE WEET WEL DOE FRANÇOIS DE GROETEN.

(advertentie)

INCOGNITO
HET VERBORGEN LEVEN VAN ONZE GODENZONEN!
ELK KWARTAAL 48 PAGINA'S STRIPS VAN PROFESSIONELE KWALITEIT MET O.A. MARK HENDRIKS EN ULLI BÜRER
GRATIS PROEFNUMMER AANVRAGEN? SCHRIJF NAAR INCOGNITO BEROBLAUWSTRAAT 206 1505 ML ZAANDAM OF BEL 075 6704371

Het Laatste Oordeel

Schemerwoude 11: Assunta Hermann
Uitgeverij Glénat; 43 pl.; kleur; slappe kaft; *f*9,95/BF195

Met de dood van ridder Aymar leek een einde te zijn gekomen aan *Schemerwoude*, de beste serie die tot op dit moment onder de vaardige handen van stripmaker Hermann tot stand is gekomen. Vrij verrassend ligt echter onder de titel *Assunta* plotseling het elfde deel van *Schemerwoude* in de schappen. Ditmaal beleeft een gelijknamige nazaat van de trieste heer Aymar aan het einde van de dertiende eeuw zijn avonturen. De Hertog van Anjou is de baas op het eiland Sicilië. Het volk gaat zwaar gebukt onder het vreemde bewind en de spanning loopt flink op.

Afgezien van de periode en de beschreven historische kontekst, gaat de oorspronkelijke verhaallijn gewoon door. Het uiterlijk van Aymar lijkt anders dan dat van zijn verre voorvader (al heeft Hermann slechts een beperkt aantal nobele koppen in zijn repertoire), maar innerlijk vertonen de twee verwanten grote overeenkomsten. Beiden zijn te goed voor hun wereld en komen dan ook regelmatig in conflict met hun omgeving.
Toch is de nieuwe cyclus van de reeks *Schemerwoude* meer dan een obligate voortzetting van een goedlopende serie. De verve waarmee Hermann een ruw tijdperk tot leven weet te brengen, is onverminderd. Bovendien zit *Assunta* verrassend goed in elkaar. In tegenstelling tot de meeste vorige verhalen is de immer aanwezige rabauw meer dan een eendimensionale hork die zich weinig gelegen laat liggen aan het welzijn van anderen. Behalve een enthousiast onderdrukker van de plaatselijke bevolking blijkt de legerleider Enguerrand nog steeds heftige gevoelens te koesteren voor zijn vroegere geliefde Concetta, die even nietsontziend als haar ex-vriendje leiding geeft aan de Siciliaanse opstandelingen. Dit leidt tot veel verbitterde strijd en bloeddorstige slachtpartijen, die nog toenemen als Concetta zich voor de ogen van Enguerrand van het leven berooft.
Assunta wordt echter een adembenemend verhaal door de schitterende inkleuring. Hermann heeft het 'direct kleuren' ontdekt en de stripwereld zal het weten ook. Op fenomenale wijze weet de stripmaker van het kleuren een extra verteltechniek te maken. Zijn lichte platen suggereren de blakerende hitte van een onbarmhartige zon en de donkere tekeningen in woonplaatsen maken de bedompteid bijna ruikbaar. De gebruikelijke karaktervlakheid van Hermanns personages is door het alleszins redelijke scenario al minder. Door het effectieve kleurgebruik wint het verhaal bovendien sterk aan diepgang. Waar gestonken wordt of men door hitte wordt geteisterd, komen strippersonages vanzelf tot leven. *(Jef)*

Het pension van de dokter Griffo & Cothias
Uitgeverij Le Lombard; kleur; 64 pl.; harde kaft; *f*23,50/BF425

Het pension van de dokter Eon verschijnt in twee albums onder de vlag van de prestigieuze serie Getekend. Nadat de Franse scenarist en de Belgische striptekenaar hun samenwerking hebben beproefd met de strip *Cinjis Quan*, pakken ze het met hun tweede strip breed uit. Het verhaal gaat over de sterreporter Gabrielle Large die, vergezeld van haar assistent Mathieu White, een psychiatrische inrichting bezoekt in de Schotse Hooglanden. Reden van haar belangstelling voor de kliniek zo ver van de bewoonde wereld, is de populatie. Veel van de patiënten blijken namelijk voor hun opname vooraanstaande posities in de maatschappij te hebben ingenomen. In de loop van haar verblijf in de inrichting begint de façade van Gabrielle in snel tempo af te brokkelen. Het proces wordt sterk beïnvloed door een aantal gebeurtenissen die zich aan alle wetten van de logica lijken te onttrekken. Gabrielle ontvlucht de kliniek, maar loopt vast in het onverwacht slechte weer dat zelfs de bewoners uit een nabijgelegen gehucht naar de instelling drijft.
Niet alleen de serie waarin het album verschijnt, is pretentieus. Het verhaal is het ook. In een gezwollen ouverture legt scenarist Cothias omstandig uit wat onaangepast en aangepast is in onze maatschappij. Het is de opmaat van een breed uitgesponnen beschrijving van de betrekkelijkheid van werkelijkheid en fantasie, normaliteit en gekte. De schrijver legt het er aanvankelijk veel te dik op. Het verhaal wordt ternauwernood in het spoor gehouden door de lichte tekeningen van Griffo, die iets van het gewicht wegnemen. Ook de wijze waarop de tekenaar de personages portretteert, geeft enige broodnodige ironie aan de geschiedenis. Het gevolg is dat de geboden waar nog wel verteerbaar is, maar lijdt er tevens toe dat de lezer met afstandelijke verbazing de verhaallijn volgt zonder ook maar een moment gegrepen te worden. Dat maakt de opsplitsing van het verhaal in twee albums dodelijk. Er is nauwelijks reden om het tweede deel te kopen. *(Jef)*

Kane 1 & 2
Grist
Uitg. Enigma; 24/29 pl.; zwart-wit; slappe kaft; BF195

De Nederlandstalige stripcultuur lijkt voor nieuwe initiatieven langzamerhand steeds afhankelijker te worden van stripwinkeliers. Zo gaf jaren geleden stripwinkel Franka de aftrap voor de luxe uitgaven van de gelijknamige reeks. De Leidse stripshop ontfermt zich over de strips van de auteur Rob van Zanten. Stripwinkel Wonderland kan met haar eigen uitgaven inmiddels een heel fonds vormen, waarin niet alleen plaats is voor alternatieve uitgaven in kleine oplagen maar ook voor grootschaliger projekten als de herdrukken van *Roze Bottel*. Na enkele pogingen op kleinere schaal is nu ook de Brusselse stripspeciaalzaak Het B-Gevaar toe aan de uitgave van een reeks in eigen beheer. Onder de naam uitgeverij Enigma verzorgt deze winkel de Nederlandse vertaling van *Kane* van de hand van de Britse auteur Paul Grist.
Kane was een paar jaar geleden een van de weinige verfrissende nieuwe strips van Britse bodem. Het is een comic, die door Paul Grist zelf wordt uitgegeven en waarvan tot nu toe zo'n twintig nummers verschenen. Kane is de naam van de hoofdpersoon van de reeks; een onderkoelde inspecteur van politie in de fiktieve Amerikaanse metropool New Eden. Kane heeft een verleden. Hij wordt door zijn collega's uitgekotst, omdat hij ooit zijn partner heeft doodgeschoten. Bovendien heeft hij een verleden met een aantal criminelen die hij bestrijdt. Hij kent hen en zij kennen Kane. Dit biedt Grist regelmatig de mogelijkheid het verhaal beurtelings in het verleden en in het heden te laten afspelen. Dat is weliswaar geen origineel concept, maar het werkt wel. *Kane* is een politiestrip zonder valse sentimenten, waarin een nuchter en ontlui sterend beeld wordt geschetst van de Amerikaanse maatschappij. Grist presenteert in zijn strip, vaak aan de hand van kleine, ogenschijnlijk onbelangrijke gesprekken of gebeurtenissen, een maatschappijbeeld, waarbij het oordeel aan de lezer wordt

overgelaten. Het politiewerk is meer een kapstok voor dan het onderwerp van de strip. Daarbij nemen de dialogen een belangrijke plaats in. Paul Grist is een auteur van rake teksten. Er wordt geen woord teveel in gesproken maar wel veel mee gezegd.

Er is ook een minpuntje. De vertaling laat hier en daar te wensen over. Nu realiseer ik me hoe lastig het is een compacte taal als het Engels, die zich bij uitstek leent voor scherpe zinnen van hooguit zes woorden, om te zetten naar het veel wolliger Nederlands. Neem de titel van het tweede deel: '*another blast from the past*'. Maar toch. Een zin als '*I think you're making a bad career move here, officer*' vertalen als '*uw carrière gaat hiermee de verkeerde kant uit, dame*'. Dat kan beter. En '*officer*' vertalen als '*officier*' is uit den boze. Bovendien zijn de teksten regelmatig uitgesproken Vlaams. Dat de vertaling niet vlekkeloos is, is met name jammer nu de strip een deel van haar kracht juist aan de puntige dialogen ontleent. Voor het overige is *Kane* een detectivestrip, die wat sfeertekening en maatschappijbeeld betreft doet denken aan de *Alack Sinner*-verhalen door Muñoz en Sampayo. Ook de karige zwart-wit tekeningen sluiten goed bij laatstgenoemde strip aan. Enigma geeft de reeks uit in goed verzorgde boekjes, die nauwelijks duurder zijn dan de oorspronkelijke comics. (Paul)

Shane 1: De meedogenloze Keizerin
Teng & Di Giorgio
Uitgeverij Le Lombard; 46 pl.; kleur
slappe kaft; *f*10,96/BF199

Merkwaardigerwijs voltrekt de loopbaan van de stripmaker Paul Teng zich wat in de schaduw. Regelmatig verschijnt er een stripverhaal van zijn hand zonder dat het veel beroering wekt in stripkringen. Toch is Teng een verdienstelijk tekenaar. De laatste jaren is zijn tekenstijl soepeler geworden en valt enigszins te vergelijken met het vroege werk van Auclair.
Samen met de Jean-François Di Giorgio heeft Teng zich aan een nieuwe historische reeks gewaagd. Naamgever van de serie is Shane, een huurling in het leger van Etienne de Blois. Zijn avonturen spelen zich af in het Europa van de 12de eeuw aan het hof van koning Hendrik I van Engeland.
Teng is altijd een gewetensvol ambachtsman als het op historische strips aankomt. Aan Di Gorgio heeft hij wat dat betreft een goede, want de man blijkt goed van de materie op de hoogte. Het gevolg is dat de lezer een vloed aan geschiedkundige informatie moet verwerken, terwijl ook begrip van de vertelde geschiedenis informatie vereist. Juist met twee historisch onderlegde makers komt het dilemma van een verantwoord historisch verhaal ondubbelzinnig aan de orde. Geschiedkundige betrouwbaarheid en een vlot lopend verhaal verdragen elkaar niet altijd. Waar feiten en fictie botsen moeten keuzen gemaakt worden. Bij de makers van *Shane* vallen deze in de meeste gevallen historisch verantwoord uit. Meer dan gebruikelijk lijkt dit eerste deel van een serie een opeenstapeling van noodzakelijke informatie die nodig is, maar veel te veel ruimte vraagt om ook nog een keer een lekker verhaal te vertellen. Wellicht zijn de volgende delen beter te verteren. (Jef)

Zeker Lezen

De duistere steden
Schuiten & Peeters
Uitgeverij Casteman; kleur;
zowel slappe als harde kaft

Binnen de theatrale kunstvormen als toneel en ballet is het niet vreemd om cross-overs te maken naar verwante disciplines.
Dat deze uitdrukkingsmogelijkheid niet is voorbehouden aan het theater en even succesvol kan worden toegepast in andere disciplines, bewijzen de Belgische stripmakers François Schuiten en Benoît Peeters. Eendrachtig zijn ze al geruime tijd bezig een eigen universum te creëren uitgaande van het idee dat de wereld zich technologisch en architectonisch in een andere richting had kunnen ontwikkelen. De reeks *De duistere steden* beschrijft de consequenties van deze afwijkende evolutie. In hun streven naar volledigheid en hun drang naar detaillering beperken de beide auteurs zich niet tot de strip als expressiemiddel. Waar zij vinden dat het medium hen onvoldoende mogelijkheden biedt om "hun" wereld te beschrijven, aarzelen ze niet naar andere middelen te grijpen. Aanvankelijk beperken de uitstapjes zich tot rijk geïllustreerde naslagwerken. Later worden ook het hoorspel, de roman, presentaties en de fotostrip dankbaar benut om het grote verhaal te vertellen. In *Het scheve kind* worden zelfs strip en fotostrip in een verhaal gecombineerd. Steeds weer blijken Schuiten en Peeters deze uitstapjes tot zinvolle toevoegingen om te vormen zonder in obligate experimenteerlust te vervallen.
Het hart van het project wordt echter gevormd door een aantal stripverhalen. Elk album vertelt het avontuur van steeds wisselende hoofdpersonen. Tevens vormen in elk album die avonturen slechts het decor van steeds een andere metropool. Omdat eigenlijk de technologie en architectuur de elementen zijn waarom de serie draait, zijn de menselijke personages niet altijd even sterk. Dat dit meer te maken heeft met de aandacht van de beide scheppers en minder met hun onvermogen blijkt in enkele albums waarin de menselijk drijfveren plots verrassend sterk op de voorgrond treden. Niet toevallig is het de gedrevenheid als karaktertrek die een paar hoofdpersonen plots zo sterk maakt. Een gedrevenheid die doet denken aan de standvastige wijze waarop Schuiten en Peeters volharden in de vormgeving van de duistere steden. Eugen Robick in *De koorts van Urbicande* en bouwmeester Giovanni in *De toren* worden daardoor levende, voorstelbare personen in een vreemde wereld. Het maakt deze twee albums het meest leesbaar. Waar *Het scheve kind* als experiment het meest geslaagd is, weten de beide stripmakers in *De toren* en *De koorts van Urbicande* het beste evenwicht te vinden tussen het beschrijven van een universum en het vertellen van een verhaal. (Jef)

Jezus was een superheld

Amerikanen schamen zich voor hun oppervlakkigheid. Het wordt steeds pijnlijker om te zien hoe de Oprah-generatie krampachtig de gapende leegte achter het geplamuurde uiterlijk probeert te verdoezelen met pseudo-intellectueel geneuzel. De serieuze stripkritiek, met als voornaamste exponent Gary Groth van *The Comics Journal*, lijdt ook aan deze ziekte. Vooral superheldenstrips zijn hiervan de dupe: ze zijn kinderachtig en hebben bovendien een verderfelijke invloed op de jeugd. De 'weldenkende stripkenner' gooit het liefst het hele genre op de schroothoop. Dat nu is pas echt kortzichtig.

Superheldenseries zijn handzaam, goedkoop en makkelijk verkrijgbaar. Dat is een voordeel dat de strip heeft boven media als film en literatuur. Ze zijn ook goedkoop en snel te maken. Mits de schrijver en de tekenaar voldoende vrijheid krijgt is dit dus het ideale medium om de fantasie de vrije loop te laten. Dat maakt de strip uitermate geschikt voor genres als humor, horror, fantasy en ... superhelden.

Gary Groth, veelschrijvend hoofdredacteur van *The Comics Journal*, beschuldigt de superheldenstrip van een "...onnozele slam-bang physicality die alle subtiliteit en nuances en elk verband met het echte leven in de weg staat." Een hoop blabla van een frustro die zijn leven wijdt aan een medium dat hij eigenlijk te kinderachtig vindt. Hij is met handen en voeten geketend aan het genre dat hij verfoeit, maar die ketenen doet hij zichzelf aan. Volwassen wordt hij zo nooit. En daar draait het om. Want niemand wordt volwassen zonder het kind in zichzelf te erkennen. Het geldt niet alleen voor strips, maar ook voor alle andere kunstvormen: wie zich niet kan overgeven aan de fantasie en zich niet mee kan laten leiden in de wereld die de maker creëert, vindt er geen bal aan. De Eeuwige Stad Rome, waar je struikelt over de indrukwekkende kunstwerken, is het Mekka voor de kunstliefhebber. Wat vind je er? Talloze afbeeldingen van heiligen en andere legendarische figuren uit de geschiedenis. Superhelden van de katholieke kerk. Zelfs de outfit vertoont overeenkomsten. En Jezus zelf was per slot van rekening ook niet vies van superheldenstreken.

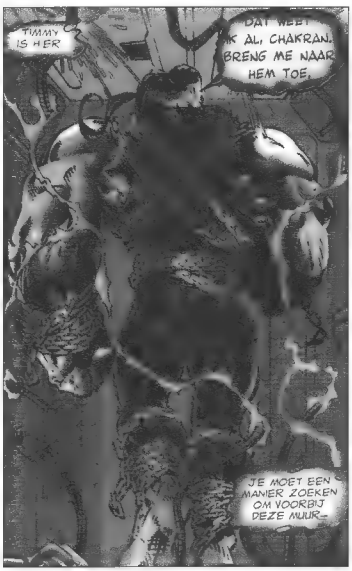

Junk

Natuurlijk is er een hoop junk op de markt. Maar waarom hebben wij daar altijd zo'n moeite mee? Volgens Kurt Busiek (*Astro City*) houdt het publiek van junk. Dat is natuurlijk waar. Wat is er nu aan om alleen maar highbrow strips te lezen? En wat moeten we daaronder verstaan? Het navelgestaar van de eeuwige Robert Crumb of van Peter Bagge? Of het werk van Art Spiegelman, die heilig werd verklaard omdat hij op het geniale idee kwam het honderdduizendste Tweede Wereldoorlog-epos te bevolken met muizen? Intellectueel verantwoord spul voor de puber op zoek naar politieke correctheid. Geef mij dan maar *'Allo! 'Allo!*

Het is waar dat het grote, domme publiek helaas behoefte heeft aan goedkope junk. Bladen als *The Comics Journal* en ons eigen *ZozoLala* richten zich op de intelligentere lezer. In honderd afleveringen van dit onvolprezen blad is er weinig aandacht besteed aan superheldenstrips. Terecht? Dat waag ik te betwijfelen. De angst voor junk bij de weldenkende recensent vind ik overdreven en aanmatigend. Sterker nog: het riekt naar censuur. En dat terwijl er in B-films en B-strips veel moois te ontdekken valt, misschien wel meer dan het tot het merg uitgekauwde Hollywoodrepertoire of het gezever over relaties en de plaats van vrouw en kind en - o ja - man in onze samenleving bij *Love and Rockets* van de gebroeders Hernandez of Martin Wagner's *Hepcats. Bums* als Tom Waits en Charles Bukowski hebben ons geleerd dat ook de vuilnishoop parels herbergt.

Waar ligt de scheidslijn tussen junk en Kunst? Thema's als hoop, liefde, de dood, de reis naar het onbekende; je vindt ze bij Homerus maar ook bij *X-Men*, *The Avengers* en *The Defenders*. Als dertienjarige heb je dat in de gaten, misschien scherper dan later in je leven. De indruk die een verhaal maakt op een dertienjarige is belangrijker dan wat het doet bij de blasé literatuurkenner die wekelijks duizend pagina's

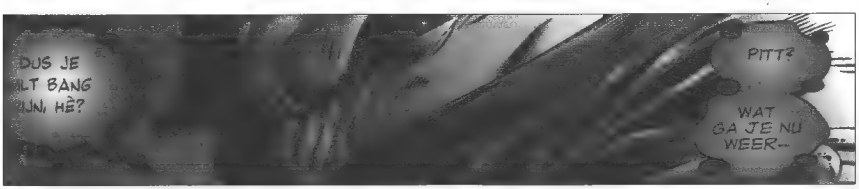

Debiteuren/Crediteuren van Voskuil consumeert en zich al verkronkelt bij de gedachte aan de volgende literaire striptease van Connie Palmen. Tien jaar werken bij een RIAGG heeft mij geleerd dat er niet zoiets bestaat als verantwoord gedrag. Niet in het echte leven en niet als lezer. Het idee van een superheld is belachelijk - laat ik de eerste zijn die het toegeeft. Maar de intrede van het absurde in het dagelijks leven is juist een bevrijdende doorbraak van de sleur. Niet voor niets hebben surrealisten als Ionesco en Magritte daar hun levenswerk van gemaakt.

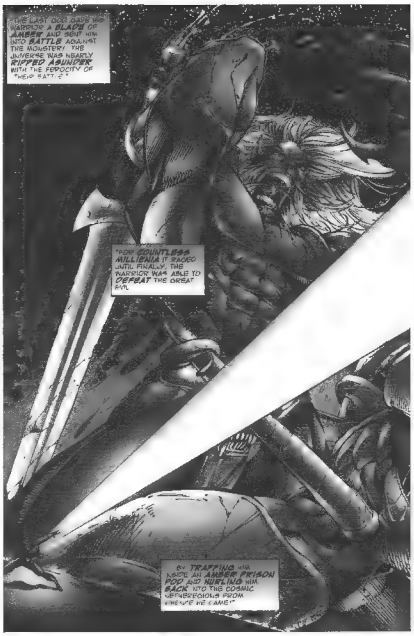
HARNESSING THE ENERGIES OF HADRON, A BLAZE OF AMBER AND SENT HIM INTO BATTLE AGAINST THE MONSTER! THE DIVERSE WAS NEARLY RIPPED ASUNDER! WITH THE FERVENCY OF THEIR RAGE!
FROM SEVENTEEN MILLENNIA IT RAGED UNTIL FINALLY, THE WARRIOR WAS ABLE TO DEFEAT THE GREAT EVIL
BY TRAPPING HIM INTO AN AMBER PRISON POD AND HURLING HIM BACK INTO THE COSMIC UNFATHOMABLE FROM WHENCE HE CAME!

Brandstof

Niets is surrealistischer dan een superheldenstrip. Maar in deze verschijningsvorm krijgt het surrealisme van de criticus geen kans. Het is namelijk nog steeds geen populaire bezigheid om door het flinterdunne laagje van onze beschaving te prikken. En wat is daar nu voor nodig? Trek een maillot aan en flip eens lekker uit, zoals Tom Waits al deed in het clipje bij *I don't wanna grow up* (sic).

"Het superheldengenre is de brandstof waarop sinds de vroege jaren zestig de hele stripindustrie heeft gedraaid", beweert Larry Marder, baas van Image en maker van *Beanworld*. "*Love and Rockets, Hate, Eightball* en *Cerebus* zouden zonder superheldenstrips nooit bestaan hebben." Marder bedoelt dat er een markt is gecreëerd en dat de puberale lezer na een tijdje vanzelf de stap naar het volwassen werk zal maken. Opnieuw een excuus dat afleidt van de kern van de zaak: dat het genre inhoudelijk bestaansrecht heeft. Het verschijnsel superheld roept namelijk allerlei interessante vragen op. Zo stelde Alan Moore in *Watchmen* het niet irrelevante dilemma van de onbeperkte macht aan de orde. *Swamp Thing* dook in de tijd van Moore, Steve Bissette en John Totleben in de milieuproblematiek. *Hellblazer* (Jamie Delano, Grant Morrison) en *Hellboy* (Mike Mignola) laten de lezer kennismaken met occulte zaken, in dit fin-de-siècle ook geen overbodige luxe.

Dit gezegd hebbende besef ik dat ik zelf in de valkuil gelopen ben. Een goed stuk werk behoeft geen rechtvaardiging. Een sterk verhaal, op overtuigende manier gebracht, daar gaat het om. Umberto Eco en Peter Hoeg doen in de literatuur niets anders. En schaamt u zich ook zo als u naar *The Godfather I, II* of *III* kijkt? De superheld fantastisch? Irrealistisch? Zeker. Alledaags? Verantwoord? Saai? Niet in het minst. Honderden pagina's worden er in de VS geschreven over de strip; zijn wezen, de crisis in de verkoop. Een Amerikaanse conventie wordt bevolkt door freaks in Superman-capes en Mickey Mouse-oren. Maar een striprecensent als Greg Cwiklik (*Comics Journal*) ergert zich op de Wizard Chicago Comicon 1997 aan de 'puberale toon' van de paneldiscussies. Hij pleit voor urenlang gelul over de strip als volwassen medium. Dat wil zeggen: er moet gediscussieerd worden over de financiële crisis bij Marvel en Kitchen Sink en over de 'distributieoorlogen'. Inhoudelijk neemt men geen genoegen met minder als "een formalistische analyse uitgebreid tot een studie van het ontwerp van een pagina en van compositorische mechanismen, die de verschillende manieren onderzoekt waarop de pagina in zijn geheel functioneert bij het controleren van de wijze waarop de strip wordt gelezen en om subtexturale patronen te creëren die de literaire niveaus van de teksten kunnen versterken of relativeren" (uit een verslag over het International Comics and Animation Festival).

De stripindustrie wil serieus genomen worden en loopt daarmee het gevaar van ellendige vergrijzing. Men is bang voor de oppervlakte en gaat voorbij aan het adagium dat de oppervlakte het diepste is wat er bestaat. Wat knaagt er aan deze brave mensen? Ik zal het maar verklappen. We dromen allemaal wel eens onverwacht in pyjama tussen de maatpakken terecht te komen. Je staat in je hemd en dan moet je er wat van maken. De superheld is de ultieme verpersoonlijking van dit ongemakkelijke gevoel, dat teruggrijpt naar onze aller diepst gewortelde angst: publiek voor aap te staan. En daarmee degenereert hij de rest van de wereldliteratuur tot, ja, tot pulp.

Peter Boel

IK WORD DOODMOE VAN AL DAT VLUCHTEN.
BEN JE TOEVALLIG OOK LEVENSMOE?
SARAH HEEFT GE-LIJK.
WAT IS ZIJN VERHAAL, KAT? WAT WIL HIJ VAN ONS?
HEBT U WAT ANTWOORDEN VOOR ONS, ME-NEER LYNCH?

MIJN GEHEIME LEVEN ALS BELG

Anderen zijn in het diepst van hun gedachten beroepsvoetballer, jazztrompettist, diepzeeduiker, tangodanser, seriemoordenaar of zelfs God, maar ik ben Belg. Het is allemaal de schuld van Franquin, vermoed ik. Maar laat ik niet op de zaken vooruitlopen en bij het begin beginnen.

Mijn geheime leven als Belg speelt zich af op onbewaakte ogenblikken, waarin ik me afvraag hoe mijn bestaan eruit zou zien indien, zoals dat heet, alles anders was gelopen; een vraag die, naar ik aanneem, elk weldenkend mens zich zo nu en dan stelt, tenzij hij beschikt over een gietijzeren zelfvertrouwen. Als u net als ik uw ogen dichtdoet, zal ik u beschrijven waar ik woon. Mijn Belgisch huis staat in een rustige zijstraat, even buiten het centrum van een grote Vlaamse stad. Het pand is rond de eeuwwisseling gebouwd en gaat gebukt onder achterstallig onderhoud, wat vooral tijdens zware buien goed merkbaar is, wanneer mijn vrouw en ik (ik heb besloten dat ze Hilde heet en een administratieve baan op een mutualiteitenkantoor heeft) op stratigische plaatsen gebutse emmers en teiltjes moeten neerzetten. Naast de zorg voor de kinderen, die zichzelf uitstekend kunnen vermaken, heb ik dagelijkse bezigheden van enigszins onduidelijke aard, waarvoor ik me pleeg terug te trekken in een werkkamer aan de achterkant van het huis. De meeste tijd breng ik daar door met uit het raam staren, want de kamer kijkt uit op verwaarloosde platjes vol verweerde rommel en slordig gespannen waslijnen. Aan een daarvan hangt het verregende ondergoed van een achterbuurvrouw die mijn vrouw en ik niet bij naam kennen en die we het Lelijke Meisje hebben gedoopt. We nemen aan dat ze studeert want bij mooi weer zit ze met boeken om zich heen in een versleten draadstoeltje en maakt aantekeningen. Maar dat gebeurt hoogstzelden, de hoeveelheid neerslag in mijn Belgische bestaan ligt ruim boven het landelijk gemiddelde; een dubbelleven moet ook weer niet té aantrekkelijk worden.

Illustratie: Mat Giesen

Ik begin er langzamerhand achtergekomen dat mijn fantasieën, afgezien van de lokaties waar ze zich afspelen, niet eens zo heel veel afwijken van mijn werkelijke bestaan. Mijn dubbelleven is hoogstens wat rommeliger en ongeorganiseerder. Vandaar wellicht dat de bijbehorende beelden door het gebrek aan contrast allengs hun scherpte verliezen. Ze verbleken als slecht gefixeerde foto's, als herinneringen aan een woonadres waarvan ik door een groeiende afstand in de tijd wordt gescheiden. Met enige spijt besef ik dat ik afscheid zal moeten nemen van het zuidelijke relativeringsvermogen en *laisser-aller* die ik als Belg bezat: niet van elke kleinigheid een halszaak maken, een schouderklopje kunnen uitdelen aan iemand die je in je hart het doodschoppen nog niet waard vindt.

Mijn fascinatie voor België begon toen ik amper kon lezen en voor het eerst het weekblad Robbedoes onder ogen kreeg. Mijn voorkeuren voor de daarin opgenomen strips wisselden door de jaren heen, maar Guust Flater bleef favoriet (pas in het jaar dat we allebei veertig werden, ontdekte ik dat hij en ik in hetzelfde jaar geboren zijn). Hij zette de toon van het tijdschrift waarvan hij door zijn bezigheden als assistent van de redactie letterlijk de mentaliteit belichaamde. Wat hij zoal uitvoerde was amper een beroep te noemen en misschien is dat ook de reden dat ik voor mijn Belgische wensdroom nooit een nauw omschreven werkkring heb kunnen bedenken. Guust hield zich in de tijd van zijn baas onledig met uiteenlopende vormen van vrijetijdsbesteding: een geboren *homo ludens,* nog voordat de jaren zestig waren uitgevonden.

Het werk van Franquin straalde voor mij als kind warmte, gezelligheid en onbekommerd plezier uit. Daarin verschilde het sterk van de albums van Hergé, waarmee ik in dezelfde periode kennismaakte en die in vergelijking kil, afstandelijk en zelfs enigszins raadselachtig aandeden. In de wereld van Franquin stond de deur bij wijze van spreken altijd open, je kon binnenvallen wanneer je wilde en meeëten was nooit een probleem. Bij Hergé ging je op visite: je zorgde dat je nagels schoon waren, dat je bij de deur je voeten veegde en dat je met twee woorden sprak. De schurken in Kuifje zijn rasechte misdadigers, terwijl in Guust eigenlijk geen onsympathiek mens voorkomt. Dikwijls berust de humor op een botsing van temperamenten. Het flegma van Guust werkt als een rode lap op cholerische karakters zoals zijn chef Pruimpit, de dienstklopper Vondelaar en de veelgeplaagde tycoon De Mesmacker. Ze leggen het keer op keer af tegen de de grillige verbeeldingskracht van Guust en zijn vooral aandoenlijk in hun onmacht.

De omgeving waarin de belevenissen van Guust zich afspeelden, het Brussel van Franquin, oefenden op mij van meet af aan een mateloze aantrekkingskracht uit. Elke lantaarnpaal, elke daklijst en elke vuilnisbak van de stad was voor een jonge lezer als ik even exotisch als de Blauwe Lotus of de Zonnetempel, maar leek tegelijker zo tastbaar dichtbij dat ik het gevoel had er bij wijze van spreken zo naar binnen te kunnen stappen: het kader van elk plaatje was de sponning van een ruitje dat uitzicht op die andere werkelijkheid bood. Alles was er herkenbaar maar volkomen verschillend. Het meest in het oog sprongen natuurlijk de reusachtige reclameborden op gebouwen en aan schuttingen die we hier in Nederland nog niet kenden, evenmin als de producten die ze aanprezen zoals smeerkazen La Vache Qui Rit en Rombouts koffie. Maar de verschillen scholen vooral in de details, zoals de winkelpuien, de uniformen van politieagenten, postbodes en andere overheidsdienaren, de gemoedelijke pleintjes en de hellende straten waarover trams, toch al een bijzonderheid voor een dorpsjongen zoals ik, naar boven zwoegden. De stad die Franquin tekende, was niet alleen levensecht maar ook een levend organisme. Wie nu de duizend afleveringen bekijkt, ziet Brussel tegelijk met de tekenstijl van Franquin evolueren en hectischer worden. Aanvankelijk heeft de stad nog veel weg van

een grote provinciestad, maar gaandeweg worden de straten drukker en met de bouwkranen duiken steeds meer kantoorkolossen op, in neon voorzien van de benamingen van typische Franquin-multinationals zoals GLURX en BLOB; hier wordt windhandel bedreven, zoveel mag duidelijk zijn. De tekenstijl, eerst nog een soepele en economische klare lijn, valt geleidelijk in een woekering van kriebellijntjes uiteen. Wat aan de decors van Guust valt af te lezen, is een kleine kroniek van de Belgische hoofdstad.*

Franquin is een meester in het oproepen van sfeer, een eigenschap die hij deelt met bijvoorbeeld de schrijver Georges Simenon en de filmregisseur Jean-Piere Melville. Ze weten een eigen wereld op te roepen, niet door haar uit-en-ter-na te beschrijven, maar met een typering in enkele zinnen of beelden, zoals Franquin vaak niet meer dan enkele contourlijnen nodig heeft om een straat, een wijk, een stad op te roepen. Het zijn beelden die zich in het geheugen verankeren om daar een eigen leven te leiden. Passeer 's nachts een uitgestorven, schaars verlicht gehucht in Wallonië of Noord-Frankrijk en voor een Simenonlezer roepen de haveloze gevels en de gesloten luiken vanzelf een beeld op van overspel, incest en moord. Op een vergelijkbare manier wekten de belevenissen van Guust Flater in mij een platonische, geïdealiseerde liefde voor de Belgische hoofdstad, die zich ook naar andere stripshelden uitstrekte. Kuifje was mij eigenlijk het liefst als hij over de Brusselse vlooienmarkt struinde, wat mij vele malen avontuurlijker leek dan schipbreuk lijden in de Rode Zee of gevangengenomen worden door de Arumbaya's.

De eerste levende Belg waarmee ik kennismaakte was mijn leraar geschiedenis. Mijnheer Leblanc was geen Guust Flater, maar een statige, onveranderlijk in een driedelige krijtstreep gestoken aristocraat zonder enig spoor van een folkloristisch accent, die bij het roken een sigarettenpijpje hanteerde en als jongeman nog in de Belgische luchtmacht had gediend. Aan het einde van de jaren dertig werden voor de opleiding kennelijk oude tweedekkers gebruikt, want in een schaars persoonlijk moment beschreef hij eens hoe het was om in een ijskoude open cockpit te zitten, dik ingepakt in leren kleding die vrijwel elke beweging belemmerde. Een tafereel, Buck Danny waardig. Uiteindelijk verandert elke Belg onherroepelijk in een stripfiguur, vermoed ik.

Onder leiding van deze geschiedenisleraar bracht ik tijdens een schoolexcursie mijn eerste bezoek aan België. De touringcar vervoerde ons eerst naar Gent, volgens mijnheer Leblanc de mooiste stad van België en hij kon het weten, want hij was een geboren Gentenaar. Na ons vergaapt te hebben aan De aanbidding van het Lam Gods, dat tegenwoordig roerloos achter kogelvrij glas staat opgesteld maar toen nog op geregelde tijden plechtig met een lange stok geopend en gesloten werd, trok de meute richting Brussel.

Tot mijn schande moet ik bekennen dat ik me vrijwel niets van een eerste indruk kan herinneren. Vrijwel alle beelden zijn inmiddels onherkenbaar vervaagd en vermengd met herinneringen aan latere bezoeken. Op de enige opname die ik daarvan in mijn hoofd heb bewaard, is te zien dat we landerig rondhangen op het plein bij het Justitiepaleis, wachtend op het moment dat de bus terug naar het Noorden zal rijden. Over de balustrade geleund kijken we uit over het gedeelte van Brussel waarvan we niet weten dat het de Marollen is: het nog goeddeels ongeschonden domein van Quick en Flupke, een strip die ik op dat moment niet of hoogstens van naam ken en die pas jaren nadien dankzij herdrukken en tekenfilms een revival zal beleven. Later, als ik geregeld tentoonstellingen in Parijs bezoek en op doorreis Brussel passeer, zijn er steevast twee herkenningspunten waar ik gretig naar uitkijk: de koepel van het Paleis van Justitie en het wenkende hoofd van Kuifje bovenop het Lombardgebouw. Het laatste en gelukkig onbereikbare restant van een zieltogende jeugddroom, die aan de confrontatie met de werkelijkheid lijkt onderdoor te gaan. De verbeelding en de ervaring zijn weliswaar zusters, maar ze verdragen elkaar slecht. Droom en werkelijkheid hebben elkaar maar één keer en heel kort aangeraakt, een kleine tien jaar geleden bij mijn eerste bezoek aan datzelfde Lombardgebouw. Wanneer ik in het claustrofobische, verveloze liftje stap dat me met merkbare tegenzin naar de redactieburelen brengt, besef ik wie me zijn voorgegaan. Hergé, Jacobs, Cuvelier, Vandersteen, Macherot, Franquin uiteraard, allemaal hebben ze op deze vierkante meter (minder zelfs) gestaan. Samen met hen zweef ik tussen hemel en aarde. Dit is gewijde grond.

Buiten die ene ervaring is het Brussel uit mijn jeugd een papieren paradijs, dat alleen hervonden kan worden door te lezen of, nog beter, in het verlengde van de werkelijkheid voort te fantaseren. Dat laatste moet, concludeer ik nu ik terugkijk, de verklaring van mijn dubbelleven zijn geweest. Veel meer dan halfslachtig gemijmer heeft het in mijn geval niet opgeleverd. Een vriendin, van oorsprong Amsterdamse, heeft echter gedaan waar ik alleen van heb gedroomd. Zo'n twaalf jaar geleden vestigde ze zich metterwoon in België, waar ze nu in dienst is bij een Brusselse uitgeverij. Vlakbij haar werk huurt ze een etage met gemeenschappelijk sanitair op de gang. Als de hoeveelheid afwas uit de hand dreigt te lopen, stapelt ze de vuile vaat in de badkuip en spoelt ze hem schoon met de douchekop. Een oplossing, Guust Flater waardig. Ik vermoed dat ook elke in België woonachtige Nederlander uiteindelijk een stripfiguur wordt. (Ik heb haar ooit gevraagd of ze Nederland wel eens mist. "Ja," antwoordde ze. "Op Koninginnedag.")

Mijn dubbelleven is een gesloten boek, dat ik echter zo nu en dan nog even inkijk. Wanneer ik quasi-terloops mijn gedachten laat afdwalen en een blik naar buiten werp, vraag ik me af wat voor weer het zou zijn in Anderlecht, in Sint-Joost-ten-Node of in Neder-over-Heembeek. Maar eigenlijk weet ik het al. Het regent.

Pieter van Oudheusden

** Over haar teloorgang en de verwoestende gevolgen van de Europese eenheidsgedachte leze men de polemische klaagzang* Arm Brussel *van Geert van Istendael en het opgeruimde* Een passie voor Brussel *van Eric de Kuyper.*

(advertentie)

MECHELSESTRAAT 33
LEUVEN
TEL & FAX: 016 / 23 55 86

Ons fuifnummer: de strippuzzel

Geen jubileumnummer zonder puzzel. Wat dit betreft heeft *ZozoLala* een reputatie hoog te houden. Roemrucht zijn de striptogrammen. Sommige lezers gingen daar zo in op, dat hun omgeving eronder leed. Als we de brieven mogen geloven die we van vereenzaamde en verstoten puzzelaars hebben ontvangen, zijn er huwelijken op stukgelopen. En we hebben er nu weer een: een gloednieuwe strippuzzel. Geen cryptogram dit keer, maar plaatjes of stukjes van plaatjes uit strips, waarin een (andere) strip is afgebeeld. Wij willen graag van jullie weten, uit welke strips de afgebeelde plaatjes afkomstig zijn. Dat is minder makkelijk dan je misschien denkt. We hebben de plaatjes gevonden in strips, die in Nederland en Vlaanderen te koop zijn of te koop zijn geweest. Het hoeft dus niet altijd te gaan om Nederlandstalige strips en ook niet steeds om albums.

Omdat inspanning beloond moet worden, geven we ook weer enkele prijzen weg. Voor de winnaar ligt een compleet ZozoLala-strippakket klaar, dat bestaat uit een exemplaar van alle strips die door ons zijn uitgegeven en nu nog leverbaar zijn. Dat betekent dus de luxe uitgaven van *Lichtspel* en *De overlevende*, plus de albums *In de val Jeanette*, *Soeperman: de elfde dimensie* en *Mama*. De volgende drie winnaar krijgen een gratis abonnement op *ZozoLala* voor twee jaar (ben je al abonnee, dan geldt dat met ingang van de eerstvolgende periode) en mogen ook nog eens een van onze stripuitgaven uitkiezen.

Stuur je oplossing naar het redaktieadres (postbus 344, 3720 AH Bilthoven, Nederland) en vergeet niet je naam, adres en albumvoorkeur te vermelden. Stuur ook gewoon in als je niet alles weet, want naar onze inschatting zul je bepaald niet de enige zijn. Uiteraard is het opnieuw toegestaan verslag te doen van persoonlijk leed als gevolg van deelname aan deze prijsvraag. Om jullie even de tijd te geven, kunnen oplossingen tot 1 september a.s. worden ingestuurd. Daar gaat je zomer.

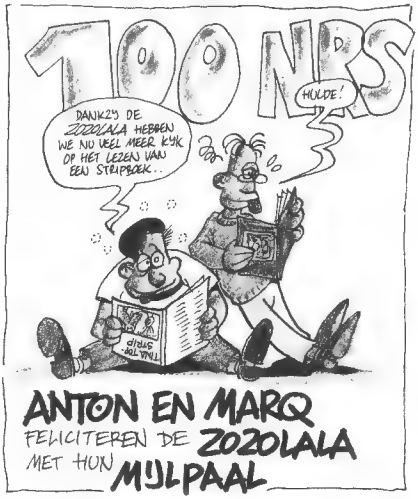
100 NRS
HOERA!
DANKZIJ DE ZOZOLALA HEBBEN WE NU VEEL MEER KIJK OP HET LEZEN VAN EEN STRIPBOEK...
ANTON EN MARQ
FELICITEREN DE ZOZOLALA
MET HUN MIJLPAAL

WHAT IS THIS? COMIC BOOKS?
SERGE DOES AS SO WE ATES TO LETS.
DON'T LAUGH. THAT'S ADDITIONAL ARMOUR. TWO OR THREE COPIES CAN STOP A BULLET OR A BOMB SPLINTER.
1
I'VE NEVER SEEN ONE BEFORE!
2
UITERAARD ZA IEDEREEN OFFERS MOETEN BRENGEN. EN HET IS DAAROM
3
4
COMICS! NOOIT VAN GEHOORD? KOM, IK LAAT JE ER 'N PAAR ZIEN IN M'N BIBLIOTHEEK HIERNAAST
5
O... ZE PROBEERT NET ZO SLANK TE WORDEN ALS IK.
6
MMBLLLWWAKE UPP? WUH OFFF FUCKKRRZZZZ ZZZ?
7
8

Hij kreeg het toen hij écht werd. Hij was er erg aangehecht. Hij gaf 't me voor hij de oorlog inging.
LE DEMON DES GLACES
STADUY
9

POM POM POM
10

DE ZWARTE RUITEN
11

GOEDEMORGEN!
NOG NOOIT HET GELUID VAN EEN PRINTER GEHOORD?
'S DAT DE KRANT? MAG K 'M EVEN ?..
12

AND DARE I FORGET THE ALL-IMPORTANT ROLE LITERATURE PLAYED IN DEEPENING OUR ENJOYMENT WHILE IMBIBING...
HA, HA, HA! AND— AND THEN FAT FREDDY TURNS ON THE FAN AND BLOWS THE POT OUT THE WINDOW!
HA, HA, HA
(HA! HA!)
ZAP
13

MAAR... DAT ZIJN ALLEMAAL HEEL BEKENDE STRIPS!!
POPEYE EN ZIJN KNUPPEL
14

'COLLEGE-MATTS ZIJST MY OPINION.'
15

?!
18

AT HOME, IN THE KINGDOM...
GEE...I JUST LOVE ALL MY BOOKS...AND THEY'RE ALL COMIC-RELATED!!
16

..GENIAAL!.. IK VRAAG ME AF OF HIJ NOG LEEFT?
17

Ratten! Uit de riolen! Ze schijnen ergens van geschrokken te zijn
19

20

He's never without it, children!
Franz Masereel's Passionate Journey
21

Manara en Gius

Op zoek naar

"Het Avontuur gaat beginnen" en "ik ben het zat" schreeuwt de anti-held Giuseppe Bergman op de eerste pagina van Milo Manara's HP en Giuseppe Bergman. *Na achttien jaar vruchteloos zoeken naar het avontuur is nu het vijfde deel van Bergman's zoektocht verschenen. Je vraagt je af of Bergman al die tijd echt zo weinig heeft meegemaakt. Hoewel Bergman er zelf waarschijnlijk anders over denkt, valt dat allemaal mee. Wie kan bijvoorbeeld zeggen dat-ie onlangs nog 'yopo' rookte met indianen uit het Amazonegebied, benzinepech kreeg in de Sahara, of samen met een spectaculair mooie vrouw in het fictieve Spellenland rond heeft gewandeld? Het onavontuurlijke is dan ook niet te wijten aan* wat *Bergman meemaakt, maar* hoe *het verteld wordt. Manara, bij velen vooral bekend door zijn erotische strips zoals* De schakelaar, *doet er in zijn* Bergman-*verhalen alles aan de conventies van klassieke avonturenverhalen te ondermijnen. De tekenaar-scenarist experimenteert in elk deel met andere verhaaltechnieken, maar doet dit zo subtiel en met zulk geraffineerd inzicht in de wensen van de lezer, dat experiment hier zelden tot ontoegankelijkheid leidt. Manara ziet, in tegenstelling tot wat je uit zijn* Bergman-*serie zou afleiden, strips als "de eenvoudigste manier om een fantastische reis te kunnen maken".*

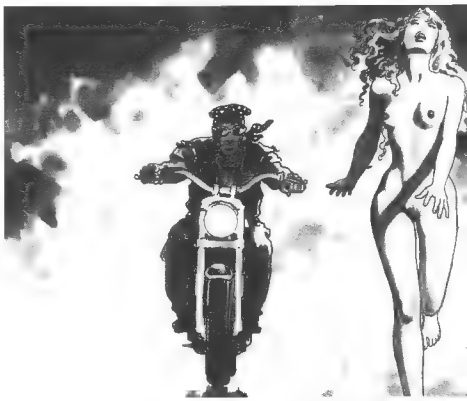

In het eerste deel van de serie, *HP en Giuseppe Bergman* wordt de slungelige pechvogel Bergman op avontuur gestuurd door 'de Producent'. Met een ontnuchterende ochtendscène waarin Bergmans door tandpijn geplaagde bedgenote weinig interesse op kan brengen voor zijn beslissing 'het avontuur te gaan zoeken', wordt meteen de toon gezet. Dit is geen avonturier à la Kuifje die 'toevallig' tegen een complot oploopt en vervolgens de schurken soepeltjes verslaat, maar iemand die uit onvrede en frustratie met de dagelijkse sleur wil breken. De Producent, in wiens dikke, kale verschijning we een karikatuur van een Hollywood-mogol kunnen zien, meldt Bergman dat hij de enige kandidaat voor de vacature van avonturier is. Bergman mag zelf weten wat hij gaat doen, als het maar interessant is voor het publiek. Na de mededeling dat alle onkosten vergoed zullen worden en dat hij advies zal krijgen van HP, een 'meester van het avontuur', staat hij er verder alleen voor.

HP is natuurlijk Hugo Pratt, waarvoor Manara een grote bewondering koestert en met wie hij twee stripverhalen maakte. Manara beschouwt zichzelf als een leerling in de traditie van de renaissance. De enige mogelijkheid om destijds een kunstvorm te leren was door bij een kunstenaar in de leer te gaan. Als grote voorbeeld uit die tijd noemt Manara de schilder Raphaël, maar ook zegt hij veel te hebben geleerd van de samenwerking met Pratt en de Italiaanse regisseur Federico Fellini. Net als de leerling-kunstenaar Manara moet ook de leerling-avonturier Bergman het vak in de praktijk leren. Aan zijn mentor HP heeft Bergman echter weinig. Deze duikt af en toe op, maar geeft verder geen tips over hoe Bergman het beter zou moeten aanpakken. Daarin schuilt natuurlijk ook het avontuur. Als HP zou voorkauwen wat Bergman moest doen, verdween een groot deel van het onverwachte, waaruit avontuur bestaat. Bergman moet het dus allemaal zelf uitzoeken en kiest als lokatie de Amazonerivier Orinoco. Een tocht over de rivier volgt, die aan de door Manara bewonderde film *Apocalypse Now* doet denken. Op de Orinoco gebeuren weinig verheffende dingen en Bergman bevindt zich temidden van allemaal andere would-be avonturiers waarvan er een opmerkt dat er "niet één arbeider bijzit" en Bergman voor het blok zet door te vragen "wat hij daar eigenlijk te zoeken heeft".

Niet wegvluchten in een fantastische reis

Bergman praat tijdens het verhaal voortdurend rechtstreeks tegen de lezer. Zo vraagt hij aan ons lezers of we een scène waarin een prachtige vrouw door haar veel jongere begeleider uitgekleed en geslagen wordt, niet sexy vinden. Waarschijnlijk is dit de reden waarom hij maar geen echt avontuur beleeft. Hij is voortdurend bezig met het idee dat hij iets moet gaan beleven en dat er mensen over zijn schouder meekijken. Iedereen weet natuurlijk dat rare dingen onverwacht moeten gebeuren (zoals bij Kuifje of Suske en Wiske). Het avontuur laat zich niet afdwingen. Maar niet alleen Bergman beleeft op deze manier geen avontuur, ook de lezer wordt 'teleurgesteld'. Lekker wegvluchten in 'een fantastische reis' zit er voor de lezer niet in. Bergman onderbreekt voortdurend de fantasie door te zeggen dat de lezer een stripboek in handen heeft waarin niet zoveel gebeurt. Deze 'zelfbewuste vertelvorm' - het verhaal zegt

seppe Bergman

het avontuur

voortdurend van zichzelf dat het een verhaal is - wordt ook wel 'Brechtiaans vervreemdingseffect' genoemd. De vernieuwende Duitse theaterschrijver-regisseur Bertolt Brecht vond dat het (politiek) verkeerd was dat mensen konden wegvluchten in films en theaterstukken. Omdat een toeschouwer geen deel uitmaakt van het verhaal, maar wel precies volgt wat de personages doen, beschuldigde Brecht deze van voyeurisme. Dit wilde hij tegengaan door in zijn theaterstukken de toeschouwer te 'vervreemden van het verhaal' door hem voortdurend te herinneren aan het feit dat hij passief zit te kijken. De kijker - of in ons geval de lezer - moet zo het besef krijgen dat hij gemanipuleerd wordt door de verhalenverteller. In het eerste deel van Bergmans avonturen wordt deze kritiek op de amusementsindustrie, waarvan strips deel uitmaken nog het sterkst benadrukt. Zo staat er in het begin ook na elke scène 'doek'. Alsof we naar een Brechtiaans theaterstuk zitten te kijken. Manara bagatelliseert het engagement uit zijn jeugd: "Ik ben nooit een 'angry young man' geweest die inspiratie putte uit zijn eigen worsteling met de wereld. Ik ben dan ook meer voyeur dan deelnemer. Dat is ook de reden waarom ik niet meedoe aan de lokale verkiezingen, waarvoor ik gepolst ben". Hij koketteerde echter wel met linksradicale ideologie door zich als student in de jaren zestig aan te sluiten bij een radicale maoïstische groep. Daarover: "Ik weet nu dat ik geen antwoorden heb". De linkse ideologie heeft echter onmiskenbaar zijn sporen achtergelaten. Het sterkst in *HP en Giuseppe Bergman*. Gaandeweg de serie raakt politiek en engagement steeds meer op de achtergrond.

Eigenlijk maakt Bergman best veel mee. Wij krijgen ook dingen te zien die Bergman ontgaan en weten dat hij een pion is in een veelomvattender schaakspel. Nadat hij de indianenstam spoorslags verlaat omdat hij stiekem zijn echte naam heeft gezegd, zien we hoe HP de gebeurtenissen met het stamhoofd evalueert, waarna het stamhoofd verandert in een boom. Het absurde is dan ook een ander belangrijk element van de *Bergman*-serie. Er gebeuren voortdurend merkwaardige dingen die op geen enkele manier verklaard worden. De door de Producent gecontroleerde fictieve wereld waarin Bergman ronddwaalt, krijgt zo een mysterieuze en kafkaeske dimensie. De absurditeiten wekken bij de andere personages nauwelijks verbazing. De stoïcijnse houding van hen zorgt ervoor dat de lezer de ongerijmdheden ook probleemloos accepteert. Bovendien gebruikt Manara in de volgende delen voortdurend andere tekentechnieken om aan te geven dat hij overstapt naar andere vertelniveaus. Omdat zowel vorm als inhoud tegelijd met het vertelperspectief veranderen, verlopen de overgangen soepel. Filmliefhebber Manara houdt zelf het liefst van fictiefilms waarvan je tijdens het kijken niet het gevoel hebt dat het fictie is. "Aan de films die in Cinecitta in Rome (het studiocomplex waar Fellini bijna al zijn films draaide, GZ) gemaakt zijn, kun je zien dat het allemaal fictie is. Bij de films die ik bijzonder vind, zoals *Barry Lyndon* en *A Clockwork Orange* van Stanley Kubrick of *The Belly of an Architect* van Peter Greenaway, lukt het de regisseur om je echt een reis terug in de tijd te laten maken. Alles past op een vanzelfsprekende, maar ook innovatieve manier in elkaar". Verbazingwekkend genoeg houdt Manara dus niet zo van Cinecitta-films omdat de fictie daarin minder overtuigend is. Het lijkt paradoxaal dat een tekenaar die zo veelvuldig gebruik maakt van een zelfbewuste vertelvorm, films die dit niet doen juist bewondert. We moeten echter niet vergeten dat het eerste deel uit de *Bergman*-serie al achttien jaar geleden gemaakt is. Tijdens de serie ontwikkelt de hoofdpersoon en tegelijkertijd ook de tekenaar zich van groentje tot gepokt en gemazeld persoon, die elke situatie of elke teken/verhaalstijl de baas kan. De serie als geheel kan dan ook gezien worden als 'Bildungsroman' van een avonturier. Tijdens zijn baan als avonturier leert Bergman de kneepjes van het vak en in deel vijf lijkt hij zowaar op een 'normaal' romanpersonage. Ook Manara ontwikkelt zich van wild experimenterende en tegen de amusementsindustrie schoppende tekenaar tot een schilder die in deel vijf aansluiting zoekt bij de traditionele schilderkunst.

Ze zegt nee, maar ze bedoelt ja

Zoals gezegd, experimenteert Manara in elk deel met een andere verteltechniek. In deel twee, *Een schrijver op zoek naar zes personages*, dat gebaseerd is op een toneelstuk van de Italiaanse toneelschrijver Luigi Pirandello *(Zes personages op zoek naar een schrijver)* proberen de personages voortdurend te ontvluchten aan een door de Producent opgelegde verhaalstructuur. Het verhaal begint, na een korte proloog over een koffer die de geheimen van Azteekse zonne-energiecentrales zou bevatten, met Bergman die samen met de Producente Jane wacht op de hoofdrolspeelster. Deze komt - nog in een kostuum gehuld - vertellen dat ze niet mee kan werken, omdat de opnames uitlopen van de science-fictionserie waarin ze meespeelt. Besloten wordt dan maar te improviseren met de naaister die de kostuums komt brengen. Deze heeft natuurlijk het draaiboek niet gelezen, waar de Producente voortdurend op hamert. Ook dwingt de Producente haar in de rol van de sexy stoeipoes Lou-Lou, waarin ze helemaal geen zin heeft. Lou-Lou raakt haar

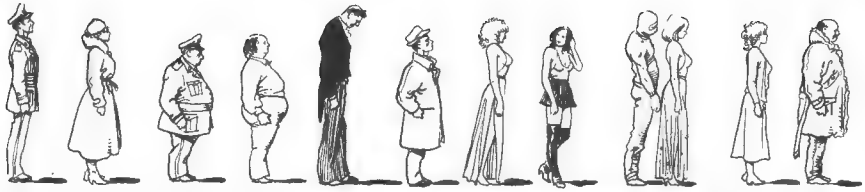

kleren kwijt, wordt in een café belaagd door een kudde mannen en belandt uiteindelijk samen met Bergman ergens in de Sahara, mét het koffertje. Ze vluchten voor de hardvochtige producente en haar assistent Bo. Hoe hard ze ook rennen, Jane duikt voortdurend op om te melden dat alles wat ze doen in het draaiboek staat. In een apocalyptische apotheose storten drommen mensen zich in een groot vierkant gat omdat ze gehypnotiseerd zijn door een bongo-spelende rasta. Hierna blijkt Lou-Lou zich volledig in haar rol te hebben ingeleefd, en masturbeert ze in de laatste kaders over Bergman. Omdat dit haar laatste optreden zal zijn, krijgt ze van de tekenaar de hele pagina. Deze benut zij maximaal door de plaatjes steeds kleiner te laten worden. Ze wil doorgaan, na aanvankelijk helemaal geen zin te hebben in de rol.

Omdat het naaistertje helemaal geen zin heeft zich te laten exploiteren in een B-sexfilm, verzet ze zich in het begin tegen de dominante Producente Jane. Bergman schaart zich aanvankelijk aan de zijde van zijn werkgeefster, maar gaandeweg helpt hij Lou-Lou bij haar vluchtpoging. Het lijkt alsof het hen ook werkelijk lukt zich te onttrekken aan het draaiboek - oftewel de macht van de almachtige stripmaker - maar blijkbaar is alles wat ze doen voorzien. Het verhaal over geheimen van 'Azteekse energiecentrales' is slechts een zijspoor. Ook Lou-Lou ontkomt niet aan de wil van de Producente en voegt zich in de rol van nymfomane en schaarsgeklede hoofdrolspeelster. Hier zien we een bevestiging van Manara's slechte reputatie op het gebied van pornografische strips. Ze zegt nee, maar eigenlijk bedoelt ze ja, wordt hier gezegd, al wordt het allemaal met een flinke saus van ironie overgoten. De tekenaar over erotiek: "Sex is een van de weinige echt interessante dingen in deze rottige wereld. Als ik aan sex denk, denk ik direct aan vrouwen, zonder me schuldig te voelen over het exploiteren van het vrouwelijk lichaam. Als ik een voorstelling maak van een erotische situatie, zie ik het zo erotisch mogelijk voor me en verlies ik mezelf in een scène. Men zegt dat ik mooie vrouwen teken, maar er zijn veel tekenaars die veel mooiere tekenen. Ik denk dat mijn talent vooral ligt in het bedenken van erotisch geladen situaties en niet zozeer in het afbeelden van mooie vrouwen in kleine plaatjes. Ik krijg, vreemd genoeg, vooral brieven van vrouwen over mijn werk. Ze sturen regelmatig foto's op en vragen soms of ik ze als model wil gebruiken". Het is vooral de macht die Manara heeft over het verhaal en de personages die daarin meespelen die hem aantrekt en die hij het sterkst voelde tijdens het tekenen van de *Schakelaar* (waarin een vrouw telkens als er op een knopje gedrukt wordt in een wellustige nymfomane verandert). Manara ziet ook geen onderscheid tussen erotiek en liefde: "Het woord 'Eros' heeft voor mij haar oorspronkelijke, Griekse betekenis waarin het zowel liefde als sex omvat. Ik denk dat zelfs een verkrachter liefde voelt, al praat ik natuurlijk niet goed wat hij doet. Verkrachting is volstrekt ontoelaatbaar, maar de daad komt voort uit een brandend verlangen. Hoe raar het ook klinkt, zelfs in dit verlangen zit liefde. Het is echter belangrijk die oerdriften te onderdrukken en te controleren". Voor Bergman is er in dit tweede deel nog slechts een bijrol weggelegd. Ook praat hij niet meer tegen de lezer, maar richt hij zich alleen nog tegen de baas van het verhaal, de Producente, die net als de tekenaar, een onontkoombare macht over de personages heeft.

Een wirwar van bizarre gebeurtenissen

In deel drie van de serie, *Dies Irae* (dag des oordeels, GZ), zien we geen Producent meer, maar vertelt het meisje Chloë een verhaal. Later duikt ze zelf op in het verhaal en blijkt ze een dochter te zijn van de man die ergens in Afrika een kasteel bouwde dat alleen kan blijven staan als zij opgesloten blijft in de catacomben. Bergman gaat natuurlijk op zoek naar dit kasteel. Hij krijgt daarbij tegenwerking van de irritante popgroep, 'de Peren', waarvan de leider zijn oudere zuster tot zijn willige slavin gemaakt heeft. Ook krijgt Bergman ruzie met de bloeddrinkende Wasai-stam en maakt hij kennis met een man zonder armen die door zijn wrede vrouw vastgebonden is. Er gebeuren nog veel meer bizarre dingen voordat Bergman het meisje vindt, waarop hij na een visioen stapelverliefd is geworden. Op dat moment wordt hij weggejaagd door een 'golem' (een uit de Joodse mystiek stammende legende over een man van klei die door een bepaald symbool tot leven gewekt kan worden), waarna het kasteel instort.

Dies Irae lijkt nog het meest op een echt avonturenverhaal. De meest waanzinnige situaties volgen elkaar in een hoog tempo op, zonder dat er nu gedebatteerd wordt over wie het nu eigenlijk vertelt. Wederom is het een bijzonder ingewikkeld geheel, doordat Manara hier een hele kast vol tekenstijlen opentrekt. Zo wordt Bergman telkens als hij kwaad is een karikatuur, waardoor hij ook daadwerkelijk uit zijn vel kan springen. Ook schakelt Manara opeens over op de tekenstijl van Hugo Pratt, als HP - die niets meer van Bergmans verhalen wil horen - hem het verhaal over de man zonder armen vertelt. Via verschillende vertellers en verschillende tekenstijlen, het gebruik van legendes en mystiek en het optreden van personages die eigenlijk niet kunnen, creëert Manara een wirwar van verhaalniveaus die de lezer eigenlijk dwingen het boek meerdere malen te lezen. Wat blijft, is dat Bergman nog steeds geen grip heeft op de gebeurtenissen en dat hij een rol speelt in een onontkoombaar verhaal waarvan het einde al vaststaat. Zo zegt het meisje Chloë als hij haar de eerste keer ziet dat "het te vroeg is" en dat "ze elkaar nog niet hadden mogen zien". Bergman mag hier dan wel een echte avonturier geworden, *Dies Irae* leest nog steeds niet lekker weg als een echt avonturenverhaal.

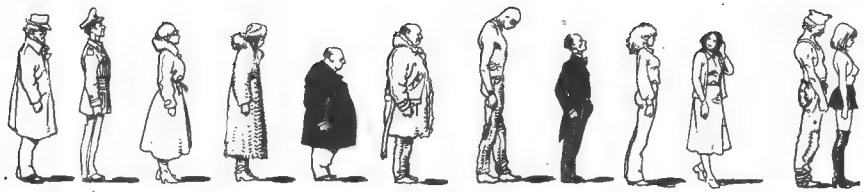

In deel vier, *Dromen misschien*, vertrekt Bergman met een filmploeg naar Tibet om een andere kwijtgeraakte cameraploeg te zoeken. Eindelijk wordt duidelijk dat de Producent ook daadwerkelijk een filmproducer is. Er is een aantal opnames teruggevonden die deze ploeg gemaakt heeft. Deze teruggevonden fragmenten vertellen een wel heel wonderlijk verhaal dat zich echt in de middeleeuwen lijkt af te spelen. De immer schaars geklede mevrouw Francesca Foscari heeft de leiding over de avontuurlijke expeditie waarbij Bergman gedegradeerd is tot chauffeur. Tijdens de reis belandt het productieteam natuurlijk weer in talloze situaties en wordt mevrouw Foscari tegen haar wil sexueel misbruikt. Een deel van de verloren filmploeg wordt uiteindelijk teruggevonden, maar de fragmenten die we tijdens het hele verhaal te zien krijgen worden nergens toegelicht. Wel lijkt het alsof Bergman op een gegeven moment een rol in deze symbolistische middeleeuwse film speelt. Hij valt in een put waarna hij via verschillende kunstvormen uiteindelijk weer in het heden belandt. Hij begint als tegenstander van stieren in een grottekening, rent mee met een Griekse marathonloper, wordt bijna gescalpeerd door een middeleeuwse jonkvrouwe, en wordt na een kubistisch plaatje en een close-up, die door de uitvergrote rasters naar het werk van Roy Lichtenstein verwijst, weer door de filmcrew uit de put gevist. Door de kunstgeschiedenis in twee pagina's weer te geven laat Manara zien dat hij zich niet alleen bekwaamd heeft in alle stijlen die een striptekenaar ter beschikking staan, maar tevens kunstkenner is en een flinke boekenkast vol (kunst)kennis over de lezer uit kan storten. Iets wat hij ook in het recente deel vijf, dat als zijn 'proeve van bekwaamheid' gezien zou kunnen worden, duidelijk wil maken. Naast deze verwikkelingen is er nog een verhaallijn, namelijk dat Tibet opgeblazen zal worden door een aantal generaals die in een bureau overleggen of het gebied al gëëvacueerd is. De laatste pagina laat een grote paddestoelexplosie zien. Het einde van Tibet. Laat Bergman nu eindelijk eens succes hebben en met Francesca op een Tibetaanse bergweide liggen te vrijen als de bom valt!

Manara's 'proeve van bekwaamheid'

In het voorlopig laatste deel, *Weerzien met de sterren* keert Manara terug naar zijn vroegere passie: schilderen. "Als jongetje was er maar één ding dat ik interessant vond: schilderen. Ik droomde ervan om schilder te worden. Ik ben ooit ook eens van huis weggelopen om een expositie van de schilder Giorgio De Chirico te gaan kijken. Een andere keer, toen ik zestien was, liftte ik naar Parijs om een grote tentoonstelling over Picasso te bekijken". Na een studie architectuur en schilderkunst stapt Manara eind jaren zestig over op strips. "Als schilder vroeg ik me af hoe de prijs/kwaliteit-verhouding van een schilderij - dat vaak belachelijk duur is - bepaald wordt. Ik ontdekte op een gegeven moment in een bibliotheek Hugo Pratt. Ik had nog nooit een strip gelezen, maar er ging een universum voor me open. Het voordeel van strips is de relatief eenvoudige en goedkope manier van productie en het feit dat het een massamedium is. Voor weinig geld kun je in een andere wereld stappen. Tegenwoordig ben ik weer aan het schilderen. Als het mooi weer is, pak ik mijn schildersezel en baret en trek ik de natuur in. Soms smokkel ik een beetje en maak ik wat foto's die ik thuis uitwerk".

In tegenstelling tot de pentekeningen van de eerdere *Bergman*-avonturen, waarin af en toe ook gewassen inkt gebruikt werd, is het vijfde *Bergman*-verhaal volledig geschilderd. Het is even wennen en soms zien de wolkpartijen er een beetje slordig uit, maar het is zeker een dappere keuze van Manara. Hij slaat met deze keuze twee vliegen in één klap. Hij wilde graag weer gaan schilderen en de kennis die hij opgedaan had door het bestuderen van oude meesters, op die manier in de praktijk brengen. Als belangrijkste invloeden noemt hij Raffaël, de symbolisten en pre-raffaëlieten en romantische schilders uit de negentiende eeuw. Als meest invloedrijke schilder noemt hij echter Paolo Veronese, een schilder die leefde tijdens de opkomst van de renaissance en door de inquisitie vervolgd werd wegens zijn erotische taferelen. Door dit verhaal te schilderen, vallen bovendien vorm en inhoud samen. Het gedrag van Bergmans reisgenote Gabrielle wordt bepaald door schilderijen in een boek dat ze voortdurend bij zich heeft. Wordt er naar een plaatje gebladerd waar een beeldschone vrouw dood in een meertje ligt (een symbolistisch thema: mooie, dode vrouwen in een arcadisch landschap), dan probeert ook Gabrielle zelfmoord te plegen (de beginscène van het verhaal). Het laten samenvallen van vorm en inhoud zagen we al eerder in de serie wanneer Manara een aparte verhaallijn in een andere stijl tekende. Vertelde HP een verhaal, dan leek het opeens op een stukje *Corto Maltese* en als er opnames van een middeleeuwse film bekeken werden, waren de tekeningen opeens een stuk platter.

Nu is echter het gehele verhaal in één stijl getekend, de talloze citaten uit Gabrielles *Grote Boek der Schilderkunst* daargelaten. Gabrielle ziet de realiteit op een heel andere manier dan Bergman. Als ze samen naar het 'Land der Spellen' vertrekken stapt zij in een door ezels voortgetrokken diligence, terwijl Bergman gewoon in een bus stapt. Door de verschillende realiteiten waarin Gabrielle en Bergman leven, laat Manara een verhaal zien dat zowel bestaat uit schilderkunstcitaten, als

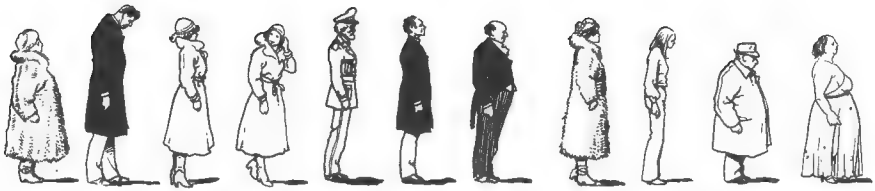

situaties die uit de actualiteit lijken te komen. Zo bestaan er twee parallelle werelden. Als Gabrielle een bijeenkomst van een politieke partij komt opluisteren met haar prachtige naaktheid, zien we dat ze ook in een schilderij van Botticelli rondloopt.

Allemaal heel mooi en ingenieus bedacht, maar drie pagina's lang citeren uit de kunstgeschiedenis met als enige doel Gabrielles naaktheid tonen lijkt erg veel op goedkoop effectbejag. "Kijk eens wat ik allemaal weet en mooi vind" lijkt Manara met weer een nieuw schilderij tegen ons te zeggen. De erotiek doet in dit verhaal dan ook geforceerd aan. In de vorige delen verzetten de vrouwen zich nog tegen de macht van de tekenaar. Op die manier boden ze tegenwicht tegen de fantasieën van de almachtige tekenaar en versterkten ze deze tegelijkertijd. De vrouwelijke hoofdpersoon van dit deel wil niets liever dan naakt rondlopen en neemt zelfs in afschuwelijke situaties nog een lekker standje aan. Vergeleken met de erotiek uit de vorige delen is deze in *Weerzien met de sterren* een stuk platter en daardoor porno geworden. Ook wijkt dit verhaal in meerdere opzichten af van de andere. Was er voorheen nog voortdurend sprake van kritiek op de Producent (of beter gezegd: zelfkritiek van de tekenaar), deze is nu volledig verdwenen. De tekenaar blijft op de achtergrond en vertelt alles als een doorlopend geheel. Wel is het verschil in realiteitswaarneming tussen de door kunst bepaalde Gabrielle en de realistische Bergman een interessante vondst. Manara gebruikt dit echter alleen om zoveel mogelijk schilderijen te kunnen laten zien. Het lijkt alsof het verhaal door de inhoud van de schilderijen bepaald wordt en niet andersom. Hierdoor mist het de kracht van het toeval en de strijd van de personages met het verhaal, die de vorige delen zo kenmerkte. Manara bewijst met dit deel wel dat hij zelf een meester van het verhaal is geworden en de absolute macht over het verhaal naar zich toe heeft getrokken. Net als Bergman een volwassen avonturier en eerlijk gezegd nogal saai is geworden, kan ook Manara alles aan en zoekt hij aansluiting bij de canon van de schilderkunst.

Hoewel de voormalig maoïstische student Manara beweert dat hij nooit echt politiek geïnteresseerd is geweest, was het eerste deel van Bergmans avonturen, naast een spannend boek, een pittige aanklacht tegen de consumptiemaatschappij. Na talloze omzwervingen door alle uithoeken van de wereld, via allerlei verschillende teken/verhaalstijlen, is *Weerzien met de sterren* het bewijs dat Manara kunst om de kunst wil gaan maken. Net als zijn symbolistische voorbeelden, zoals Gustav Doré, trekt Manara zich terug in een fantasiewereld. Deze bestaat uit taferelen van oude schilderijen die via een mooi, naakt meisje aan elkaar gebreid worden. Als we de 'Bildung' van Bergman of van Manara samenvatten, kun je stellen dat deze een verschuiving is van een bruisende modernistische aanklacht tegen de amusementsindustrie naar een postmodern citatensimulacrum waar een muf luchtje aan hangt. Allemaal erg mooi en interessant. Alleen was Bergman leuker toen hij nog een slungelige anti-held was, die de meest waanzinnige dingen meemaakte en zich daar nog druk om kon maken ook.

Gerard Zeegers

De uitspraken van de auteur zijn overgenomen uit twee interviews:
Graziano Origa: "International: Milo Manara", The Comics Journal, nr 182, november 1995.
Graziano Origa: "I forgive everything. An interview with Milo Manara", The Comics Journal, nr 198, augustus 1997 (dit is de volledige versie van het interview dat in nr 182 slechts gedeeltelijk gepubliceerd was).

Gerrit de Jager

bertvandermeij © 1998 de PINGUÏNS 05/

ALS EEN SPEER NAAR DE HONDERD ABONNEES

Nederlandse amateur-bladen in beweging

Hoewel ze zich wat op de achtergrond bewegen, vormen amateur-bladen een essentieel onderdeel van de stripwereld. Beginnende tekenaars, aanstormende talenten en bijna-profs kunnen er hun ei in kwijt totdat ze met de strips hun brood kunnen verdienen of het tekenen ontgroeid zijn. Jarenlang hebben deze bladen geruisloos hun werk gedaan, maar nu ineens, binnen een jaar tijd, is er van alles aan de hand met de vier belangrijkste amateur-bladen in Nederland. Iris *is er pas mee opgehouden en* Impuls *heeft na ruim negen jaar nog slechts één nummer te gaan, terwijl* de Stripper *in een nieuw jasje is gestoken en* Incognito *op dit moment volop bezig is met een ambitieuze herstart.*

Incognito, *Iris*, *Impuls* en *Stripper* zijn de afgelopen jaren de grootste en bekendste amateur-bladen geweest. *Zone 5300* komt heel bewust niet in dit rijtje voor, omdat het een grensgeval is. Je zou de Zone kunnen beschouwen als een professioneel blad waar de makers toevallig niet voor betaald worden. Sommigen vinden het feit dat de medewerkers van een blad niet betaald worden voldoende reden om het een amateur-blad te noemen, ongeacht de inhoud, doelstelling, kwaliteit en regelmaat van verschijning. Anderen definiëren een amateur-blad juist puur aan de hand van de vorm. "Het zijn gekopieerde blaadjes," meent ex-hoofdredacteur Sven van der Hart van *de Stripper*. "Het is een blad waarin beginnende striptekenaars de mogelijkheid hebben hun eerste strips te publiceren en hun werk te ontwikkelen," is volgens Robin Schouten van *Incognito* de juiste definitie. Dat *Zone 5300* niet volmondig in de definities van een amateur-blad past, is in elk geval duidelijk. Remco Polman (28), voormalig hoofdredacteur van het kort geleden ter ziele gegane *Iris*, is het daarmee eens: "Er bestaat een gat tussen de grote commerciële bladen zoals *Sjosji* en *de Stripper*. Daar tussen is een groot gat van mensen die niet meer in de context geplaatst willen worden van tekenaars die het vak nog moeten leren, maar die zich ook nog niet willen aanpassen aan wat *Sjosji* wil. *Sjosji* is gewoon een conceptblad, zoals *Margriet* en *Libelle*. Een grote uitgever bedenkt een doelgroep, jongetjes tussen de 8 en 14, en gaat daar een blad voor beginnen. Bij *Zone 5300* weten ze in tegenstelling tot die commerciële bladen de indruk te wekken dat ze echt plezier hebben in het maken van het blad, maar gedragen zich qua afzet, regelmaat en vormgeving tamelijk professioneel. Veel beter dan *Iris* ooit is geweest."

Stimulans

Iris werd in 1991 opgericht en had als doel om mensen die in professionele bladen nog niet aan de slag konden, maar al wel dat niveau hadden, een kans te geven hun strips in een blad te publiceren. *Iris* hanteerde hoge kwaliteitseisen. Beginnende tekenaars konden bij dit blad niet terecht. In de praktijk kwam het erop neer dat de pagina's voornamelijk gevuld werden met werk van de Nijmeegse tekenaars die zelf de redactie van het blad vormden. "In de hoogtijdagen hadden we misschien wel 20 man redactie," vertelt Remco. "Maar de praktische uitvoering kwam altijd neer op twee man. Toen *Iris* nog eens in de twee maanden uit kwam, stak ik daar best veel tijd in. Op z'n minst dagelijks een uurtje. Tegen het eind werd dat veel minder. Je proeft het afnemende enthousiasme. Na verloop van tijd houdt het gewoon op."

Maaike Hartjes in 'De Stripper'

Mark Middelhuis, een van de jongens die redacteur bij *Iris* was, geeft een aantal redenen waarom ze er in het najaar van 1997 definitief mee gestopt zijn. "Het was moeilijk om iedere keer weer genoeg geld bij elkaar te sprokkelen. We hadden er geen zin in om er steeds weer honderden guldens uit eigen zak bij te moeten doen." De animo onder de redacteuren was volgens hem ook minder geworden omdat de meesten professioneel bezig gingen. Uit het stripblad is de studio Iris gegroeid. Daar werkt nu een groot deel van de redacteuren voor hun brood. De kans is groot dat deze tekenaars nooit zo ver waren gekomen als hun amateur-blad er niet was geweest. Het gaf ze al die jaren de mogelijkheid om hun werk regelmatig gepubliceerd te zien, wat een stimulans was om veel met striptekenen bezig te blijven. Ook konden ze via het stripblad makkelijker belangrijke contacten leggen, bijvoorbeeld met de Sjosji, die een abonnement op *Iris* had. Terug kijkend is Remco tevreden over de plaats die *Iris* in de stripwereld innam. "Ons blad heeft destijds wel iets teweeg gebracht. Volgens mij waren wij de eersten met een blad in het middengebied. *Iris* hing een beetje tussen een amateur- en professioneel blad in. Toen wij een tijdje bezig waren, zag je ineens meer van dat soort bladen opkomen. Ik weet nog dat Robin Schouten, voordat hij met *Incognito* begon, ons plat heeft gebeld over hoe wij dat nou deden."

Uit 'Bûrer' in 'Incognito'

Gefrustreerd

In oktober 1993 kwam het eerste nummer van *Incognito* uit. Hoewel het blad officieel vier keer per jaar zou verschijnen, werd dat aantal na verloop van tijd steeds minder. De laatste twee delen lieten elk een heel jaar op zich

Kees Smits in 'Iris'

wachten. Ook de verkoop liep niet geweldig. De oplage van 500 stuks werd telkens slechts voor de helft verkocht. Wie nu denkt dat ook *Incognito* ten dode is opgeschreven, heeft het helemaal mis. Hoofdredacteur Robin Schouten (28) is momenteel volop bezig met plannen om zijn blad nieuw leven in te blazen. *Zone 5300* ziet hij daarbij als zijn voorbeeld. "De uitvoering van dat blad is mooi en de strips die erin staan zijn meestal heel goed. De Zone wordt ook steeds beter. En het is te koop in de kiosk. Dat is voor *Incognito* altijd mijn ambitie geweest." Robin realiseert zich dat er wel wat aanpassingen nodig zijn om met zijn blad een groter publiek te bereiken. Hij wil het met een vierkleuren omslag meer uitstraling geven, wil meer promotie maken, vaker verschijnen en een stabielere financiële basis scheppen door adverteerders voor langere tijd aan zich te binden. Ook vindt hij dat er aan de inhoud het één en ander moet veranderen. Sommige strips zijn volgens Robin te alternatief voor een groter publiek. Daarnaast ziet hij graag dat een aantal tekenaars beter gaat werken aan hun scenario's.
Het ziet er naar uit dat de paar slappe jaren van *Incognito* een stilte voor de storm zijn geweest. Robin gaat er nu weer helemaal tegenaan. Dat zijn enthousiasme een paar jaar lang niet meer zo groot was, kwam deels doordat hij er moe van werd dat de verkoop klein bleef en de verspreiding slecht. "Een eigen amateur-blad uitbrengen kost veel tijd en energie. Ik ben er gemiddeld twee dagen per week mee bezig. Soms iets meer. Op de laatste stripbeurs was ik nogal gefrustreerd dat we maar zo weinig verkochten, terwijl het een heel mooi blad is. De strips die er in staan, zien er vrij professioneel uit en verdienen het om een groter strippubliek aan te spreken." Hij noemt een rijtje van zijn "toppers" op: Mark Hendriks, Ulli Bürer, Marq van Broekhoven en Anton Damen. Het blad begon destijds als springplank voor tekenaars naar een groter publiek. Omdat amateur-bladen meestal een heel vrij beleid voeren en niet echt rekening hoeven te houden met de wensen van hun publiek of adverteerders, hebben tekenaars in dat soort bladen de ruimte om te experimenteren en zich te ontwikkelen. Nog steeds heeft *Incognito* die functie. Het geeft tekenaars de kans te groeien naar een professioneel niveau. Over het behalen van die doelstelling kan Robin zeer tevreden zijn. Een paar van zijn tekenaars zijn doorgestroomd naar Sjosji, zoals Marq van Broekhoven en Anton Damen. En ook Michiel de Jong, die een tijdje in *Incognito* heeft gepubliceerd, heeft kort geleden in *Sjosji* gestaan. "Ook *Fokke en Sukke* krijgt steeds meer bekendheid. *Incognito* was vier jaar geleden het eerste stripblad waar zij in stonden. En Ben Westervoorde is via zijn strip in *Incognito* in contact gekomen met Hanco Kolk, met wie hij nu strips voor *Taptoe* maakt."

Een vroege Hendriks in 'Iris'

Aanmodderen

Wat betreft de kwaliteit van de strips, is *Incognito* over het algemeen eigenlijk niet een echt amateur-blad te noemen. Robin voelt zich daarom niet thuis in een rijtje met *de Stripper* en *Impuls*, hoewel hij het belang van deze twee bladen heel goed op waarde schat. "Dat zijn de eerste schreden op het strippad. Als je net begint met tekenen, is het heel motiverend om door te gaan als je je werk in druk ziet verschijnen, ook al is het een kleine oplage."
Hoofdredacteur Reinder Dijkhuis (26) van *Impuls* heeft het na vier jaar wel gezien. Dit jaar zal nummer 21 het laatste nummer zijn dat van zijn hand verschijnt. Als hij tegen die tijd nog steeds geen opvolger heeft gevonden, betekent dat tevens het einde van de langste volhouder onder de amateur-bladen. *Impuls* bestaat al sinds eind jaren '80 waarvan de eerste paar jaar onder de naam *Furore*. Een van de redenen waarom Reinder stopt, is dat zijn eigen ontwikkeling als striptekenaar door *Impuls* in het gedrang was gekomen. "Ik merkte dat ik bleef steken. Het uitbrengen van *Impuls* vrat in de tijd die ik aan striptekenen kon besteden. Ik kreeg steeds meer het idee dat andere medewerkers mij voorbij streefden, terwijl ik zelf min of meer stil stond. Bovendien, als je veel naar stripbeurzen gaat en het publiek loopt steeds een beetje aan je blad voorbij, heb je op een gegeven moment het idee dat je je tijd wel anders kunt besteden. Het blijft altijd aanmodderen in de marge." Grote illusies over de status van *Impuls* heeft Reinder nooit gehad. "Daar gaat het ook helemaal niet om. *Impuls* is een eerste of tweede publicatiemogelijkheid voor onbekend talent. Dat soort kweekvijvers moet er zijn. Zeker gezien het feit dat er mensen uit boven komen drijven die doorbreken. Michiel van de Pol bijvoorbeeld. Die tekent nu voor *Sjosji*. En Robert Damen schrijft tegenwoordig scenario's voor o.a. *Donald Duck*. Via een blad als *Impuls* komt zo iemand op de juiste plaats terecht."

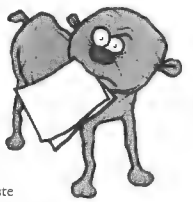

Impuls wordt gemaakt in een oplage van 100 stuks. Twintig daarvan gaan naar de trouwe abonnees. Dat zijn voor het grootste deel mensen die zelf strips maken en waarvan de leeftijd varieert tussen de 12 en 40. Het blad heeft een vastomlijnde doelstelling. Het probeert om tekenaars die nog duidelijk amateur zijn maar wel potentieel hebben zich te ontwikkelen, verder te helpen. Niet alle strips worden zomaar in Impuls geplaatst. Er is een selectiecriterium. Dat gaat niet zozeer om de technische kwaliteit van het werk. De inzender moet over het werk hebben nagedacht en een eigen stijl hebben. "Ik zoek vooral naar mensen die geen levende kopieermachines zijn," legt Reinder uit.

Uniek

Wat *Incognito, Impuls, Iris* en ook *Zone 5300* overeenkomstig hebben (of "hadden" in het geval van *Iris*), is dat de strips die ze plaatsen aan bepaalde criteria moeten voldoen en dat de bladen voornamelijk in de losse verkoop hun kosten moeten terug verdienen. *De Stripper* is een uniek

amateur-blad in Nederland, omdat het volgens een totaal andere formule werkt. Iedereen die een beetje enthousiast is, kan zijn werk in *de Stripper* gepubliceerd krijgen, ongeacht de kwaliteit. Daardoor kun je in het blad een enkele keer zelfs een schoolkranttekening van een 12-jarige tegenkomen. De enige eis waar je aan moet voldoen, is dat je lid bent. De tekenaars zijn dus zelf de kopers van het blad en houden het daardoor zelf in stand. De paar leden die geen strips tekenen, zijn uitzonderingen.

Het brein achter deze formule is Sven van der Hart (28). Zes jaar geleden bracht hij het eerste nummer uit. "Ik tekende zelf strips en wilde graag meer mensen leren kennen in dat wereldje. Een blad beginnen was daarvoor dè manier. Ik heb toen een persbericht gestuurd naar *SjoSji*. Daar stond in dat wij leden zochten voor een goeddraaiend blad dat al met de tweede jaargang bezig was. In werkelijkheid bestond er nog helemaal niks, maar mensen hebben er meer vertrouwen in als ze lezen dat het al goed draait, dan wanneer het net begint. Vlak voor mijn eindexamen belden ze op dat ze er wel een stukje over wilden plaatsen en of ik ze een nummer kon toesturen. Tussen de eindexamendagen in heb ik een voorkant in elkaar zitten flansen en dat hebben ze toen bij het stukje geplaatst. Daar heb ik vijftien reacties aan over gehouden en zes van die mensen zijn nog steeds lid." Het ledenaantal schoot meteen als een speer naar de honderd en daar is het al die jaren omheen blijven schommelen. Hoger moet dat aantal ook niet worden, want dan werkt het systeem volgens Sven niet meer. "Het belangrijke is dat je persoonlijk contact hebt met je leden. Dat is de kracht van het blad. Ik kende ze persoonlijk en gaf feedback over hun strips. Op die manier voelen ze zich meer betrokken bij het blad en dan blijven ze lid. Met honderd leden is dat nog te doen. Als het aantal te groot wordt, is het niet meer te overzien. Dan ken je je leden niet meer en wordt het te onpersoonlijk. Gelukkig zou het ledenaantal zichzelf dan in stand houden, want met een te groot aantal, kan al het werk dat ze opsturen niet meer geplaatst worden en haken er vanzelf mensen af. Ze zijn lid om hun strips te kunnen plaatsen."

Kritiek

De leden zijn heel belangrijk voor *de Stripper*, want daar bestaat het blad van. In tegenstelling tot de andere amateur-bladen, doet *de Stripper* nauwelijks aan verkoop van losse nummers. "Ik wilde mijn blad kunnen laten voortbestaan zonder dat je afhankelijk bent van een lezer die zegt: ik vind de strips niet goed, dus ik koop het niet meer." De inkomsten komen voornamelijk van de lidmaatschappen. Als lid bent, betaal je in feite om je eigen strips aan anderen te laten zien en help je tegelijkertijd mee om anderen hun strips aan jou te laten zien. Daarin is *de Stripper* uniek. De functie van het blad houdt echter niet op bij het publiceren alleen. De lezers kunnen kritiek op elkaars werk geven en die kritiek wordt in het blad geplaatst, zodat iedereen ervan kan leren. "Dat is de essentie van *de Stripper*. Je helpt elkaar beter worden. Ik wil mensen overigens niet alleen aanmoedigen, maar ook afremmen, zodat ze realistisch blijven en niet meteen naar een uitgever rennen. Laat ze eerst maar eens zelf een boekje uitbrengen en bewijzen dat er publiek is voor hun werk."

De Stripper
Erasmuslaan 25
5056 TG Berkel-Enschot
Het blad waar jij voor tekent

Waardering

Sinds kort is Sven geen hoofdredacteur meer. Zijn carrière als letteraar en scenarist eisten steeds meer tijd. Een jonge striptekenaar heeft de funktie van hem overgenomen. Wat Sven in de jaren als hoofdredacteur heeft gestoord, is het gebrek aan waardering dat zijn blad vanuit "de grote stripwereld" krijgt. Vooral de desinteresse van het Stripschap heeft hem gestoken. "Als een jonge tekenaar bij het Stripschap aanklopt met zijn werk, zouden zij hem automatisch moeten doorverwijzen naar *de Stripper*.

HANCO LEERDE ME ALLE FIJNE KNEEPJES VAN HET VAK....
BEN, KAN JIJ EFFE BIER HALEN?
ENNE.. MIJN AUTO EFFE UITPEUKEN?
EN DE REKENING BIJ DE SNACKBAR BETALEN?
DE STOEP VEGEN?
DE W.C. ONTSTOPPE

Ben Westervoorde loopt stage

Dat gebeurt niet, omdat het Stripschap alle amateur-bladen over één kam scheert. Ze hebben geen idee wat wij precies doen. Het Stripschap is niet geïnteresseerd in amateur-bladen. Ik zou het belangrijk vinden als ze bijvoorbeeld een abonnement nemen. Op die manier steunen ze de bladen een beetje en blijven ze op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen. Het zou ook leuk zijn als ze op Stripdagen hun neus eens bij onze stand laten zien." Reinder Dijkhuis van *Impuls* deelt die mening niet: "Ik heb altijd goede contacten gehad met het Stripschap en ook met *Sjosji* en het Stripmuseum." Robin Schouten van *Incognito* is eveneens prima te spreken over de waardering die zijn blad vanuit de stripwereld krijgt. "Maar misschien zijn wij de laatste tijd verwend met een paar goede recensies. In *ZozoLala* en *Stripschrift* is heel positief over *Incognito* geschreven." Dat *de Stripper* de enige is die klaagt over onderwaardering, is wel logisch, omdat veel mensen geen idee hebben wat het blad precies doet en het daardoor

ook niet op waarde kunnen schatten. Mensen die niet op de hoogte zijn van het beleid van de amateur-bladen, baseren hun oordeel op het werk dat erin staat. *De Stripper* zal dan altijd de laagste waardering krijgen, omdat de strips in dat blad over het algemeen nu eenmaal kwalitatief het laagst zijn. Waardering is voor de makers van amateur-bladen heel belangrijk. Het zijn mensen die geheel onbetaald hun vrije tijd opofferen voor jonge striptekenaars. Zonder waardering is het enthousiasme snel getemperd. Dan blijft er niet veel stimulans over om elke keer weer zo'n volkomen pretentieloos blaadje in elkaar te zetten. Voor het geld kan je het beter niet doen.Voor Reinder is het enthousiasme tot een nulpunt gedaald. "Het elke twee maanden publiceren van meeste wilde haren kwijt bent (als het goed is) en het zo langzamerhand belangrijk wordt om een serieus inkomen te krijgen. Het wordt dan minder interessant om veel tijd te steken in een vrijblijvend hobbyblaadje. Dan wordt het tijd om ermee te stoppen of te besluiten van het hobbyblaadje een professioneel tijdschrift te maken.

Barbara Stok

Michiel de Jong als jong talent

Impuls leverde me toch veel stress op. Die energie besteed ik nu liever aan andere dingen. Ik heb nu een jaar mijn eigen soloblaadje *IK* en dat vind ik veel leuker om te doen." Nog steeds hoopt hij voor *Impuls* een opvolger te vinden. Een jong persoon die nog wel de energie heeft om zich in te spannen voor een blad met een oplage van 100 stuks. De kans dat *Impuls* blijft voortbestaan, is echter klein. Reinder doet daar laconiek over. "De leemte die ontstaat als *Impuls* wordt opgeheven, wordt op den duur wel weer opgevuld. Sterker nog, die is al voor een deel opgevuld door allerlei bladen die de laatste tijd ontstaan zijn, zoals *Insanity, Intelligent* en *Bob*." Waarom alle veranderingen bij de belangrijkste Nederlandse amateur-bladen in één keer plaatsvinden, moeten we waarschijnlijk zoeken in de leeftijd van de (ex-)hoofdredacteuren. Remco, Robin en Sven zijn allen 28 jaar, Reinder is 26. Achterin de twintig, dat is een leeftijd waarop je je studietijd achter je hebt gelaten, de

(advertentie)

zone 5300
STRIPS cultuur & CuriosA
De nieuwste strips van binnen- en buitenlandse auteurs als Gummbah, Marcel Ruijters, Berend J. Vonk, Bert van der Meij, Lorenzo Mattotti en Jim Woodring. De gehe-men uit Maaike's Dagboekje. Actuele ceedee- video- film- en boekbesprekingen. Artikelen over zulke uiteenlopende zaken als cyberpunk, soaps en Oost-Aziatische splattergore. Dat en nog veel meer lees je in Zone 5300, het maandblad voi Strips, Cultuur & Curiosa
Zone 5300 is voor f4,25 te koop bij boekhandel, kiosk en stripwinkel in Nederland en België en op de grotere NS stations
Abonnementen tel 010-425 56 26
fax 010-276 01 09
E-mail aan Zone 5300 schagen@nrc.nl

(advertentie)

VOOR DE LANGE ZOMERAVONDEN ?

Mama (gnoe)
f 34,50 / bf 650

Soeperman: de 11e dimensie
(rene uilenbroek & willem ritstier)*f* 8.95 / bf 170

In de val Jeanette en and're verhalen
(bundeling zwart-wit strips van berend j. vonk)
f 8,50 / bf 170

Verkrijgbaar in de betere stripspeciaalzaak, of te bestellen bij stichting Zet.El.

De verborgen jeugdzonden van MAZ

Toen Alfred Mazure (beter bekend als MAZ) op 20 juli 1940 in het tijdschrift *De Prins der geïllustreerde bladen* van start ging met zijn judoënde detective Dick Bos, had hij al diverse vingeroefeningen achter de rug. In de jaren dertig publiceerde hij her en der illustratiewerk en strips. Veelal strips die slechts een eenmalig leven waren beschoren en vaak niet eens in de standaardwerken over strips worden genoemd. Een overzicht van oud, vergeten stripwerk.

Het begin

Het Dagblad van Noord-Brabant, 18 december 1934. Op de binnenpagina's wist de krant te melden dat "... op deze plaats een dagelijksch vervolgverhaal in beeld (komt). Het is een sensationele geschiedenis die ongetwijfeld dag aan dag de spanning er in zal houden. Alle personen worden er sprekend in opgevoerd." en "Houdt dagelijks deze korte sensationele krantenfilm bij. U zult er geen spijt van hebben!"
Deze "krantenfilm" droeg als titel *De Chef.* De tekenaar werd gemakshalve niet genoemd, maar zijn handtekening stond haast onleesbaar in de kaders: Alfred Mazure. In *De Chef* werd de speurtocht van detective Hans Vonk verteld naar de geheimzinnige Chef. Ondanks diverse verdachte personages en spannende gebeurtenissen wist de detective alles tot een goed einde te brengen en ontmaskerde tot slot de Chef als diegene die door niemand verdacht werd. Later zou Mazure een zelfde verhaalstructuur hanteren in zijn *Dick Bos*-serie. Zoals het een happy end betaamt, mocht Vonk aan het einde van het avontuur de jongedame in zijn armen houden. Uit de tekenpen van Mazure vloeiden in de daarop volgende jaren in diverse Zuid-Nederlandse kranten vier detective-vervolgverhalen, allen volgens hetzelfde stramien. Of de detective nu Willy, Jerry of Eddy heet, allen staan tegenover een geheimzinnige vijand en beleven spannende avonturen en onverwachte verhaalwendingen. Als het verhaal ten einde loopt, is de vijand ontmaskerd en heeft de held zijn dame gevonden. Naast het eerder genoemde De Chef (in *Stripschrift* no. 29/30 verscheen een integrale herdruk van deze "krantenfilm") brachten de kranten nog de volgende titels: *Da's iets voor Willy, Jerry gaat speculeeren* en *de Havik in Londen.*

Biografisch

Het getekende avontuur was niet voldoende voor Mazure. Zijn avontuurlijke aard, gecombineerd met de mogelijkheid om als tekenaar op freelance-basis werkzaam te zijn, zette hem aan tot diverse reizen. In een tijd dat reizen naar onbekende oorden nog niet zo gangbaar waren, koos Mazure voor onconventionele bezoeken aan o.a. Oost-Europa en de Sahara. Met zijn tekenpotlood maakt Mazure van deze reizen een getekend verslag.
Door dik en dun met Gypsy is zo'n verslag in dertien afleveringen dat Alfred Mazure in 1936 tekende voor de wekelijks verschijnende *Haagsche Post*: "De Haagsche teekenaar Alfred Mazure heeft, in samenwerking met ons weekblad, een tocht door Europa ondernomen, met het doel een sportieve excursie te maken en inspiratie op te doen voor zijn reeds goedgevulde schetsboek. Dit doel is voortreffelijk gelukt. Inderdaad heeft Mazure het met zijn vrienden en zijn auto "Gipsy" een heel eind gebracht. Zij leerden den prettigen en den onprettigen kant van het avontuur kennen. Mazures bekwame teekenstift zal hiervan in de serie, die heden aanvangt, op onderhoudende wijze verhalen."
Wekelijks werden in afleveringen van één pagina de belevenissen van het drietal en hun "Gipsy" (dat het midden hield tussen een auto en een futuristische caravan) verteld. Dat een dergelijke reis niet gemakkelijk is, blijkt uit de diverse beschreven hindernissen. Een kapot kompas, taalproblemen of drankinvloeden: alles werd vaardig met de tekenpen voor de *Haagsche Post*-lezers beschreven. *Met een driewieler door de Sahara* vormde een zelfde soort verhaal. Samen met architect Merlin Minshall (het tweetal werd beschreven als "vlotte jongelui, die al heel Europa hadden afgezworven en die, knappe vaklui als ze waren, een flinke duit hadden verdiend") doorkruiste Mazure de woestijn. Het voertuig heette Suzie en was nu een "3-wielig, 5 P.K. tweepittertje" en "een soort bestelwagentje met een triplex carrosserie" van fietsen- en bromfietsenfabrikant Raleigh. Volgens de inleiding van het verhaal was het tevens het laatste exemplaar dat Raleigh maakte. De obstakels leken veel op die zoals eerder beleefd met de Gypsy. Ook in de Sahara kende men taalproblemen, misverstanden met plaatselijke bewoners of slechts simpelweg pech. In twintig afleveringen in het tijdschrift *Motor* (1940) zouden de gebeurtenissen van het avontuurlijke tweetal worden beschreven. Door de plotselinge problemen waarmee het tijdschrift werd geconfronteerd (door de papierschaarste was het weekblad gedwongen nog maar elke veertien dagen te verschijnen met een beduidend aantal minder pagina's) moest het verhaal van Mazure echter worden ingekort. In totaal verschenen zeventien afleveringen, net voldoende om nog het definitief afscheid van Suzie te schilderen. Na hun lange reis door de woestijn (waarin ze o.a. Djelfa, Ghardaia, Beni-isquen en andere onuitspreekbare plaatsen aandeden) bleek dat de kosten voor de overtocht van Suzie naar Europa te hoog waren waarop Mazure en Minshall hun trouwe driewieler de zee inreden. Een waardig graf voor Suzie.

Humor in de Engelse bladen

Vanaf 28 augustus 1937 verscheen in het Engelse *Passing Show* de strip *'Erbert.* In stroken van vier tekeningen, zonder tekst maar later met een beschrijvend kopje, vertelde Mazure (hij publiceerde nu zijn werk onder het pseudoniem MAZ) de simpele gebeurtenissen van 'Erbert.
Het beroep van 'Erbert was niet helemaal duidelijk. Het ene

moment was hij een zwerver die een slaapplek in het park zocht zonder weggejaagd te worden door de plaatselijke diender, het andere moment zat hij duidelijk goed in de slappe was, compleet met eega. Welke problemen ook op zijn weg kwamen, 'Erbert vond altijd wel een oplossing.

Enkele afleveringen werden ook in *De Prins der geïllustreerde bladen* gepubliceerd, zij het dat zijn naam ondertussen verbasterd was naar het Nederlandse Brammetje of Jodocus, maar een echt lang leven was 'Egbert niet beschoren. Werden in het begin de strips nog wekelijks geplaatst, later stokten de avonturen van 'Erbert tot een maandelijks ritme totdat in november 1938 'Erbert in stilte afscheid nam van zijn publiek. De Engelse lezer zou nooit meer iets van hem vernemen.

Vanaf november 1937 tot april 1939 publiceerde het eveneens Engels weekblad *John Bull* de belevenissen van *Dad*. Hierin stonden het wel en wee van een huisvader met vrouw en baby centraal. Met name Dads gevecht tegen een huilende baby vormde een dankbaar onderwerp. Ook de dagelijkse beslommeringen als de weg naar het werk of het kopen van een cadeautje waren voor Dad geen sinecure. Hij onderging alles echter zonder dat een enkele klacht over zijn lippen kwam. Zijn gezicht sprak daarentegen boekdelen.

DE HAVIK IN LONDEN.
Rob's avonturen eindigen vandaag. Of wij hem nog eens zullen terugzien weten we nog niet, doch dit kunnen we wel met stelligheid verklaren: we zullen nog wel eens opnieuw de avonturen van een jongen man in beeld brengen, zij het dan ook, dat de held naar een anderen naam dan Rob luistert.
Zaterdag a.s. begint een nieuwe avonturen-reeks van een geheel ander genre. Wetend, hoe ook vele ouderen met spannnig uitzagen naar de gebeurtenissen rond Rob en diens makkers, hebben wij iets gezocht, dat ook meer speciaal ouderen bezig zou houden. Wij meenen daarin te zijn geslaagd.
Het nieuwe beeldfeuilleton is een spannend verhaal. Er gebeuren onverwachte dingen rond de hoofdpersonen. Een heele wereld, bandieten, auto's, vliegtuigen, beweegt zich om hen. En daarovenheen zweeft de Havik, geluidloos als de vogel, waaraan hij zijn naam ontleende.
Deze roman in beelden is een boeiende, spannende film, die de lezers van het eerste tot het laatste plaatje zal bezighouden.
DE HAVIK IN LONDEN.
Zaterdag a.s. verschijnt het eerste vervolg.

Buikje Roodhuid

Mazure was al geruime tijd verbonden als illustrator aan *De Prins* toen hij met *Buikje Roodhuid's wondere verhalen* startte. Op 16 april 1938 kondigde *De Prins* de strip als volgt aan; "Op deze pagina vangen wij aan met de oorspronkelijke humoristische tekenserie *Buikje Roodhuid's wondere verhalen*, welke een Nederlands artist elke week speciaal voor *De Prins* zal verzorgen. Een wekelijks terugkerend, allergrappigst verhaal van een Nederlander voor Nederlandse jongens en meisjes. Een serie, waarnaar de kinderen elke week met spanning zullen uitzien en waaraan ook ouderen vreugde kunnen beleven. *De Prins* brengt met Buikje Roodhuid in elk nummer een stukje Nederlandse humor voor groot en klein".

Echt Nederlands zou de humor niet zijn, want het onderwerp betrof een kleine Indiaan dié door Mazure beschreven werd als " de trotse jager, die geen angst heeft. Zijn moed en eetlust zijn wijd en zijd bekend." De vader van Buikje was blijkbaar een scherpschutter: "Zijn revolver faalt nooit, en als hij mist, doet hij het nog eens over." Ook het paard Slaapkop wordt met verve geïntroduceerd:" de echte volbloed van Buikje, die sneller dan de wind is. Gelukkig voor Buikje is er niet veel wind daar."

Ondanks dit alles weet het drietal de zoektocht naar het gestolen goud tot een goed einde te brengen. Nadat Buikje een korte periode in *De Prins* had gestaan, verhuisde zijn avonturen naar de bijlage *Jeugdland*.

Van Dittum

Op de voorpagina van het op zaterdag 24 augustus 1940 verschijnende *Haagsche Post* staat bij de inhoud een wel heel vreemde aankondiging: "Geboren: Van Dittum (pag. 8)" Op de bewuste pagina staat een vier plaatjes tellende strip met de titel *Van Dittum en de verduisteringslamp*. Daarbij nog de toevoeging: "De Redactie van *de Haagsche Post* geeft kennis van de geboorte

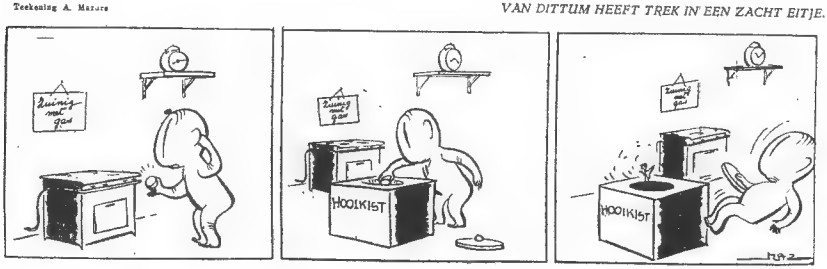

van Van Dittum"
In korte, tekstloze verhalen schetst MAZ de voorvallen van de kleine schlemiel Van Dittum (geen voornaam) met alle tegenslagen van het leven. Veelvuldig worden daarbij de moeilijkheden van een land in bezettingstijd verhaald. Is Van Dittum in het begin nog ongehuwd (na een krantebericht over verhoogde lasten voor ongehuwden, probeert hij zelfs via een contactadvertentie een huwbare dame te strikken), later heeft hij toch een vrouw gevonden. Daarbij maakte Mazure dankbaar gebruik van het cliché van een kleine, ondergeschikte man tegenover een dominante, gezette vrouw. Dat Van Dittum in deze strijd die huwelijk heet, steevast het onderspit delft, moge duidelijk zijn.
Zeventig schetsen lang mocht Van Dittum zijn opwachting maken maar met een voorval over een vermeende kerstgans (t.g.v. het kerstfeest 1942) kwam een einde van Van Dittum. Misschien wel terecht. Want hoeveel leed kan een man dragen, zelfs als hij Van Dittum heet?

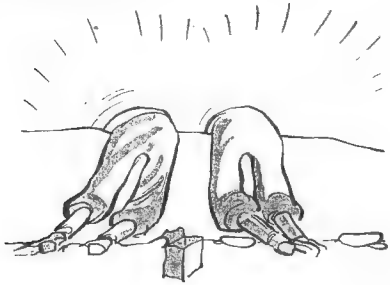

EN TOEN 2 DAGEN LANG DOODZIEK. DE GOLF V. BISCAJE WAS ER NIETS BY VERGELEKEN - - -

De oer-Dick Bos?

Elke kunstenaar of verhalenverteller grijpt wel eens terug naar zijn jeugdwerk om ingrediënten opnieuw te gebruiken. Inspiratie voor Dick Bos kon Mazure niet uit zijn humoristische strips putten. De realistische escapades van deze detective lieten geen slapstick toe en voor de moord en doodslag waarmee de pagina's van Dick Bos waren bezaaid, gaven ze weinig inspiratie.
De vier "krantenfilms", vertoonden echter duidelijk voortekenen van *Dick Bos*. De plotopbouw met diverse verdachten, onopvallend aangebrachte aanwijzingen en uiteindelijk een detective die alles doorziet en op de laatste pagina's het complot uitlegt, vinden we ook weer terug in de Dick Bosjes. Opvallend daarbij is dat Mazure het euvel van een uitgebreide uitleg aan het einde van het verhaal (compleet met lange teksten die het plaatje bijna geheel vullen, samen met het hoofd van de detective) nog niet kon oplossen. De relatie beeld en tekst bleef een probleem. Maar er zijn nog meer treffende gelijkenissen. Net als bij Dick Bos is er sprake van een bende met daarbij aan het hoofd de geheimzinnige onbekende; de man achter de schermen die zelfs onbekend is voor zijn bendeleden. Net als bij Dick Bos wordt hij aangeduid met een soort titel als de Chef of de Havik. Mazure heeft blijkbaar altijd een voorliefde gehad voor grote onbekenden die dierennamen droegen. Dick Bos vond op zijn pad regelmatig waardige tegenstanders tegenover zich met namen als de Raaf, de Schorpioen en de Spin.
Ook Mazures liefde voor het buitenland zou terugkeren in *Dick Bos*. Willy mag dan zijn avonturen beleven in China, Dick Bos zou hem in 1940 volgen. En ook Haviks Londen werd nog in de jaren veertig door Bos bezocht (Soho). Blijkbaar was Mazure zo gecharmeerd van deze hoofdstad dat hij niet alleen Bos naar deze stad liet verhuizen in de jaren zestig, ook zelf koos hij voor deze stad als woonplaats.
Uit zijn biografische strips haalde Mazure de verre, schilderachtige landen en verplaatste ze naar Dick Bos. Ook Oost-Europa en de Sahara waren het strijdtoneel van criminele personen, maar Dick Bos zou ze met enkele vaardige judoworpen buiten gevecht stellen. Op zijn tekenpapier beleefde de reislustige Mazure zijn verre reizen nogmaals, zij het nu dat zijn detective minder pech kende. **Rich Thomassen**

Stéphan van Dinther

FAVORIETE STRIP? ÉÉN? EEN BEETJE ONMOGELIJKE VRAAG JE WILT OOK NIET DE REST VAN JE LEVEN ALLEEN MAAR BANANEN ETEN. DOE VOOR MIJ DAN MAAR EIGHTBALL, OMDAT CLOWES DAN TOCH DE MEEST COMPLETE MAAL TIJD HEEFT TE SERVEREN

— Op de Zuidpool zijn geen IJsberen —

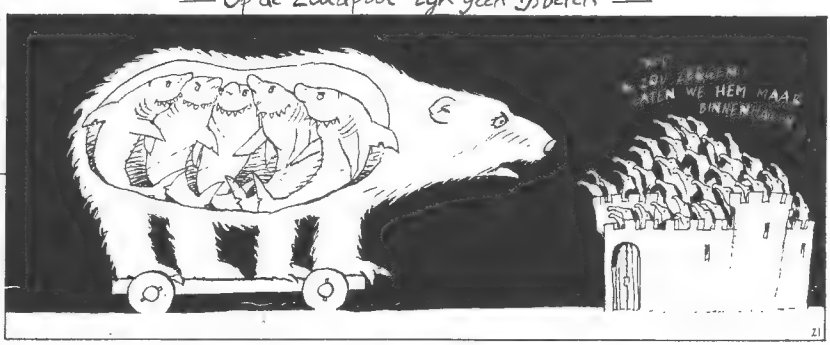

(advertentie)

(advertentie)

DE BOEKENHALTE

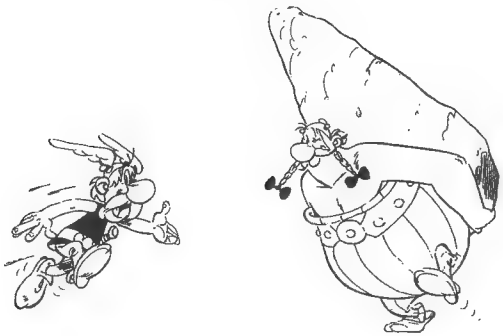

Assendorperstraat 103 Zwolle
Tel.: 038 - 221077

PrikBord

Dat ook in eigen beheer mooi verzorgde uitgaven kunnen worden uitgebracht, bewijst *The Fearless Cartooner.* Ik een kartonnen doosje levert hij twee stripbundeltjes op oblong formaat onder de intrigerende titel **The Sober Truth!!** Ook de strips zelf mogen er wezen. Niet altijd even sterke grappen worden in hoge mate opgewaardeerd door transparante, fijne tekeningen die het geëtaleerde sarcasme het juiste gewicht geven. JN

Sober truth

De Franstalige stripwereld is een begrip rijker: **Le CEJ.** Dat staat voor Charvy, Eschasseriau, Jallon, ofwel voor de namen van de auteurs van het boek, dat de ondertitel *catalogue ency clopédique* draagt. Het criterium voor vermelding in deze catalogus, naast het feit dat het iets met strips te maken moet hebben, is de handtekening van een stripauteur. De catalogus bevat een opsomming van gesigneerde ex-libri en bladwijzers, voorwerpen, luxe albums en portfo-lio's. In 380 pagina's komen vooral veel ex-libri voorbij, keurig voorzien van uitvoerige gegevens over oplage, prijs en uitgever. Helaas zijn de illustraties klein en in zwart-wit afgedrukt en zijn lang niet alle beschreven items afgebeeld. Het leukst is het hoofdstuk over voorwerpen, waarin allerhande hebbedingetjes, van beelden tot modelautootjes, worden besproken. Het ligt in de bedoeling van de auteurs elke twee jaar een nieuwe catalogus uit te geven en in een toekomstige editie ook zeefdrukken op te nemen. Voor de fanatieke verzamelaar is de *CEJ* beslist een informatief naslagwerk, waarin een eerste - gedegen - aanzet is gegeven tot een overzicht van de opgenomen onderwerpen. Gezien de korte beschrijvende teksten zal de taal voor Nederlandse lezers weinig problemen opleveren. Het grote nadeel van een dergelijke catalogus is, dat de meeste beschreven items in een kleine oplage zijn uitgebracht en bijna niet meer op de kop kunnen worden getikt. Wanneer de volgende *CEJ* grotere en vooral veel meer illustraties bevat, kan deze uitgave uitgroeien tot een kijkboek dat niet afhankelijk is van verzamelaars, die willen opzoeken wat ze nog missen. Het boek is in sommige Vlaamse stripwinkels te koop voor ongeveer BF 800. Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met: Les éditions de l'amateur, 27 rue Ulens, 1080 Bruxelles. PvG

Bij uitgeverij De Harmonie is het nieuwste album van Gummbahh verschenen getiteld: **De tijd vliegt slecht.** (ISBN 9080348139). Voor F19,90 krijgt de koper een verzameling cartoons die eerder in *De Volkskrant* hebben gestaan. De grappen zijn leuk en leunen vaak dicht aan tegen het stripidioom. JN

Gummbahh

In 1996 verscheen bij Casterman **Le Guide des Cités** (ISBN 2-203-38026-8), een informatieve gids voor de Duistere steden-cyclus van Francois Schuiten en Benoit Peeters. Wat jammer, roept de redactie dan altijd, dat dit soort informatie beperkt blijft tot het Franse taalgebied. Niet getreurd, er is zowaar een Nederlandse vertaling op de markt verschenen. Onder de titel **De gids van de duistere steden** (ISBN 90-303-8586-3, *f* 24,95) kan de geïnteresseerde lezer zich eveneens verdiepen in deze op het eerste oog interessante reisgids. Bij nadere inspectie blijkt namelijk dat de omslag hetzelfde is als die van de Franse versie maar dat geldt niet voor de inhoud. In plaats van zo'n 176 pagina's heeft de Nederlandstalige versie 68 pagina's. In feite is alleen het derde hoofdstuk vertaald. Alle andere informatie zoals de geschiedenis, de schetsen en biografische gegevens van de personages zijn niet vertaald. Het kostenaspect heeft ongetwijfeld een grote rol gespeeld. Jammer, roept de redactie, een gemiste kans. KvW

DE BEST VERKOCHTE STRIPS VAN DE MAANDEN MAART EN APRIL

SERIES

1 **Schemerwoude 11: Assunta**
2 **Buck Danny 47**
3 **Dirk-Jan 2**
4 **Pin-up 4**
5 **Blauwbloezen 40: De stromannen**
6 **Jessica Blandy 14: Cuba!**
7 **Lotusbloem 6: De rechter**
8 **Lanfeust van Troy 5**
9 **De gids van de duistere steden**
10 **666 4: Lilith imperatrix mundi**

Joepie, de nieuwe stripcatalogus! Met dit keer slechts 1000 foto's, terwijl er alleen al 11.000 nieuwe titels in staan. Dat maakt het naslaan er vast gemakkelijker op...

Bestseller Schemerwoude naar Glénat? Dat is voor Arboris reden om de lezers naar herdrukken van de eerste cyclus te laten fluiten. Tja.

OVERIG *)

Kid Congo (Loustal/Paringaux) 1
De vierde macht (Giménez) 2
De laatste knusse zaal 2 (Gillon/Lapière) 3
Kama sutra (Manara) 4
Het einde is voorbij (Kamagurka) 5
De geverniste vernepelingskes (Bosschaert/Urbanus) 6
Erotic fantasy (Crisse) 7
Bzzletin 250 (Diversen) 8
Het uitstel 1 (Gibrat) 9
De laatste der laatsten (Tardi/Daeninckx) 10

Met De fantastische werelden van Andreas heeft uitgeverij Sherpa een bijna perfect naslagwerk afgeleverd.

De Zet-Lijst komt tot stand dankzij de volgende winkels: Het B-Gevaar, Balloon Ex press, De Boekenhalte, Eppo, Franka, Gilles de Geus, Gobelijn, Het besloten land, Het land van langvergeten, Lambiek, Leidse Stripshop, Mieke's Stripuek, Noord, Paard van Troje, Plok, strips en eh .. dinges!, De Poort, De Rat, Snoek, De Striep, 't Strippie. Ook het commentaar is afkomstig van de deelnemende winkeliers.

*) De lijst "Overig" bevat one-shots, tweeluiken en trilogieën

Bij uitgeverij De Harmonie is het nieuwste album van Gummbahh verschenen getiteld: **De tijd vliegt slecht.** (ISBN 9080348139). Voor F19,90 krijgt de koper een verzameling cartoons die eerder in *De Volkskrant* hebben gestaan. De grappen zijn leuk en leunen vaak dicht aan tegen het stripidioom. JN

In het nieuwe nummer van **Zone 5300** strips van Berend Vonk, Mat Giesen en de Fin Hans Nissen. Verder een strip van de Amerikaanse Renée French, luisterend naar de intrigerende titel *Mitch en de mol.* Tevens werk van Amoebe.
En hier moet nu maar eens wat over gezegd worden. Wie is toch degene die schuil gaat achter dit pseudoniem? De redactie van *Zone 5300* beweert eens in de zoveel tijd een enveloppe zonder afzender in de bus te krijgen met daarin het werk van deze stripmaker.

De kwaliteit van de verhalen en de swingende, met ogenschijnlijk het grootste gemak van de wereld op papier gezette tekenstijl doen vermoeden dat Amoebe al jarenlang strips tekent. Wie het ook moge zijn, zijn of haar werk is in ieder geval reden genoeg om het nieuwe nummer van *Zone 5300* te lezen. En je had er al zo veel. HvS

Het moet één dezer dagen verschijnen: het **Zwarte Handel-pakket**. Oftewel tien mini-boekjes met duistere koopwaar... eh, frisse grafiek van de tien tekenaars uit de studio onder het appartement van Maaike Hartjes. Een mooie gelegenheid voor een hernieuwde kennismaking met het werk van onder andere Floris Oudshoorn, Mark Hendriks, Wasco, Alex Turk en natuurlijk Maaikje Hartjes. Studio De Zwarte Handel, Woestduinstraat 155, Amsterdam, 020 - 669 48 64. TD

Mathias Giesen, jullie hebben zijn naam al eerder gezien in *Zozolala*. En zijn enorme talent is niet alleen ons opgevallen. Giesen mag tijdens de Haarlemse Stripdagen de **VSB-aanmoedigingsprijs** in ontvangst nemen.
Tweeduizend gulden levert dat hem op. De jury was erg gecharmeerd van Giesens leuke grappen. Net zoals *SjoSji*, die sinds kort zijn cartoons plaatst, en net zoals uitgeverij Sherpa, die inmiddels een boekje van hem heeft uitgegeven. Mat Giesen heeft lang voor deze erkenning moeten werken. En het succes is verdiend. Moraal van dit verhaal: talent komt altijd boven drijven. Al zal Giesen daar zelf tot nu toe anders over hebben gedacht.
Daarnaast wordt tijdens de Stripdagen de VSB-publieksprijs uitgereikt aan het

Mathias Giesen

beste album van de afgelopen twee jaar. Voor de prijs zijn genomineerd: Marnix Rueb met *'Haagse Harry 2: Niet te wenàg'*, Windig & De Jong met *'Heinz, Heinz en de Kinderen'*, Lian Ong met *'Horizon'*, Van Peborgh/Broeders met *'Tindall 3: Het Compendium'*, Gummbah met *'Hoe Eddie in balbezit kwam'* en Henk Kuijpers met *'Franka: Het Portugese Goudschip & De Ogen van de Roerganger'*. Stemmen kunnen worden uitgebracht via het stemformulier dat bij de stripwinkels te krijgen is. Tot slot wordt ook de VSB-hoofdprijs ter waarde van vijfduizend gulden.
Deze gaat naar de maker van het bijzonderste stripalbum. De winnaar wordt op de vrijdag voor aanvang van de Stripdagen bekend gemaakt. HvS

Voor de viking-diehards die er geen genoeg van kunnen krijgen, brengt uitgeverij Panda het hele verzameld werk van **Eric de Noorman** nog een keer in herdruk. Dit keer in een nog mooier kunstlederen bandje. Niet alleen worden alle twintig delen opnieuw uitgebracht, de reeks wordt ook uitgebreid met drie nieuwe delen. Nieuwe delen? Jawel, want in het nalatenschap van Hans G. Kresse dook nog materiaal genoeg op om een 21ste deel te vullen met onaffe verhalen en illustraties. Het 22ste en 23ste deel bevatten alle verhalen van Erics nazaat Erwin. Deze zijn al tijdens de Stripdagen in Haarlem te verkrijgen. Prijs per deel: 110 gulden. Over drie jaar moet de serie compleet zijn. HvS

Vatine, de tekenaar van *Aquablue*, werkt op scenario van Pecqueur, bekend van *Thomas Noland*, aan een nieuwe reeks. Het betreft een western, die *Angéla* gaat heten. Het eerste deel wordt deze herfst in het Frans verwacht. Een Nederlandse uitgever is nog niet bekend. PvG

Wie meer wil weten over hedendaagse Amerikaanse stripmakers, kan vaak niet veel anders dan op goed geluk een stoffige stapel *Comics Journals* doorspitten. Daarom biedt een interviewbundel als **Dangerous drawings. Interviews with comix & graphix artists** een prettig alternatief (Juno Books; ISBN 0-9651042-8-1; $ 24.95). Voor deze bundel sprak redactrice **Andrea Juno** onder andere met Art Spiegelman, Daniel Clowes, Julie Doucet en Chris Ware. Wat er nu precies 'dangerous' is komt niet helemaal niet uit de verf, wel de drijfveren en opvattingen van enkele van de meest interessante stripmakers van dit moment. TD

DE COLLECTIONEUR
door ANTON DAMEN en MARC VAN BROEKHOVEN
DEZE JEUGDIGE DELINQUENTEN HEBBEN ZICH SCHULDIG GEMAAKT AAN BEROVING, CHANTAGE, HET UITDRUKKEN VAN SIGARETTENPEUKEN OP HET NAAKTE LICHAAM VAN HUN 7-JARIGE BUURMEISJE, HET VERSPREIDEN VAN NAZI-PROPAGANDA EN HET ILLEGAAL KOPIEREN VAN SOFTWARE...
WAT HEEFT U TER VERDEDIGING AAN TE VOEREN?
NOU, EDELACHTBARE, DIT ARTIKEL VERKLAART ALLES!
MEER GEWELD IN DUCKSTAD

Aangeboden: uitverkochte ZozoLala's
De verkoop van oude nummers van *ZozoLala* is een van de vaste waarden voor de stand van dit blad op de stripbeurzen van Breda en Haarlem. Steevast wordt er door kopers van oude nummers geïnformeerd naar exemplaren, die ook bij ons volledig zijn uitverkocht. Regelmatig gaat zo'n vraag vergezeld van een vette knipoog, want als redaktie zullen wij toch nog wel enkele zeldzame nummertjes achter de hand hebben... Maar die hebben wij dus niet. Omdat de vraag naar ontbrekende nummers elke stripbeurs blijft terugkeren, hebben we voor de gelegenheid van deze honderdste *ZozoLala* al onze winkeliers, vrienden en vijanden, vage kennissen en bekeerde voormalige striplezers gevraagd of ze ergens in hun magazijnen en verzamelingen oude nummers hadden liggen, waarvan ze afstand wilden doen. Van zeventien uitverkochte nummers van *ZozoLala* hebben we zodoende weer wat voorraad op de kop kunnen tikken, al beschikken we van sommige nummers maar over een of enkele exemplaren. De nummers zijn te koop bij onze stand in Haarlem. Check jullie mancolijstjes op de navolgende nummers:
1x nr. 13, interview Martin Lodewijk, Blitz, Jacobs 1, luxe albums
1x nr. 30, Hislaire, Louise Brooks in strips
2x nr. 31, interview Milton Caniff, potloodstrips Steve Canyon
1xnr. 33, interview Windig & De Jong, BRT-stripkwis, De onnoembaren
1x nr. 36, interview Frank Miller, artikelen Edgar-Pierre Jacobs
1xnr. 39, analyse Samber, interview Yslaire, strip A. den Dooier
30x nr. 40, analyse Cyrrus, strip A. den Dooier
59x nr. 41, interview Sterne, Harry Balm, strip A. den Dooier
16x nr. 43, interview Peter de Wit, stripwenskaarten, Striplichtpunt 1988
6x nr. 46, interview René Hausmann, Edgar-Pierre Jacobs
18x nr. 47, interview Fred Julsing, Calvin & Hobbes, stryptogram
8x nr. 48, Watchmen, interviews Philippe Berthet, John Romita
4xnr. 49, interview Bob de Moor, stripwenskaarten, Angoulême 1990
1xnr. 59, interviews Jan Bosschaert, Zentner en Pellejero
10x nr. 65, interviews René Uilenbroek, Marc Sleen, Frezzato, Sokal
24x nr. 70, interview Hanco Kolk, stripgeschiedenis jaren '60/'70
3x nr. 84, interviews Johan de Moor, Marc Bruyninx

Nog meer Franstalig nieuws: **André Juillard** is de illustrator van een serie boekjes met de titel *Le dernier chapitre*. Daarin wordt, op tekst van Convard, het laatste avontuur verhaald van bekende striphelden. Op leeftijd. De reeks is opgezet als hommage aan de grote Europese stripseries uit de jaren vijftig, zestig en zeventig. De eerste twee delen, over *Blake en Mortimer* en *Roodbaard*, zijn inmiddels verschenen. De boekjes bevatten de correspondentie tussen de - bejaarde - hoofdpersonen van de betreffende reeksen, afgewisseld met illustraties. Liefdevol gemaakt, met een amusante ondertoon. Juillard tekent kapitein Blake als een oude, grijze opa en Mortimer als een levensgenieter met een duidelijk zichtbaar buikje. Eric is ook even wennen, als man van middelbare leeftijd. *Het laatste hoofdstuk* verschijnt bij Dargaud en zal worden voortgezet met delen over *Blueberry*, *Tanguy en Laverdure*, *Ravian* en *Johan en Pirrewiet*. PvG

Zoals wel vaker in deze rubriek vermeld, stikt het in Franstalig stripland van de ex libri. Er is een tijd geweest, dat je daar bijna geen boek kon kopen, zonder dat er een gesigneerd prentje bij werd aangeboden. De hausse aan ex libri lijkt inmiddels voorbij. Het aanbod slinkt en wat er nog te koop is, is vaak een weinig fantasievolle overdruk van een plaatje uit de strip. Maar er blijven uitzonderingen en soms zijn die ook voor een Nederlandstalig publiek de moeite waard. **Turf**, auteur van de reeks *Het narrenschip*, heeft op het gebied van ex libri en aanverwante uitgaven een naam hoog te houden. Van zijn hand verschijnen dermate veel 'extraatjes', dat hij daar bijna meer aandacht aan moet besteden dan aan zijn strips. Denk bijvoorbeeld aan het ganzenbordspel, dat hij voor stripwinkel Het B-gevaar maakte. Roemrucht is het mechanische flipperkastje, dat Turf vorig jaar in eigen beheer maakte en dat binnen de kortste keren was uitverkocht. Onlangs verscheen een soort kijkdoos, die de slaapkamer van de koning uit de strip voorstelt. De kijkdoos moet met veel knip- en plakwerk in elkaar worden gezet en kreeg dan ook de passende titel *Le bricolage amusant de Clément XVII* mee. Het enige Belgische verkoopadres is Sans Titre (Avenue de Stalingrad 8, Brussel). Iets ouder, maar nog steeds verkrijgbaar, is een strippagina, eveneens van de hand van Turf, op A3-formaat. De pagina stelt een nachtmerrie van de oppercoördinator voor. De gimmick wordt gevormd door een cylinder die op de pagina moet worden geplaatst en een boe-geluid maakt, naar het schaap dat in de nachtmerrie voorkomt. De cylinder moet worden beplakt met speciaal daarvoor getekende illustraties. Laatstgenoemd hebbedingetje is exclusief verkrijgbaar bij de eveneens Brusselse stripwinkel Forbidden Zone (Rue des Tamines 25). Met een prijs van BF 600 resp. BF 500 zijn deze knutselarijen niet echt goedkoop, maar in ieder geval wel erg origineel. De oplagen bedragen 555 resp. 270 stuks. PvG

Het Autrique-huis was het eerste belangrijke bouwwerk van de Belgische art nouveau-architekt Horta. In de **Duistere Steden**-verhalen wordt door Schuiten en Peeters regelmatig naar het werk van deze architekt verwezen. Beide auteurs hebben onlangs een boekje laten verschijnen, dat geheel aan het Autrique-huis is gewijd. Het boekje gaat in op de bouw, indeling en stijlkenmerken van dit gebouw, waarbij Schuiten zich heeft uitgeleefd in tekeningen van een mogelijke inrichting van de diverse kamers. Een combinatie van foto's (door Schuiten en Peeters eigen hoffotograaf Plissart), tekst en tekeningen. Interessant voor zowel liefhebbers van architectuur en strips. Het boekje is in de Nederlandstalige versie verkrijgbaar bij de betere stripwinkels voor *f* 37,50/BF 700. PvG

Wie dacht dat met het tiende deel het monumentale **From Hell** van Eddie Campbell en Alan Moore beëindigd was,

heeft te snel gedacht. Uitgeverij Kitchen Sink Press kondigt de **From Hell**-epiloog *Dance from the gull catchers* voor eind deze zomer aan. Er staat ons dus nog een laatste blik in de verborgen pagina's van de Britse geschiedenis te wachten. TD

In ons vorige nummer noemden we al het overgrote deel van de prijswinnaars op het jongste stripfestival van Angoulême. De belangrijkste prijs moest toen echter nog worden uitgereikt. Inmiddels is bekend dat **François Boucq** zich winnaar van deze **Grote Prijs van de stad Angoulême** mag noemen. De volgende editie van het festival te Angoulême is Boucq dus de eregast. Overigens is het opmerkelijk dat Boucq samen met Hermann, Loisel en Uderzo vorig jaar - toen de outsider Goossens werd uitverkozen - ook reeds werd genomineerd. Dus of de prijswinnaars van de komende drie jaar nog veel verbazing zullen wekken? TD

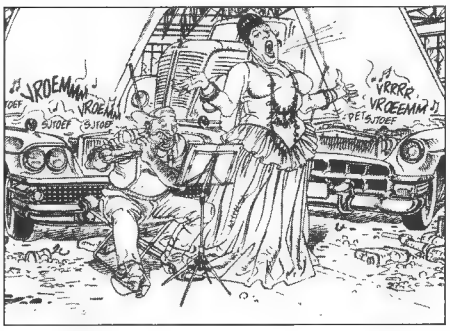

Boucq

Ander Franstalig nieuws: uitgeverij Le Lombard verraste onlangs de liefhebbers van de reeks **Vasco** met het album *Mémoires de voyages*. Daarin blikt een op leeftijd zijnde Vasco terug op zijn vele reizen en schetst deze en passant een ongetwijfeld educatief verantwoord tijdsbeeld van de late Middeleeuwen. Geen strip, maar een geschreven verslag, geïllustreerd met veel afbeeldingen uit de albums maar ook met een flink aantal voor deze gelegenheid gemaakte tekeningen in zwart-wit en diverse potloodschetsen. PvG

Bij de laatste herdruk van de serie **John Difool** door Moebius en Jodorowski werd bekend gemaakt, dat inmiddels meer dan een miljoen exemplaren (in het Frans wel te verstaan) over de toonbank zijn gegaan. Dat is een mijlpaal, die normaal gesproken slechts door de grootste publiekstrekkers als *Asterix* en *Kuifje* wordt gepasseerd. PvG

Bij uitgeverij **De Pionier** verschijnen sinds enige tijd portfolio's van bekende stripauteurs, die steeds bestaan uit twee (nieuwe) prenten in een kleine oplage. Tot op heden verschenen tweeluiken van de hand van Ken Broeders (*Tyndall*), Marc Bruyninx (*Max*), Civiello (*Igguk*), Ferry en Erwin Sels. Tijdens de Stripdagen Haarlem '98 introduceert De Pionier nieuwe sets van Thierry Robin (*Chinees rood*) en Phillippe Delaby (*Poolster*). Tijdens de stripbeurs van Valkenswaard volgen sets van Charles (*Fox*) en - onder voorbehoud - Walthéry (*Natasja*). De uitgaven worden gedrukt in een oplage van 125 exemplaren (met uitzondering van 150 exemplaren voor Charles) en kosten *f* 85,00/BF 1600 per set. Voor meer informatie: 076 - 5934373. PvG

Het twaalfde nummer van **Incognito** is uit. Over het vorige nummer werd in deze rubriek stevig de loftrompet gestoken en ook de jongste uitgave mag er wezen. Hoofdredacteur en drijvende

Incognito

kracht Robin Schouten heeft een sterk gezelschap stripmakers weten te verzamelen die het aankunnen ook over een langere periode en met een zekere regelmaat kwaliteit te leveren. De fantastische Mark Hendriks laat zijn eigenzinnige heldin *Tomoyo* ditmaal in de Heilige Graal pissen, Floris Oudshoorn lijkt een periode van verhoogde aktiviteit en creativiteit door te maken en Lode 'Acacialaan' Devroe start in dit nummer met zijn strip *Cesium*. Dronken van het succes belooft Schouten in het redactioneel een strakke verschijningsfrekwentie. Als dat maar goed gaat! JN

De favoriete strip van Maaike Hartjes

'Het beste wat ik de laatste tijd gelezen heb, is **Johnny the homicidal maniac**. Meestal weet ik wel waarom ik een strip goed vind. Het grappige is dat ik juist bij deze comic moeilijk onder woorden kan brengen wat er zo bijzonder aan is. In ieder geval is het combinatie van zwarte humor en zelfspot.
De tekenaar weet de meest schattige figuurtjes neer te zetten die de vreselijkste dingen uithalen. Ook heeft hij een heel eigen stijl: van die gifkleurige omslagen en hoekige vormen.

Johnny the homicidal maniac ademt een geslaagde *gothic* sfeer. Het is dromerig maar toch niet zoet en dat spreekt me aan.'

Agenda

Traditioneel staat het Belgische **Koksijde** deze zomer weer in het teken van de strip ter gelegenheid van het plaatselijk stripfestival. Van **4 juli tot en met 30 augustus** is het Smurfenfestival en een expositie naar aanleiding van 15 jaar Urbanusstrip. **Van 18 juli tot en met 16 augustus** vindt het **Stripfestival Koksijde** zelf plaats met exposities, films en signeersessies. Inlichtingen zijn te krijgen bij Strip Koksijde, Capucijnenlaan 34 B8670 te Koksijde in België

Het Belgisch Centrum van het Beeldverhaal in de Zandstraat te Brussel, blijft ook onverstoorbaar aan de weg timmeren. **60 jaar weekblad Robbedoes** wordt op gepaste wijze gevierd met een expositie van origineel werk van auteurs uit dit blad. Dit alles is te zien **tot 14 juni**.
Een overzichtstentoonstelling van het werk van William Vance is in het museum te bewonderen **van 2 juni tot 4 oktober.**

ACACIALAAN

LODE DEVROE

Lode Devroe werd geboren in 1963. De nadagen van de jaren vijftig, de tijd van de gevleugelde zonnebrillen, vetkuiven en grote Amerikaanse auto's. De tijd die zo'n twintig jaar later zou dienen als inspiratiebron voor een generatie striptekenaars, die teruggrepen op de vormgeving van die jaren: de atoomstijl. De Fransen Yves Chaland en Serge Clerc, de Spanjaard Daniel Torres en het Belgische duo Pjotr en Meynen maakten furore met hun strakke, klare-lijnstijl. Weer een aantal jaren later zijn het deze tekenaars die op hun beurt een generatie nieuwe striptekenaars beïnvloeden met hun werk. Neem de Vlaming Lode Devroe, geboren in de tijd waar hij zich via via door liet inspireren.

„Toen ik het werk van Pjotr en Meynen zag, wilde ik dat ook kunnen" *vertelt hij.* „Die vette penseelstreken, wauw! Daardoor oogt de lijnvoering heel stevig en solide. Ondanks die eenvoud zit er toch veel dynamiek in de tekeningen. Ik heb de hele *Atomium*-reeks op mijn boekenplank staan. Het werk van tekenaars als Chaland en Torres, maar evengoed dat van Maurice Tillieux die op zijn beurt weer zo'n invloed had op Chaland, spreekt me erg aan. Zelfs van Bob Mau met zijn Kari Lente kun je wat terugzien in mijn tekeningen. De atoomstijl is voor mij eigenlijk dé stijl om strips in te vertellen. Het is niet realistisch, maar ook niet echt karikaturaal. Het is typisch strip, daarom werk ik graag in die stijl."

Toch wil Devroe ervoor waken de zoveelste Atoomstijl-epigoon te worden.

„Ik probeer mijn stijl aan te passen, omdat het te veel wordt vergeleken met Chaland of Torres. Je moet vermijden dat het inteelt wordt en je niet alleen laten inspireren door tekenaars die weer geïnspireerd zijn door andere tekenaars. Ik zoek naar een meer klinische stijl, wat strakker. Ik lees veel over mode en architectuur, dat spreekt me erg aan."

Het tekenen begon bij Lode Devroe al vroeg. Al tijdens de lagere-schoolperiode zat hij op woensdagmiddag met zijn zus thuis strips te tekenen. Hij las Robbedoes *en* Kuifje *en wist één ding zeker: later zou hij striptekenaar worden. Hij volgde een grafische opleiding in Gent en begon al voor het einde van zijn studie te werken als ontwerper van logo's voor spijkerbroeken. Eind jaren tachtig werkte hij als illustrator voor het tijdschrift* Flair. *Zo kwam hij in contact met het werk van Pjotr en Meynen, die ook voor dit damesblad tekenden.*

„Ik ben toevallig in het ontwerpen van logo's en etiketten verzeild geraakt en daarna in die hoek blijven hangen. Intussen was ik wel altijd met strips bezig en probeerde ik korte verhaaltjes te maken. Dat is eigenlijk pas drie jaar geleden echt gelukt met het verhaaltje *High speed in Utah*, dat in *Zone 5300* werd gepubliceerd. Ik kreeg goede reacties op dat verhaal en toen had ik iets van: ik kan het dus toch. Toen ben ik doorgegaan."

Wat volgde waren publicaties in het Nederlandse blad Incognito *en het Vlaamse* Beeldstorm. *Inmiddels werkt hij aan een langer verhaal,* Cezium.

„Het is een verhaal over plutoniumsmokkelaars. Destijds voelde uitgeverij De Schaar er wel wat voor om de *Atomium*-reeks voort te zetten. Ik kreeg de opdracht een deeltje te tekenen voor de reeks. Maar halverwege ging er door problemen met de oorspronkelijke uitgever van de reeks iets mis en is het project stopgezet. Ik zou wel willen dat een andere uitgever er mee door ging, maar ja. Het verhaal wordt nu voorgepubliceerd in zowel *Incognito* als *Beeldstorm*."

Behalve aan Cezium *werkt de Vlaming ook aan een korte kinderstrip over het gat in de ozonlaag.*

„Ik wil het in kleur maken en daarna opsturen naar *Suske en Wiske Weekblad* of *Robbedoes* in de hoop dat een van de twee het plaatst. Ik vind het leuk om kinderstrips te maken. Het is bovendien commercieel interessanter. In België is dat toch de enige manier om je brood als striptekenaar te verdienen, anders blijf je in het small press-circuit steken."

Niet dat Devroe iets tegen het kleinschalige uitgeverswereldje heeft, maar uiteindelijk wil hij toch een 'echte' striptekenaar worden.

„Nu moet ik het doen in mijn vrije tijd. Ik heb weinig tijd, door mijn drukke baan en door mijn vriendin en kind. Het is zo moeilijk om iedere keer 's avonds of in het weekeinde achter een tafel te gaan zitten en strips te tekenen. Gelukkig steunt mijn vriendin me. Vroeger was het nog van: ben je nu alweer aan het tekenen? Maar inmiddels vindt ze het prima. Ze begrijpt dat het altijd mijn droom is geweest er mijn brood mee te verdienen. Strip is een prachtig communicatiemiddel, waarin je dingen kwijt kunt die je anders niet kunt vertellen. Woorden schieten soms te kort en dan zijn tekeningen een verrijking. Bijvoorbeeld in mijn verhaaltje over het gat in de ozonlaag. Daarin laat ik iemand een foto nemen van het gat en de foto zelf is ook een gat. Nou ja, het is niet na te vertellen. De grap zit in het visuele. Dat maakt het allemaal zo mooi."

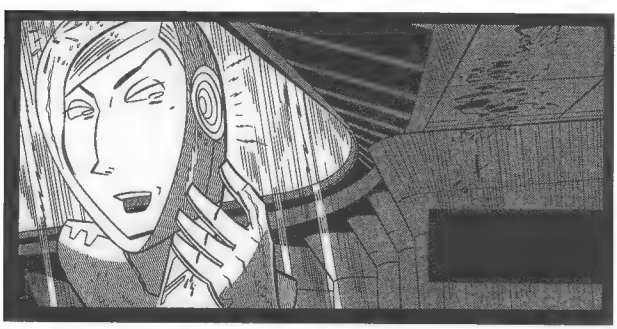

Hans van Soest

MONSTER VOOR ANALYSE

EEN ZWERM DWERGMETEOREN TEISTERT DE VOORBIJE WEKEN DE ZOUTVLAKTE VAN UTAH... DEZE OCHTEND OM 5u 47 IS DE MOEDERMETEORIET INGESLAGEN. DE METEORIETKENNER DOKTER TEKTON BELEEFT DE DAG VAN Z'N LEVEN...
VREEMD... HIER ONTBREEKT IETS! DE INSLAGKRATER! EVEN KIJKEN ... WAT VERTELT DE SPECTRAALMETER? ... EEN ZELDZAME CARBONCHONDRIET AFKOMSTIG VAN DE STERRENNEVEL M41 - OUDERDOM : 15 MILJARD JAAR - STOOT METHAANGASSEN UIT...

IK MOET BESLIST EEN MONSTER NEMEN. MAAR EERST TOCH EVEN NAGAAN OF ER KOSMISCHE STRALING AANWEZIG IS. DEZE STILLE GETUIGE VAN DE BIG BANG HEEFT EEN LANGE REIS ACHTER DE RUG ! GEK... IK MOET INEENS DENKEN AAN DE TOENGASKA-METEORIET VAN 1908 DIE EEN ENORM SIBERISCH WOUD VERWOEST ACHTERLIET. ER WERD NOOIT EEN FRAGMENT VAN DE METEORIET GEVONDEN. DE SCHOKGOLF WAS VOELBAAR TOT IN LONDEN ...

ONDERTUSSEN IN HET TEKTON - LABO
LABORANTE ANALYSE IS NOG STEEDS BEZIG MET DE DWERGMETEORIETEN AAN EEN GEOCHEMISCH ONDERZOEK TE ONDERWERPEN CARBONCHONDRIETEN ZIJN HEEL BIJZONDER. ZE KUNNEN AMINOZUREN BEVATTEN, DE BOUWSTENEN VAN ALLE LEVEN ! TOT OP HEDEN IS ER NOG GEEN ENKEL BEWIJS GEVONDEN VAN BUITENAARDS LEVEN. DE ORGANISCHE STOF IN DE ORGUEIL - METEORIET VAN 1864 WAS FRANS GRAAN... DE EENCELLIGE FOSSIELE BACTERIE OP DE MARSMETEOOR ALH-840001 DIE 13000 JAAR GELEPEN OP ANTARTICA INSLOEG BLEEK VAN AARDSE OORSPRONG...
9u06 ... IK HEB FRAGMENT 028 UIT HET KOELRESERVOIR GEHAALD IK NEEM EEN BOORMONSTER EN... OOH! HET ... BLOEDT!

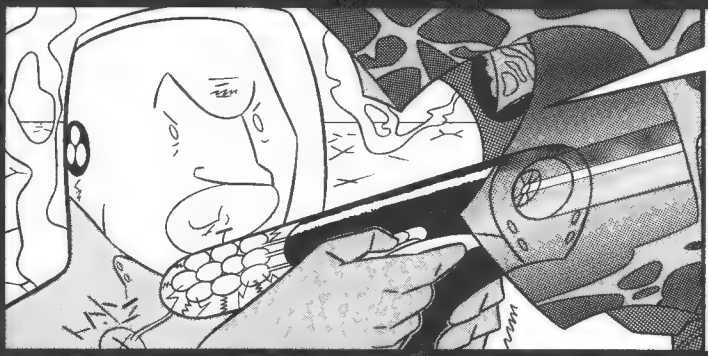

MET M'N LASERBOOR BEKOM IK EEN MONSTER UIT HET BINNENSTE VAN DEZE REUZECHONDRIET. SINDS 1800 ZIJN ER VAN DEZE SOORT SLECHTS EEN 85-TAL OP AARDE INGESLAGEN. DIE VAN AUSTRALIË IN 1969 BEVATTE WATER! HIJ IS AFKOMSTIG VAN EEN BUITENAARDS MEER! BIOLOGEN HEBBEN REEDS OP DE BOREMS VAN DE GOLF VAN MEXICO EEN NIEUWE LEVENSVORM ONTDEKT: METHAANWORMEN! ZE LEVEN ZONDER ZUURSTOF EN IN COMPLETE DUISTERNIS EN VOEDEN ZICH MET METHAAN-VERSLAAFDE BACTERIËN... ALIENS ZOUDEN ER WEL EENS KUNNEN OP GELIJKEN...DE METHAANPAMPEN WORDEN STERKER...

...DOKTER TEKTON?!
DE DWERGMETEORIETEN SCHEIDEN BIJ HET BOREN EEN TEERACHTIGE SUBSTANTIE AF VAN BLAUWZURE POLYMEREN. TOEN IK AAN DE SUBSTANTIE METHAAN TOEVOEGDE BEGON ZICH PORYFINE TE VORMEN. NA 57 SEC. VERTOONDE HET GOEDIE CELDELING, NA 93 SEC. ONTSTOND EEN SCHIMMEL VAN HEXAGONALE MEMBRAAMTRIPODES! PORYFINE ZORGT BIJ ZEEWIER VOOR CELADEMING, DE METEOOR... ADEMT! HÉ, WAAR IS DE METEO-...

HET SPOOR VAN EEN BUITENAARDSE WORM? EEN ONGELUKKIGE GROET UIT DE KOSMOS? OF GEWOON EEN UITWISSELING TUSSEN 2 INTELLIGENTIES VAN BOORMONSTERS VOOR ANALYSE? WAT HAD ER PRECIES GEBEURD? DR TEKTON, DE MAN MET EEN NEUS VOOR METEORIETEN IS EEN STILLE GETUIGE...

EINDE

LODE DEVROE 1998 ©

De Onderwereld van Edgar P. Jacobs

Verhalen over het afdalen onder het aardoppervlak zijn zo oud en universeel als de mensheid zelf. In haar boek Notes on the Underground *toont Rosalind Williams aan door herhaaldelijk naar (voornamelijk negentiende-eeuwse) literatuur te verwijzen, dat de 'onderwereld' een diepgewortelde archetype is dat in alle vertelwormen terugkomt. Ook in de strip laten auteurs hun personages herhaaldelijk de grond induiken. De verhalen van Tardi en Eisner spelen zich vaak af in riolen en onderaardse krochten. Geen stripmaker maakt het echter zo bont als Edgar P. Jacobs. Ieder album van* Blake en Mortimer *speelt zich voor een belangrijk gedeelte af onder de grond. Het is jammer dat Williams in haar boek geen aandacht besteed aan het stripverhaal. Een negentiende-eeuwse schrijver, die wél in* Notes on the Underground *wordt genoemd, is Jules Verne. Verne heeft het thema van de onderwereld veelvuldig in zijn boeken verwerkt. Jacobs was een groot bewonderaar van diens oeuvre. De invloed van Verne en ook van H.G. Wells (die trouwens eveneens veel van zijn verhalen onder de grond laat afspelen) is in sommige* Blake & Mortimer *verhalen dan ook duidelijk herkenbaar. Zo zijn er verscheidene overeenkomsten aan te wijzen tussen* Het Raadsel van Atlantis *en* Reis naar het Middelpunt der Aarde *(1865). Jacobs' was met zijn obsessie voor de ondergrondse wereld dan ook niet bijster origineel, maar eerder een voortzetter van een literaire traditie, die haar hoogtepunt bereikte in de negentiende eeuw. Jacobs heeft in de twintigste eeuw het thema van de onderwereld weer opgepakt en er een eigen betekenis aan gegeven.*

Jacobsianisme

Het thema van de onderwereld is door Jacobs in elk stripverhaal verwerkt. In zijn oeuvre nemen grotten, ondergrondse laboratoria, geheime bases en rioleringen telkens weer een opmerkelijke plaats in. „Men heeft mij dikwijls beschouwd als *l'homme des souterrains*", schrijft Jacobs in zijn autobiografie *Un Opéra de Papier*. Door veelvuldig scènes te laten afspelen onder de grond kan de Onderwereld in zijn werk dan ook aangeduid worden met de term 'Jacobsianisme': een motief dat in elk verhaal terugkeert en zo aan de verhalencyclus een bepaalde eenheid geeft. De constatering, dat Jacobs herhaaldelijk zijn personages onder de aarde laat verdwijnen, roept de vraag op waarom Jacobs zo geobsedeerd was door de Onderwereld. Het antwoord op die vraag is misschien te vinden in *Un Opéra de Papier*. In dit boek maakt Jacobs ons deelgenoot van zijn eerste jeugdherinnering. Op twee- of driejarige leeftijd zakte de kleine Edgar, terwijl hij op de binnenplaats bij zijn oom aan het spelen was, door de vermolmde deksel van een oude put, die meer dan zeven meter diep was. Dertig minuten duurde het voordat iemand in de nauwe put naar beneden durfde te gaan om hem te redden. Als door een wonder ontsnapte de peuter aan de verdrinkingsdood doordat zijn tong in zijn mond naar achter was gevallen, waardoor hij geen water binnenkreeg. Het zou heel goed kunnen, dat deze traumatische ervaring er toe heeft geleid dat Jacobs onbewust het ondergrondse thema in zijn stripverhalen heeft verwerkt.

Elementen

Een aantal ondergrondse elementen komt telkens weer terug in Jacobs' verhalen, zoals het element water. De onderwereld bij Jacobs is zelden droog: zowel smerig stilstaand water als uitermate dynamisch water, dat alles en iedereen met zich meesleurt, is in de *Blake & Mortimer*-verhalen telkens weer onder de grond terug te vinden. Het water wordt zo een vijandig element, waar de helden een strijd mee moeten aangaan. Een ander element dat onder de grond herhaaldelijk voorkomt is vuur. In zijn artikel *Le Pupitre de Commande* trekt P. Masson een vergelijking tussen de verhalen van Jacobs en de mythe van Vulcanus (Hephaistos), de zoon van Jupiter (Zeus) die, verstoten door zijn vader, wegkruipt in de diepten van de aarde om zich daar toe te leggen op het maken van bliksem. Eenmaal hiertoe in staat, keert hij terug naar de Olympus bij de andere goden. Machtig dit keer, omdat hij bliksem kan opwekken. Volgens Masson kunnen figuren als professor Septimus in *het Gele Teken* en Miloch in *S.O.S. Meteoren* gezien worden als moderne 'Vulcani': evenals de Atlanten in *Het Raadsel van Atlantis* en de verzetsbewegingen in *Het Geheim van de Zwaardvis* en *De Valstrik* hebben zij iets weg van verstotenen, die zich voorbereiden om terug te keren naar het aardoppervlak. Allen zijn zij onder de grond gevlucht om het vuur te vereren, omdat het hen kennis en macht geeft. In *Het Geheim van de Zwaardvis* gaat het om het vernietigende atoomvuur, bij Miloch en Septimus om het verbergen van bliksems in hun laboratoria, bij de Atlanten draait alles om het energiebrengende gesteente 'orichalkos' en *Het Geheim van de Grote Pyramide* staat in het teken van de zonnegod Aton. Het element vuur is

een enorm laboratorium, waar het Gele Teken vastgebonden in een stoel zit en voor hem met een enorme spiegel op zijn hoofd, doctor Septimus!
Waarom liet je Francis Blake ontsnappen Guinea Pig?" Waarom?
Guinea Pig weet het niet, meester hij was bang.
Laboratorium van Septimus

onlosmakelijk verbonden met een ander motief dat in vrijwel alle Jacobsiaanse onderwerelden terugkomt. De onderaardse wereld zou in de meeste gevallen niet door de mens kunnen zijn gerealiseerd zonder geavanceerde technologische kennis, waardoor de personen zich in een, zoals Williams het noemt, 'manufactured' en dus een 'technological environment' bevinden. De geheime basis in *Het Geheim van de Zwaardvis*, de verwoeste ondergrondse ruimtes in *De Valstrik* , het onderaardse rijk van de Atlanten in *Het Raadsel van Atlantis* en de ondergrondse laboratoria in *Het Gele Teken, S.O.S. Meteoren* en *De drie Formules van Professor Sato*: al deze onderwerelden tonen aan, dat de verhalen van Jacobs tot het science fiction-genre behoren met de nadruk op science.
Dit technologische aspect brengt ons automatisch bij de belangrijke betekenis, die de Onderwereld bij Jacobs voor de loop van het verhaal heeft. Hoewel Jacobs het ondergrondse thema telkens varieert, is de functie van de onderwereld in elk verhaal dezelfde. In deze technologisch hoog geavanceerde omgeving spelen kennis en wijsheid een cruciale rol, een motief dat ook in veel negentiende-eeuwse verhalen als onderaards motief terug te vinden is. Blake en Mortimer zullen pas onder het aardoppervlak tot inzicht komen, nadat zij een traject van dwalingen in een duister labyrint van gangen hebben afgelegd. Pas aan het eind van dit parcours vol hindernissen kunnen Blake en Mortimer de waarheid achterhalen. Alle kennis bevindt zich onder de grond en om het avontuur tot een goed einde te brengen, moeten de twee Britse helden inzicht krijgen in die kennis: onder de aarde luistert Mortimer (soms samen met Blake) naar de ware toedracht van een bepaalde gebeurtenis of wordt hem uitleg gegeven over het functioneren van technische apparaten, want wijsheid en technologie gaan in de onderwereld van Jacobs vaak samen.
Masson gaat nog een stap verder: hij beweert, dat de plaats van revelatie zich beperkt tot een baarmoederachtige omgeving en een ruimte die de indruk wekt van een cocon door haar ronde, eivormige uiterlijk. Hoe het ook zij, zeker is in ieder geval dat de lagere wereld bij Jacobs geïdentificeerd dient te worden met hogere waarheid.

Fictie

In de verhalen van Jacobs kan een onderscheid gemaakt worden tussen twee soorten onderwerelden: reële en fictieve. Tot de eerste categorie kan men rekenen de riolen uit *Het Gele Teken* en *Het Halsnoer van de Koningin*, de grotten uit *Het Geheim van de Zwaardvis* en *Het Raadsel van Atlantis* en de steengroeven *uit Het Halsnoer van de Koningin*. Om deze onderaardse ruimten zo reëel mogelijk weer te geven, is Jacobs uitgegaan van bestaande voorbeelden. Zo is het bekend, dat voor het afbeelden van de steengroeven onder Parijs Jacobs zelf een behoorlijk traject onder de Franse hoofdstad heeft afgelegd.
Onder de tweede categorie kunnen worden verstaan ondergrondse ruimten, die in werkelijkheid niet bestaan, zoals de laboratoria van Miloch, Septimus en Sato in *S.O.S. Meteoren*, *Het Gele Teken* en *De drie Formules van Professor Sato*, de ondergrondse stad in *De Valstrik*, de kamer van Horus in *Het Geheim van de Grote Pyramide*, de geheime basis in *Het Geheim van de Zwaardvis* en het onderaardse rijk van de Atlanten in *Het Raadsel van Atlantis*. Voor deze laatste categorie is de tekenaar aangewezen op zijn eigen creativiteit bij het uitbeelden van de ruimten. Toch komen Jacobs fictieve werelden 'echt' over. Bij het maken van zijn strip, baseerde de auteur zich op allerlei bestaande bronnen. In *Het Raadsel van Atlantis* bevindt het ondergrondse rijk Atlantis zich onder de Azoren in het midden van de Atlantische oceaan. In dit rijk wonen twee verschillende rassen: de Atlanten en de Barbaren. Voor de vormgeving van dit onderaardse rijk heeft Jacobs gebruik gemaakt van reeds bestaande architectuur: het paleis van Minos op Kreta, de heiligdommen van de Maya's in Mexico en, merkwaardig genoeg, bunkers uit de Tweede Wereldoorlog. Het is de combinatie van deze drie soorten architectuur, die de vormgeving van het verhaal ondanks het feit dat het verzonnen is, toch aannemelijk maakt. Om de troönzaal van de Atlantische vorst, de Basileus, vorm te geven heeft Jacobs vele elementen overgenomen uit de Minoïsche architectuur (1500 v.Chr.). Zo vertoont de zetel van de Atlantische vorst opvallende overeenkomsten met de albasten troon in het paleis van Minos in Knossos. Ook de decoratie op de muren van het paleis vinden we in de strip terug. Stiersymbolen die in de Minoïsche cultuur een belangrijke rol speelden, en de typisch Kretenzische, naar onder taps toelopende zuilen zijn eveneens door hem overgenomen. Interessant is ook het uiterlijk van de Basileus. Dit is een bijna letterlijke kopie van het beroemde bronzen beeld 'de Poseidon van Artemision' uit 460 voor Christus. De overeenkomsten in haardracht en baard zijn verbluffend. Bovendien speelt Poseidon in *Het Raadsel van Atlantis*, waar het

Kazerne van de Atlanten

zeewater zo'n essentiële plaats inneemt, een niet onbelangrijke rol. Zijn attribuut, de drietand, is als heraldisch teken afgebeeld in de troonzaal boven de zetel van de Basileus, die dezelfde grandeur bezit als een Griekse god.

Architectuur

Voor de vormgeving van de Barbaarse architectuur in *Het Raadsel van Atlantis* baseerde Jacobs zich op de Maya-kunst in Mexico. Zo is een beeld in het album een vrijwel exacte replica van een van de beeldhouwwerken, die deel uitmaken van de Tempel van de Morgenster, daterend uit de elfde eeuw na Christus. Deze beelden droegen vroeger een tempelgewelf. De term voor zo'n stut is een Atlant. Het is een intrigerende vraag of Jacobs zich hiervan bewust is geweest. De afbeelding krijgt namelijk hierdoor een extra dimensie, maar wordt niet consequent gebruikt: de door de Atlanten onderdrukte, maar in opstand gekomen Barbaren vereren hun cultusbeeld, een Atlant! Moeilijker traceerbaar is ongetwijfeld het meest fascinerende

Barbaarse bouwwerk: de toren met de Heilige Gong. Voor zover bekend komt dit soort torens in de Meso-Amerikaanse cultuur niet voor, maar waar heeft Jacobs zich dan door laten inspireren? De meeste gelijkenis vertoont de toren van Jacobs met de Malawiyaminaret in Samarra, Irak. Deze minaret, die rond 850 na Christus werd gebouwd, is geïnspireerd op de toren van Babel. Een derde vorm van reeds bestaande architectuur, die Jacobs heeft gebruikt bij het vormgeven van de onderwereld in *Het Raadsel van Atlantis* , is bunkerarchitectuur. In feite zijn vrijwel alle gebouwen van de Atlanten terug te voeren op bunkers uit de Tweede Wereldoorlog en dit is een opvallende keuze, temeer daar de eerste confrontatie die de lezer heeft met de Atlantische architectuur de Minoïsche troonzaal van de Basileus is. Logisch zou zijn, dat de rest van de Atlantische hoofdstad Poseidopolis dan ook volgebouwd was met Kretenzische bouwwerken. Jacobs vond dit soort gebouwen blijkbaar echter niet passen bij het beeld van technologische vooruitgang dat hij wilde oproepen. Nee, het gebouw van de toekomst was kennelijk volgens hem een functionalistische, bijna abstracte constructie, die van al haar decoratie is ontdaan. De bunker is de perfecte verwezenlijking van deze architectuur. De troonzaal kan in dit kader worden gezien als een archaïsche bouwstijl voor het centrum waar de macht al sinds duizenden jaren gezeteld is en dat uit traditionele overwegingen niet aan verandering onderhevig is. De bunker is echter ook onlosmakelijk verbonden met de ergste vorm van menselijk geweld: oorlog. Door de Atlanten te omringen met bunkers wordt tegelijkertijd hun minder humane karakter blootgelegd: zij hebben op brute wijze de oorspronkelijke bewoners, de Barbaren, verdreven en hen aan hun lot overgelaten.

Bronnen

Jacobs heeft bij de vormgeving van de onderwereld in *Het Raadsel van Atlantis* dus veelvuldig gebruik gemaakt van kunsthistorische bronnen. Het is de combinatie van de drie soorten architectuur, die hij gebruikt (Minoïsche, Maya- en bunkerarchitectuur), die de vormgeving van het verhaal geloofwaardig maakt. De lezer is zich hiervan echter niet bewust. De herkenning van de bestaande voorwerpen vindt in het onderbewuste plaats. Het is namelijk heel goed mogelijk, dat de lezer al eerder bunkers, Minoïsche en Maya-kunst heeft waargenomen via andere bronnen (krant, tijdschriften, boeken, t.v.), maar deze beelden niet bewust heeft geregistreerd. Tijdens het lezen van het Raadsel van Atlantis treedt onbewust herkenning op van de objecten afzonderlijk en daardoor ontstaat een gevoel van realiteit, ongeacht de samenstelling van de begrippen en ongeacht het feit, dat de wereld van Jacobs in werkelijkheid niet bestaat. Iedere kunstenaar wordt beïnvloed door andere kunstenaars en elk kunstwerk maakt deel uit van een ketting, waarmee het verbonden is met zijn voorgangers. Zonder traditie kan er geen vernieuwing plaats vinden. De kunstenaar heeft een eclectische vrijheid elementen los te weken uit hun context en ze te herschikken tot een nieuw geheel. Er is in dat geval geen sprake van plagiaat (een term, die Jacobs zich bij het minste geringste in de mond nam), maar van vrije overname van bepaalde onderdelen. Deze herschikking kunnen we verbeeldingskracht noemen. De verbeeldingskracht combineert elementen, die op het eerste gezicht niets met elkaar te maken hebben. Het gaat om uiteindelijke resultaat van die herschikking. Getuige de populariteit van zij oeuvre, heeft Jacobs op geslaagde wijze bestaande ideeën, opvattingen, voorwerpen en gebouwen gecombineerd tot een geheel nieuw, uniek resultaat. Hierin schuilt de ware kracht van zijn oeuvre.

Seline Borking

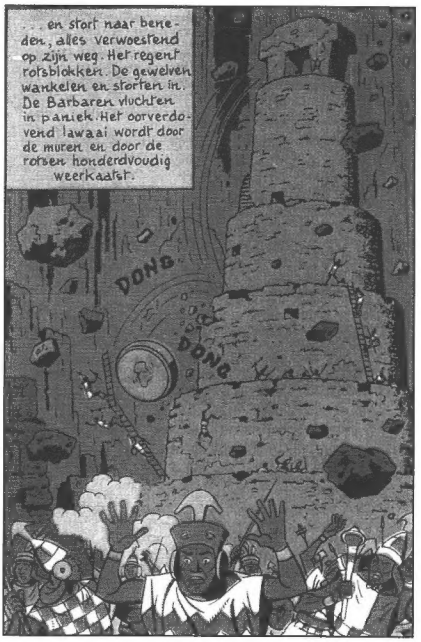
. . . en stort naar beneden, alles verwoestend op zijn weg. Het regent rotsblokken. De gewelven wankelen en storten in. De Barbaren vluchten in paniek. Het oorverdovend lawaai wordt door de muren en door de rotsen honderdvoudig weerkaatst.
DONG
DONG

De toren met de heilige gong

De favoriete strip van Peter de Zit
De tekenaar van Robbedoes, Guust Flater en Ton en Tineke is dood.
André Franquin. Ik weet het.
Hij heeft de enige strip gemaakt waarbij ik ooit hardop moest lachen. Echt tranen in mijn ogen.
Bravo Brothers.
De Mesmaeker met de contracten.
Dat plaatje dat hij donkerpaars aanloopt en stikt van het lachen!
Rust zacht, André Franquin.
Ja.

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staan de prijs (Hfl/BF) en de uitvoering (slappe kaft/harde kaft) vermeld. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala-*redaktie.*

- - - Te verschijnen in juni - - -

- Arboris -

De as van de katharen 3: Remy (Jarbinet) 11,95/ 240; sk.
Eenentwintigste dikke Hägar (Browne) 17,95/ 350; sk.
Gipsy 4: De zwarte ogen (Marini/Smolderen) 13,95/280; sk.
Jeanne d'Arc 2: De maagd van Orleans

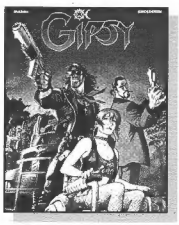

(Gillon) 11,95/240; sk.
Kazandou 7 (Chabuel/Banzet/Gess) 9,95/195; sk.

- Concept -

De zaak 11: Amstelveen (Diversen) 12,95; sk. *Ofwel existentiële verveling in de voorstad?*

- Dargaud -

Cliff Burton 9: Vrouwengek (Durand/Rodolphe) 13,95; sk.
Lefranc 13: De diefstal van de Spirit (Chaillet/ Martin) 10,95; sk.

- Divo -

Claire 11: Netwerk (Van der Kroft/Plijnaar/Van Die) 9,95; sk.

- Dupuis -

Aria 20: Een bloem onder het hart (Weyland) 9,75/180; sk.
Buck Danny speciaal 14: Binnenlandse vijanden (Bergèse/Charlier/De Douet) 21,50/395; hk.
Dallas Barr 3: Eerste kwartier (Marvano/ Haldeman) 9,75/180; sk.
De zappers 6: Wie zapt, die wint! (Ernst) 8,95/165; sk. *Wie koopt, die verliest.*
Ludo 1: Een stukje straat (Bailly/Mathy/Lapière) 8,95/165; sk. *Kinderstrip door de tekenaar van Het seizoen van de palingen.*
Vieze sprookjes 2: Perrault (Yann+Hermann/ Rossi e.a.) 9,75/180; sk.

- Geïllustreerde Pers -

De beste verhalen van Donald Duck 95: Donald Duck als schietschijf (Diversen) 7,95/160; sk.

- Franka -

Franka mega-editie (Kuijpers) 1750,00 tot 3500,00; hk. *Superdeluxe bundeling van de laatste twee verhalen, met origineel.*

- Le Lombard -

Bernard Prince 6: De wet van de orkaan (Hermann/Greg) 10,95; sk. *Herdruk.*
Bruno Brazil 5: De nacht der jakhalzen (Vance/ Greg) 10,95; sk. *Herdruk.*
Govert Suurbier 3: Eskimo (Verron/Yann) 10,95; sk.
Robin Hoed 19: Rumoer in de rimboe (Turk/De Groot) 9,50; sk.

- Standaard -

FC De Kampioenen 3: Buzinessis buziness (Leemans) 8,95/160; sk.
Suske en Wiske Klassiek 45: De klankentapper (Vandersteen) 42,50/795; hk.
Suske en Wiske Klassiek 46: De wilde weldoener (Vandersteen) 42,50/795; hk.
Urbanus 70: De tutterbende (Linthout/Urbanus) 6,95/130; sk.

- Talent -

De barbaren 4: De terugkeer van de vikingen (Mitton) 14,50; sk en 27,50; hk.

- Te verschijnen in juli -

- Arboris -

Elfquest 45: De lessen van Tyleet (Pini/ McKinney/Taillefer) 10,95/220; sk.
Elfquest - de verborgen jaren 8: Het spook van het bessenbos (Pini/Mangels/McKinney/Barnett) 10,95/220; sk.

- Big Balloon -

Bokkie voor bokkies 1: Van niets op 1 (De Jager) 14,95/280; sk.
Eikeltjes 2: De groeten! (De Kort) 14,95/280; sk.
Eva & Adam 3: En god schiep de schoonmoeder (Bercovici/De Jager) 12,95/260; sk.

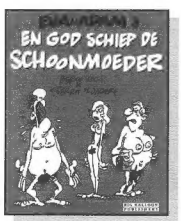

Franka 2: Het meesterwerk (Kuijpers) 59,95; hk. *Luxe.*
Looney Tunes strip 12: Tasmanian devil (Diversen) 8,95/180; sk.
Zorro 1: Gezocht! (Marcello/Nedaud) 8,95/180; sk.

- Dupuis -

Cactus club 2: Vijfsterrenstrand (Bercovici/ Gilson) sk.
Een hart voor IJsland 2 (Makyo) hk.

- Miklo -

Biggles 11 (Oleffe) 10,95; sk.

- niet aangekondigd; toch verschenen -

De geverniste vernepelingskes (Bosschaert/ Urbanus) Standaard; 8,95/160; sk. *Dé crossover van Vlaanderen.*
Kane 1 (Grist) Enigma; 195; sk.
Kane 2 (Grist) Enigma; 195; sk. *Zie Het Laatste Oordeel in dit nummer.*
Malheig 4 (Stalner) Dargaud; 10,95; sk.
Victor Sackville 13: Mijnheer Tadjeff (Carin/ Rivière/Borile) Le Lombard; 9,50; sk.
Zwart bloed 4: De schaduw van de meineed (Vrancken/Desberg) Le Lombard; 10,95; sk.sk.

De favoriete strip van Gerard Leever
MEEST ONMOGELIJKE VRAAG ALLER TIJDEN ...
DUS IK MOET BINNEN 10 SECONDEN HET BESTE STRIPALBUM ALLER TIJDEN NOEMEN!
LEEVER-98

Stripkatalogus
de negende editie

Tijdens de Stripdagen in Haarlem, 6 en 7 juni 1998, zal de nieuwe editie van de Stripkatalogus verschijnen en daar exclusief te koop zijn aan de stand van Uitgeverij Panda.
Om de omvang van de nieuwe Stripkatalogus hanteerbaar te houden, maar toch de enorme tekstuitbreiding - 11.000 nieuwe titels erbij! - te kunnen plaatsen, is er voor gekozen de zwartwit foto's van de boeken te laten vervallen. In plaats daarvan zullen zo'n 1.000 boeken in kleur worden afgebeeld.
De omvang van de Stripkatalogus is circa 1.000 pagina's, genaaid-gebonden met een extra stevige, linnen rug.
De prijs is *f* 225,-.

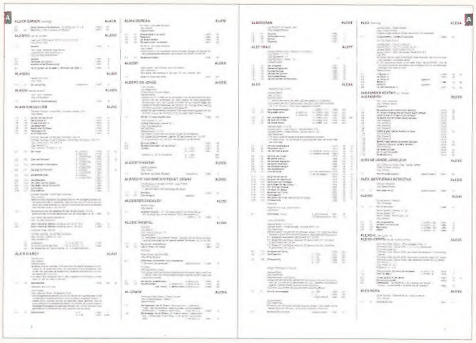

De Stripkatalogus is verkrijgbaar:
- tijdens de Stripdagen in Haarlem exclusief bij de stand van Uitgeverij Panda
- daarna bij de betere stripspeciaalzaak of
- door overmaking van *f* 225,- op postbankrekening 4309900 of bankrekening 22.58.07.092, beide ten name van Uitgeverij Panda in 's-Gravenhage.
  U krijgt de Stripkatalogus dan stevig verpakt thuisgestuurd. De eerste verzending vindt plaats in de week na de Stripdagen.
  Bestellen vanuit het buitenland kan uitsluitend per postwissel.

De Stripkatalogus is een uitgave van:

Uitgeverij Panda
Frederikstraat 951-959
2514 LJ 's-Gravenhage

MAGIC
The Gathering®

STARTER LEVEL

PORTAL™

Aanbevolen voor nieuwe spelers.
Portal is de beste kennismaking met
Magic : The Gathering.

ADVANCED LEVEL

FIFTH EDITION™

Aanbevolen voor beginnende
spelers, die meer tactiek
willen toepassen.

EXPERT LEVEL

EXODUS™

Aanbevolen voor gevorderde spelers,
die hun strategieën willen toepassen
op het hoogste niveau.

Je kent het spel en je kunt het spelen.

Maar hoe ga je verder als je *Magic: The Gathering—Portal*™ onder de knie hebt?

Dan pak je de *Fifth Edition*™, de volgende stap naar Magic op niveau.

Dit is een ideale kennismaking met alle veelzijdige strategieën uit het **Magic: The Gathering**® universum.

www.wizards.be

Wizards OF THE COAST®

PS GAMES

WIZARDS OF THE COAST, **Magic: The Gathering**, *Tempest*, *Fifth Edition*, en *Magic: The Gathering—Portal* zijn handelsmerken van Wizards of the Coast, Inc. ©1998 Wizards of the Coast, Inc.

€ 10 korting bij aankoop van een starter "Portal" of "5th Edition"
Stuur deze coupon op naar
PS Games; Churchilllaan 129; 5705 BK Helmond.
Vergeet niet je adres te vermelden !